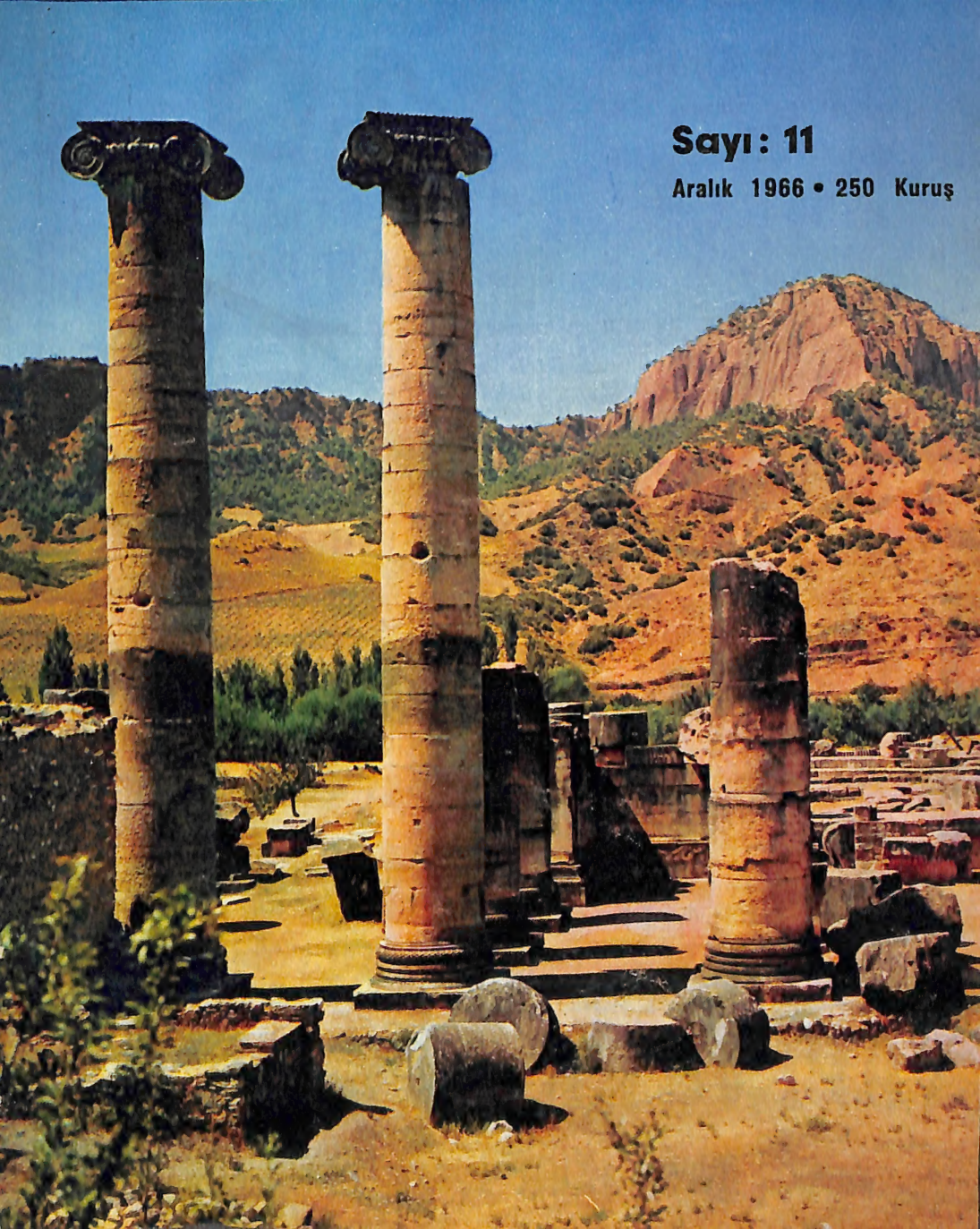

Sayı : 11

Aralık 1966 • 250 Kuruş

BU YILIN
EN AZ

6

MİLYON LİRALIK

İKRAMİYE PLANININ
SON ÇEKİLİŞİNDE

40

APARTMAN DAİRESİ

ve ayrıca

1.5

MİLYON LİRA

TUTARINDA ÇEŞİTLİ
PARA İKRAMİYELERİ

Hesabınızdaki paralar çoğaldıkça
kazanma şansınız da artar.

639

Son para yatırma günü : **31 ARALIK**

YAPI ve KREDİ BANKASI

Daima en iyi hizmet

Reklâmcılık — 3892

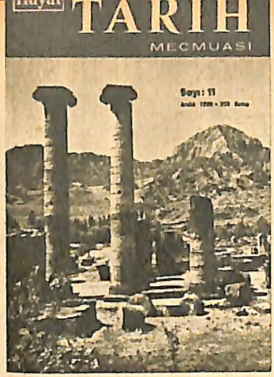

Sart harabeleri
Fotoğraf: Karl Rudolph

Hayat TARİH MECMUASI

Bu sayıda neler var

Bağdad Kadısı ile Harâmi 4
Divan Şiirinde Sosyal Çizgiler 10
Meşrutiyet'te Tiyatro 15
Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü 21
Alâtini Köşkü 24
Adalet Kasrı 30
Ebced Hesabı 32
Türkiye'de Çay Tarımı 34
Mehter Musikisi 38
Arkeoloji Müzesi 43
Seydî - Ali Reis'in Hâtıraları 52
Nuruosmaniye Camii 58
Kongo'daki Büyük Facia 63
Tarihe Akan Bir Ay 67
Gaip Ufuklar Ülkesi : Bhutan 68
Tarihte İşkence 75
İsmini Taşıdığınız İnsanların Hikâyesi 80
Ortodoksluk ve Türkler 82
İstanbul'un Dünü ve Bugünü 86
Çengelköy Cinayeti 88
Bir Asır Önce 91
Çizgilerle Tarih (Karikatürler) 92
Kitaplar Arasında 94
Tarih Postası 96

Hayat TARİH MECMUASI
Aylık Kültür Mecmuası
1 Aralık 1966 Yıl: **2** Cilt: **2** Sayı: 11 Sıra: 23

İMTİYAZ SAHİBİ: Şevket RADO
NEŞRİYAT MÜDÜRÜ: Yılmaz ÖZTUNA
MESUL YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ: Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER: Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22 İstanbul **TEL:** 27 95 10 (5 hat)
ABONE: Bateş Bayilik Teşkilâtı. Cağaloğlu-İstanbul **TEL:** 27 12 07

Geçmiş Zaman Hikâyeleri:

«Bir mübarek cuma gecesi
gerdeğe girip muratlarına erdiler.»

BAĞDAD KADISI İLE HARÂMİ

Yazma bir metinden sadeleştiren:
ŞEVKET RADO

RAVİYAN-I ahbar ve nakilan-ı esrar şöyle rivayet ederler ki, geçmiş zamanda Bağdat şehrinde ilmiyle tanınmış, dini bütün ve âdil bir kadı var idi ki, gece gündüz ahiretini düşünüp Cenabı Taalâya münacat ile meşgul olur, doğruluktan hiç bir zaman ayrılmaz idi. İlminin derinliği ve merhametiyle tanınmış olan bu zâtı şerifin insanlar arasında bir benzeri yok idi.

Bir gece yatak odasında kitap okurken uykusu ağır bastı. Kitabı kapayıp uykuya varmaya karar vermiş iken bir de gördü ki, kitabın üzerinde **«Uyku ölümün kardeşidir»** diye yazılmış. Kendi kendine: «Mademki uyku ölümün kardeşidir. Öyle ise niçin uzun uzun yatıp uyurum? Bu revayı hak değildir. Bâri gecenin geri kalan kısmını ibadet ve taat ile geçireyim» dedi. Böylece uykunun ağırlığından kurtulup eline ibadete müteallik bir de kitap alıp okurken gördü ki: **«Namazı bağ, bahçe, bostan gibi gönül açıcı yerlerde kılınız»** diye yazılmış.

Kadı bunu okudu. Şehrin dışındaki bahçesini hatırladı. Bahçe güzel, cennet misali bir bahçe idi. Hemen bahçeye varıp sabah namazını orada kılmayı niyet eyledi. Derhal kalkıp, gecenin hangi vakti olduğunu da düşünmeden, hizmetkârlarından birini de uyandırmaya kıyamayıp, atını kendi eğerledi. Sırtına bindi, bahçeye doğru yola çıktı.

Şehirden dışarıya bir saat kadar gitmiş, bu yolu da Kur'an-ı Azimüşşan okuyarak geçirmişti ki, birdenbire önüne heybetlû ve tepeden tırnağa silâhlu bir atlı çıkıverdi. Adam süngüsünü Kadının üzerine çevirip:

— Dur yerinde ve sen kimsin? Ve bu saat atından in ve soyun ve cümle malını bana teslim eyle! Yoksa seni aman vermeden helâk ederim, dedi.

Zavallı kadının korkusundan bir laf etmeye mecali kalmayıp nutku tutuldu. Harâmi tekrar zorlayarak:

— Bu vakitte nereye gidersin? Sen kimsin söyle! dedi. Kadı:

— Ben Müslümanların Kadısıyım, dedi. Harâmi:

— Peki bu vakitte nereye gidersin? diye sordu. Kadı:

— Bahçeye, namaz kılmaya giderim, dedi. Harâmi:

— Evin başına mı yıkıldı ki böyle vakitsiz bir zamanda bahçeye namaz kılmaya gidersin? dedikte Kadı:

— Bir kitapta gözüme ilişti. **«Namazı bağ, bahçe, bostan gibi gönül açıcı yerlerde kılınız»** diye yazılmış. O sebepten ötürü giderim, dedi.

Harâmi:

— Sen cahilin birisin. Zira Resul-ü Ekrem: **«Müminin niyeti amelinden hayırlıdır»** diye buyurmuştur, dedi. Kadı:

— Gaflet eyledim, kerem eyle, beni incitme, dedi. Harâmi:

— Senin hizmetkârların nerededir? diye sordu. Kadı:

— Günaha girmeyeyim diye onları uykularından uyandırmadım, dedi. Harâmi:

— Sen gafilin birisin. Hadis-i şerif ne diyor?» **«Önce yoldaş, sonra yol»** demiyor mu? Eğer hizmetkârların şimdi yanında olsaydı ben sana dokunabilir miydim? dedi.

Kadı yalvar yakar oldu:

— Ey kâmil adam! Bâri Hak Taalâ

Hazretlerinden utan! Resul-ü Ekrem: «**Utanmak imandandır**» buyurmuştur.

Harâmi:

— Evet, öyledir. Lâkin Resul-ü Ekrem diğer bir hadisi şerifinde buyurur ki: «**Utanmak insanı rızıktan meneder.**» Hemen, bu saat, atından aşağı in ve soyun ve eşyalarını ve malını bana teslim eyle. Yoksa seni aman vermeden helâk ederim. Ve tez soyun! Zira sabah yakındır, dedi.

Kadı tekrar yalvar yakar oldu:

— Ey kâmil adam! Lütf-ü kerem eyle. Beni incitme ki, Resul-ü Ekrem: «**Benim ümmetim dalâlete sapmaz**» yani kötü işlere girişmez, buyurmuştur, dedi. Harâmi cevap verdi:

— Evet, öyledir. Lâkin Hak Taalâ Kur'an-ı Kerimiinde: «**Biz sizin kısmetinizi biribirinizden taksim ve kısmet eyledik**» diye buyurmuştur. Öyle oldukta demek benim kısmetim de sendendir. Hemen bu saat soyun! Ve eşyanı ve malını bana teslim eyle! Zira sabah yakındır. İşim var görecek! dedi. Kadı:

— Ey kâmil adam! Beni incitme! Zira benî âdem üzerine hücum ve ziyan etmek köpeklere vergidir, benî âdeme vergi değildir, dedi. Harâmi:

— Mademki bende köpek hali var, sende de domuz hali vardır, dedi. Kadı:

— Bunu ne sebepten söyledin? diye sordu. Harâmi:

— Şu sebepten ki, Hak Taalâ «**Köpekleri domuzlara musallat etmiştir**» dedi.

Kadı yine yalvardı:

— Ey kâmil adam! Bana bu zulmü reva görme. Zira: Hak Taalâ **Zâlimlere lânet eder,** dedi. Harâmi:

— Zâlim ben değilim, zâlim sensin ki, kendi zulmüne vâkıf değilsin, kendine zulmedip gecenin bu vaktinde yola çıktın ve benim elime düştün. Hak Taalâ: «**Zalimler kendilerine zulmederler**» diye buyurmamış mıdır? dedi. Kadı:

— Ben sabah yakındır zannettim. Gece imiş. Gaflet eyledim, dedi. Harâmi:

— Senin yıldızlar ilminden haberin yok mudur? diye sordu. Kadı:

— Resul-ü Ekrem: «**Her kim yıldızlar ilmini öğrenirse kâfirdir**» buyurmuşlardır. O sebepten öğrenmedim, dedi. Harâmi:

— Sen ne biçim âlimsin ki, bir hadis-i şerif ile âyeti kerimeleri inkâr edersin? dedi. Kadı:

— Oku bakalım o âyeti kerimeleri? dedikte harâmi Hak Suphane ve Taalâ Hazretlerinin Kur'an-ı Aziminde buyurduğu âyeti kerimeleri bir bir okudu. Kadı:

— Ey kâmil adam! Anlaşıldı ki sen her ilimde mahirsin ve yıldızlar ilmine de vâkıfsın. Kerem eyle. Bu vakit ve saatte yedi yıldız akrep burcundadır, dedi. Harâmi:

— Bu saat hırsızlara ve harâmilere çok münasip bir saattir. Zaten o sebeple karşına çıktım. Kadılara bağ, bahçe ve bostan temaşası münasip değildir. İşlerin rast gelmez, dedi. Kadı sordu:

— Kur'an-ı Azimüşşanı nice okursun?

Harâmi:

— Yedi türlü okurum, diye cevap verdi.

Kadı:

— Ey kâmil adam! Malûm oldu ki her cihetçe mahirsin. Hem âlim, hem hâfız, hem müftü ve hem müderrissin. Münasip değildir. Kerem eyle. Benimle beraber gel bahçeye gidelim. Orada soyunup cümle esvaplarımı ve malımı sana teslim edeyim, dedi. Harâmi:

— Tehlikeli yere varmak akıllı adam kârı değildir. Zira Hak Taalâ «**Tehlikeden sakınınız**» buyurmuştur. Bundan ziyade tehlike olmaz. Ben sana uyup bahçeye hiç gider miyim? Sen hizmetkârlarına emir edesin ve beni tutalar. Elimi kolumu bağlayalar. Ve sen geçip sedire oturasın. Beni karşına bağlı olarak getireler. Ve sen: «**Hırsızların elini, ayağını kesiniz!**» âyeti kerimesini okuyarak emredesin. Ve elimi, ayağımı keseler! Böyle tehlikeli yere varmak akıllı adam kârı değildir. Sen heman, tez soyun. Sabah yakındır, dedi.

Kadı:

— Vallahi sana hiyanet etmem, diye söz verdi. Harâmi:

— Zaruret halinde yalan yere yemin etmek ve yalan söylemek caizdir ki Şeyh Sadi: «**İş bitiren yalana izin vardır. Fitne götürür**» buyurmuştur. Sen dahi bu zaruretten yemin edersin. Selâmete vardıkta yemini caiz görürsün. O sebeple sen heman soyun. Sabah yakındır, dedi.

Kadı gördü ki çare yok. Her ne ki dedi ise hepsine cevap verdi. Harâminin bilgisine hayran kalıp attan aşağı indi. Önce atını teslim etti. Andan sonra cümle esvaplarını çıkarıp harâmiye verdi. Yalnız gömlek ile kaldı. Harâmi:

— Resul-ü Ekrem: «**İhsan edince tamam et**» buyurmuştur. Öyle yapmak gerektir, dedi. Kadı:

— Namaz vakti yakındır. Kerem eyle. Gömleğimi alma ki ayıp yerlerimi örteyim, dedi. Harâmi:

— Doğru söyle! Evde başka gömleğin yok mudur? diye sordu. Kadı «vardır» deyince harâmi:

— Resul-ü Ekrem: «**Her kiminki iki gömleği vardır, anda iman halaveti yoktur**» buyurmuşlardır. Öyle olduğuna göre ev-

deki gömleğin sana kâfidir. Kaldı ki zarurette bu hal ile namaz kılmak da caizdir, dedi.

Kadı gömleğini dahi çıkarıp verdi, amma parmağında taşlı bir altın yüzüğü var idi, parıltısı harâminin gözüne rastladı. Kadıya:

— Başka bir şeyin var mıdır? diye sordu. Kadı: «Yoktur» deyince harâmi:

— Parmağındaki yüzük nedir? diye sordu. Kadı:

— İnsaf eyle, bana lâzımdır, diye cevap verdi. Harâmi:

— Altın yüzük erkeklere haramdır. Lâkin ben satıp zaruretimi defederim. Onu hemen bana ver! dedi.

Kadı yüzüğü de çıkarıp verdi. Harâmi gayet memnun olup Kadıya:

— Ey kadı, seni Allaha ısmarladım. Allah bin berekât versin. Bizi çok sevindirdin, deyip, Kadı efendiye veda edip keyifli keyifli çekti gitti.

Kadı ise ah ve vah ederek harap ve perişan, çırılçıplak evine döndü. Kapısını çaldıkta, Kadının bir hademesi vardı, ismine Amber Ağa derlerdi, gelip kapıyı açtı. Kadıyı çırılçıplak ve perişan bir halde görünce aklı başından gitti. Hayal gördüğünü zannedip okumaya başladı. Kadı dahi kendini bildirdi. Bunun üzerine Amber Ağa, «bu hali keyfiyet nedir?» diye sordu. Kadı «Hiç sorma» deyip içeriye girdi. Amber Ağa'yı hareme gönderip bir kat esvap çıkarttırdı. Kadı esvabı giyip asık bir suratla yerine oturdukta başından geçenleri Amber Ağa'ya bir bir anlattı.

«Namazı, bağ, bahçe gibi gönül açıcı yerlerde kılınız.»

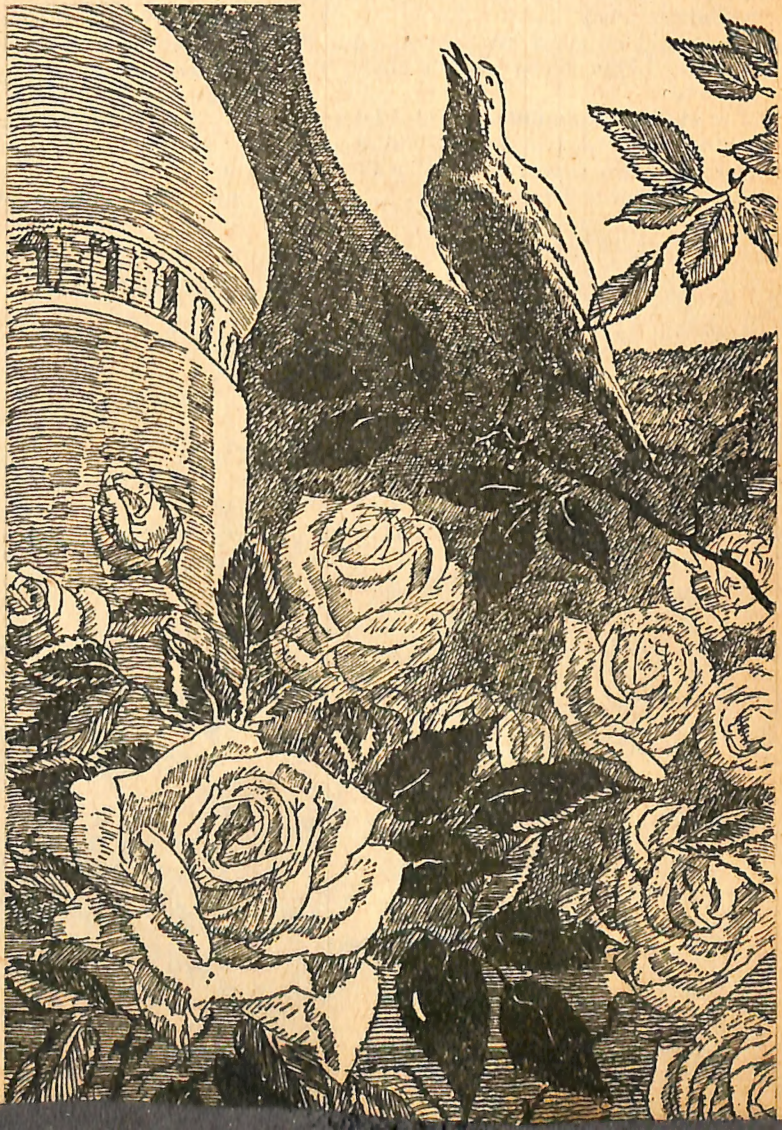

Nihayet sabah oldu. Kadının hizmetkârları olanı biteni öğrendiler. O sırada bir hizmetkâr telâşla odaya girip kadıya:

— Efendi hazretleri, bir kimse sizin atınıza binmiş ve esvaplarınızı giymiş, elinde bir kitap kapıdan içeri girdi! deyince kadı:

— Bre medet! diye yerinden sıçradı. Sokman bu adamı! Zira gecedecn beri kitapsız beni çırıl çıplak soyup bu hale kodu. Şimdi kitap ile gelmiş, halimiz nice olur? dedi.

Hizmetkârlar kapıya koştular, harâmi hiç birini dinlemeyip içeri girdi. Kadının huzuruna gelip selâm verdi ve korkusuz oturdu. Kadı:

— Acaba size başka bir borcumuz kaldı mı? Ne için geldin? diye sordu. Harâmi:

— Bu gece şu kitabı okurken bir hadis-i şerif gördüm. Müşkülümü çözemedim. Sizden sormaya geldim ki müşkülümü halledesiz! dedi. Kadı:

— Senin ne güzel kitap okuduğunu ben bilirim! Lâkin hadis-i şerifi söyle! dedi. Harâmi:

— **«Cümle müminler kardeştir»** diyen hadis-i şerif, doğru mudur, sahte midir, onu öğrenmek istiyorum, dedi. Kadı: «Doğrudur» deyince harâmi:

— Madem ki bu, peygamberimizin sözüdür. Siz de mümin, ben de mümin olduğumuza göre sizinle kardeş sayılırız. Siz nimet içinde olun, biz zahmette olalım. Bu revayı hak değildir. Hemen geldim ki malımızı kardeş gibi taksim edelim, dedi. Kadı:

— Şu başımıza gelen ne belâdır ya Rabbi? diye feryada başladı. «Bu harâmi ile bizim sonumuz neye varacak?» dediği sırada harâmi sükûnetle:

— Hazreti Ali: **«Bana bir harf öğretenin kulu kölesi olurum»** buyurmuşlardır. Dün geceden beri bizden çok şeyler öğrendiniz. Bu sebeple bizim halis kulumuz oldunuz, dedi. Kadı ağzını açıp bir şey söyleyemedi. O esnada sofra kurulmuştu. Harâmi de başına geçip oturdu. Sofraya bir kaz getirdiler. Kadı harâmiye:

— Bu kazı adalet üzerine taksim eyle! dedi, harâmi «baş üstüne!» deyip kazı önüne çekti. Başını kesip Kadının önüne koydu. Gerdanını kesip hanımına gönderdi. İki kanatlarını kesip Kadının iki oğluna verdi. İki ayaklarını Kadının iki hizmetçisine verdi. Ve kazın gövdesini kendi önüne koydu. Kadı:

— Bu ne biçim âdilâne taksimdir ve ne edepsizliktir ki, cümle kazı kendi önüne kodun? diye sorunca harâmi:

«Her kim yıldızlar ilmini öğrenirse kâfir olur.»

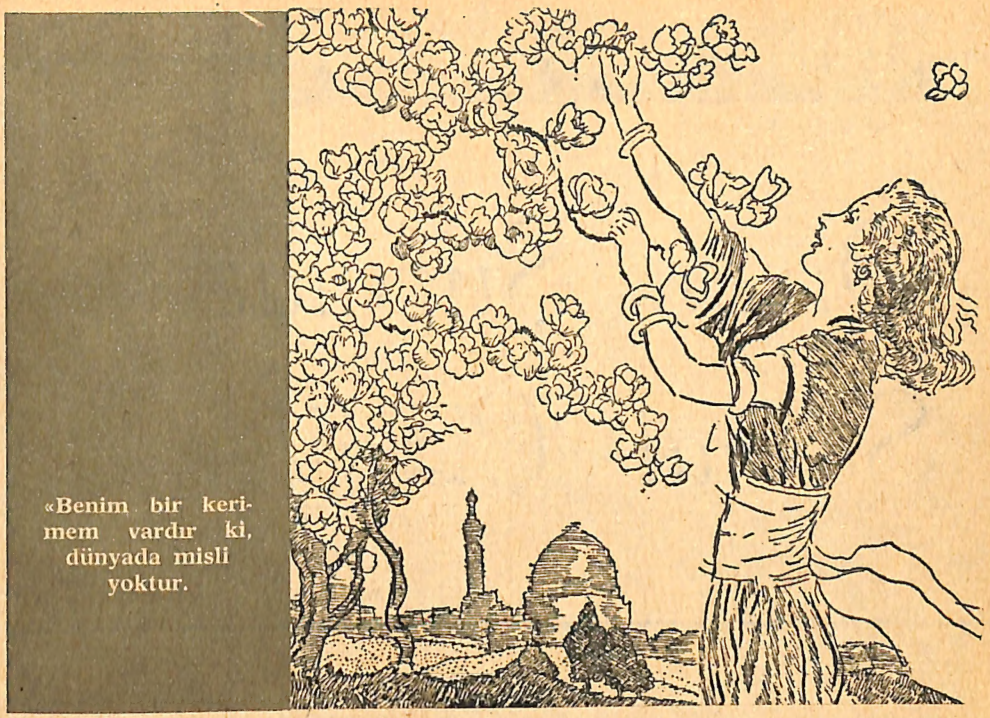

«Benim bir kerimem vardır ki, dünyada misli yoktur.

— Ben hak üzere taksim eyledim, diye cevap verdi.

Kadı:

— Tevil et de görelim, deyince harâmi:

— Zatı âliniz cümlenin başı olduğunuz için kazın başı size münasiptir. Ve hanımınız size boyun eğer, bu sebeple gerdan ona münasiptir. Oğullarınız kolunuz, kanadınızdır, kanat onlara düşer. Hizmetkârlarınız ayaklarınızdır, ayak anlara münasiptir. Bendenize gelince kolsuz, kanatsız, ayaksız kuru bir gövdeyim, gövde dahi bana münasiptir, dedikte kadı harâminin kemaline, aklına idrakine ve ilmine hayran olup «âferin» dedi. Kalktılar. Sofra toplanıp şerbetler içildikten sonra kadı dedi ki:

— Ey kâmil adam! Sen her bakımdan bir yüksek zatsın. Sana kötü hareketler münasip değildir. Hemen tövbe ve istiğfar eyle. Bir kerimem vardır ki cihanda misli yoktur. Gel sana onu nikâh edeyim. Malımın yarısını da sana vereyim. Ben ölünce sefayı hatırla yersiniz, dedi.

Harâmi «baş üstüne» deyip yerinden kalktı. Kadı Efendinin ellerini öptü. Tövbe ve istiğfar eyledi. Kadı dahi Bağdad'ın cümle âlimlerini, fâzıllarını ve âyanını davet edip kızını nikâh eyledi. Bunun üzerine harâmi Kadıya dedi ki:

— Efendi hazretleri, benim aslımı ve neslimi efendime tarif edip anlatayım. Ben hoca Farah denen bezirgânın oğluyum. Benim ismime Selim Can derler. Babam öldükten sonra bana hesapsız mal kaldı. Malımı terk edip neyim var, neyim yoksa havayı hevese sarf ve telef eyledim. Ömrüm boyunca bugüne kadar ilmi Kur'an, ilmi fıkıh, ilmi farisi, ilmi hikmet, ilmi hey'et, ilmi nücum, ilmi hendese, ilmi remil, ilmi usturlap, ilmi arûz, ilmi talep, ilmi şiir, velhasıl ne kadar ilim varsa tekmil eyledim. Sonunda fakir düştüm. Çaresiz kaldığımdan dün gece «Talihimi bir yoklayayım, sonum neye varır?» dedim. Size rastladım. Ve gördüm ki benim için büyük bayram oldu. Bağdad Kadısının güzel kızı ve helâl malı bana kısmet oldu. Yoksa bugüne kadar bir fert benden kötülük görmemiştir, dedi.

Kadı Efendi ve sair ulemâ ve büyükler genç adamı tebrik edip bir büyük düğün yaptılar. Bir mübarek cuma gecesi gerdeğe girip muratlarına erdiler. Geri kalan ömürlerini zevk ve safa ile geçirdiler.

İlim berekâtıyle Hak Taalâ Hazretleri cümlemize hayırlı sonlar ihsan eylesin, âmin!

Edebiyat Tarihi Düşünceleri:

Divan Şiirinde Sosyal Çizgiler

Yazan: Nihad Sami Banarlı

TÜRK Divan Şiiri'ne hâlâ neden hücum edilir? Niçin ağır sözler söylenir? Bunun ilk mühim sebebi, galiba bu şiirin büyüklüğüdür; kültürle, san'atla, üstün duygu ve düşüncelerle yüklü, kudretli oluşudur.

Bu şiire ısrarla sataşanlar, eğer menfî maksatlılarsa, büyük bir sanatın millî gurur okşayan kudretini bilerek ondan mahrum kalmamızı isteyenlerdir. Değil de bütün bu inatçı kötüleyişler onu bilmemekten, anlamamaktan ileri geliyorsa, bu da cehaletin tabiî davranışıdır.

Aynı hal, tarihte her yaptığından, bu arada, millî şereflerinden bile kopmayı hastalık halinde isteyen, şaşırmış bir cemiyet hadisesidir.

Bunun yanında Türk **Divan Şiiri,** dünyanın en uzun ömürlü edebî ekollerinin başında gelir. Büyük bir milletin tarihteki en üstün devirlerinden birinde yetiştirdiği bütün aydınları, asırlarca, kendine bağlayan bir şiir, elbette **büyük şiir** olmak gerekir. Bunun aksini düşünmek, bütün o mimarîyi, o süsleme sanatını, o sanatla yapılan bütün güzel eserleri, o büyük mûsikîyi, velhasıl bütün o cihan hâkimi medeniyeti, bilir bilmez inkâr etmek demektir.

Düşünebilen her insan, akıl etmek zorundadır ki, o kadar büyük ataları, yüzyıllarca, padişahından ahalisine kadar büyülemiş bir şiir, basit şiir olamaz. Bunda muhakkak bir değer vardır.

Bu değer, önce bu şiirin söyleyiş kudretindedir. Meselâ büyük **Fuzûlî**'nin zihninden, zekâsından ve kaleminden dökülen şu iki mısra, yaratılıştan bugüne kadarki insanlık macerasının en değişmez hâdisesini, bir çırpıda ve sonsuz bir ustalıkla söyler:

Leylî işi işve vû girişme
Mecnun gözü yâşı çeşme çeşme

Yahut, **Bâkî**'nin şu iki mısraı, ezelî ve ebedî halis şiirin bir **güzel ses** demek olduğunu, Avrupalılar'ın bunu idrakinden 300 sene evvel aynı üstün ifade kudretiyle bildirir:

Âvâzeyî bu âleme Dâvûd gibi sal
Bâkî kalan bu kubbede bir hoş sadâ imiş

Divan şiiri'nin ikinci üstünlüğü, üç, dört

millet arasında ortak bir san'ata büyük ölçüde millî bir renk ve çehre vermiş olmasındadır. Bunu, bütün aksi görüş ve öyle gösterişlere rağmen bu şiirin tamamiyle hususî lisanı sağlar. Sonra, nice milletler arası mevzuları, millî çok millî çizgiler, öyle motifler ve öyle duygu ve düşüncelerle işleyişi bütünler. Esasen bilinen bu hakikati, çağdaş Rus âlimi **Prof. E. Bertels,** bilhassa **Ali Şir Nevâî** ve **Fuzûlî** hakkındaki kuvvetli tetkikleriyle, yeniden ortaya koymuştur: **Bertels,** Ali Şir Nevâî'nin ve Fuzûlî'nin **Leylâ vü Mecnun'** larını İran edebiyatındaki örnekleriyle karşılaştırmış ve Türk şairlerinin klasik terbiye ve an'aneye uyarak, eserlerinin mevzularını İran örneklerinden almakla beraber bu eserleri işleyişte tamamiyle yerli, millî ve orijinal olduklarını delilleriyle meydana çıkarmıştır. (1)

Bu da çok tabiîdir. Çünkü bir edebiyat ne kadar ortak değerlerle işlenirse işlensin, onu işleyen milletler başka başka coğrafyalarda, başka başka hayat ve cemiyet şartları içinde yaşıyorlarsa edebiyatlarında da elbette biri birinden ayrı çizgiler ve ayrı gelişmeler olacaktır.

Meselâ roman nev'inde birleşen ve hepsi de roman yazan Avrupa edebiyatlarından İspanyol romanı başka, Fransız, İngiliz, Alman v.b. romanları başkadır.

Aynı milletler **tiyatro** nev'inde de iştirak etmekle beraber yeryüzünde hayli farklarla ayrılan bir **Fransız tiyatrosu,** bir **İngiliz tiyatrosu,** bir **Alman tiyatrosu** ve daha başka tiyatrolar vardır.

Demek ki **Divan Edebiyatı**'na hücumun bunları inkâr eden ifadeleri ciddîye alınamaz. Bunlar, müşterek bir Avrupa edebiyatı gibi müşterek bir islâm medeniyeti edebiyatı olduğunu idrâk etmemişlerdir. Her iki iştirâk içindeki ayrılıkları ve millîlikleri görebilmek ve düşünebilmekten mahrum durumdadırlar.

✶

Türk Divan Edebiyatı'na yapılan diğer ağır hücumlar içinde, bugüne kadar cevabı iyi verilmemiş bir itham, bu edebiyatın sosyal hayatla ilgisi olmadığı iddiasıdır: Bu edebiyatın umumî hayatla ilgisi yoktur; bu edebiyatta sosyal problemler işlenmemiş ve sosyal bir tefekkür teessüs etmemiştir.

Biz, bu yazımızda işte bu iddianın da ne kadar yanlış olduğunu delilleriyle göstermek istiyoruz:

Divan edebiyatı, devrinin sosyal problemlerini, Ortadoğu ve Akdeniz çevresi milletlerinin mitolojisiyle birleştirerek, ya da eski Yunan'dan bu yana Hind, İbrânî âleminde gelişmiş bir fabulâ geleneğiyle kaynaştırarak, romanesk bir hava içinde işlemiştir. Sosyal problemleri bazan çok realist bir ifadeyle söylediği de olmuş, fakat mutlaka işlemiştir.

Ancak, **Divan Edebiyatı,** sonradan Batı klasisizminde de görüleceği gibi, sözü **vecize** üslûbıyle söylemek ülküsündedir. Sahifeler, bazan kitaplar dolduracak genişlikte bir sözü, böyle bir bilgi, duygu ve düşünce âlemini, hattâ bir beyte sığdırarak söylemek, bu şiirin, sırlarını bulmaya muvaffak olduğu bir sanat zaferidir.

Bu şiirde böyle bir **beyit** okuyan insan, bir anda bir kitap okumanın hazzını duyar. Şair Nedîm'in kendi şair tabiatı için söylediği:

Tab'ım o bâğbân-ı giran - dêst-mâyedir,
Kim bir gül istesem bana bir gülsitan verir

mısraları, âdeta bu gerçeği ifade eder: Divan şairi, size bir gül verdi mi, biliniz ki, bu tek bir gül değil, belki büyük bir gül bahçesidir. Divan şiirinde çok sayıda beyitlerle söylenmiş, ya da sahifelerce uzatılmış bilgi, fikir makaleleri yoktur. Batı edebiyatının bu türlü izahlı eserlerine alışmış olanların Türk divan şiirinde yadırgadıkları taraf belki de budur.

Divan Şiiri'nin içtimaî problemleri, bazan açık söylemesine rağmen çok kere erbabının anlayacağı bir kültür ve sanat fonu ardına gizlemesi, bu şiirin mesel, hikmet ve problem söylemektense **şiir söylemeği** tercih eden üstünlüğündendir.

Bu hâl, bugün elimizde örnekleri bulunan ilk divan şiirlerinden beri böyledir.

Bu şiirin, bugün elimizde eserleri bulunan ilk profan şairleri XIII. asırda Anadolu'da yetişmiştir. Bunlardan biri, **Fuad Köprülü**'nün, haklı olarak **büyük şair** demeğe lüzum gördüğü **Hoca Dehhânî**'dir:

Hoca Dehhânî, Anadolu'ya Horasan'dan gelmiş, XIII. asrın ikinci yarısında Konya, Selçuk sarayında saygı, itibar görmüş bir şâirdir. Fars diliyle yazdığı 20.000 beyitlik Selçuk şehnâmesi, henüz bulunmamıştır. Muhtelif kaynaklardan elde edilen kaside ve gazelleri, ona, din dışı mahiyetteki Türk Divan Şiiri'nin kurucusu dedirtecek keyfiyettedir.

Bu şairin, bir **aşk ve şarap şiiri** olan **gazel** tarzında güzel söyleyişleri vardır. Şair, asrının Türkçesini hakikî bir ustalıkla kullanmış, İran şiirinde görülen gazel

---

(1) Prof. Bertels, Alişer Navoi, Leyli i Mecnun, rus. trc. (önsöz) Taşkent, 1943 (Türkçe trc. için Bk. Türkiyat M. IX). Ayrıca: Prof. Fuad Köprülü, Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar, S. 20, İst. 1934.

hünerlerini Türkçeye işlemiştir.

Onun şiirlerinde kullandığı **Dehhân** takma adının lûgat mânası **nakışçı**'dır. Şâir, bu adı kumaş üzerine desenler işleyen bir nakış ustası olarak da çalıştığı için mi kullanmıştır? Yoksa, şiirlerini böyle nakış ve minyatür işler gibi, süslü ve plastik bir güzellik anlayışıyle söylediğinden mi bu mahlası almıştır? Bunları bilmiyoruz. Ancak şiirlerinin, Divan Şiiri'nde görülen her türlü söz ve mâna sanatlarıyle süslü ve işlenmiş olması, bu ihtimallerin ikisini de akla getirebilir.

İşte bu şairin, şimdi burada nakledeceğimiz, tanınmış bir şiiri, bir **gazel** kadrosu içinde sosyal problemlerin nasıl işlendiğini bize aşikâr eden ilk Anadolu şiirlerindendir. Bu gazel şöyle bir **matla'** beytiyle başlar:

Bir kadehlê bîzi sâkî gamden âzâd eyledi
Şâd olsun gönlü ânun gönlümî şâd eyledi

Bu ilk beyit, bir aşk ve şarap neş'esini mısralaştırır. Şair, içki sunan güzel'in bir kadeh şarap vererek, kendisini kaygılardan kurtardığını söyler, onun gönlünün de kendi gönlü gibi şad olması dileğinde bulunur.

Şiirin ikinci beytidir ki, bizi bir anda devrin sosyal havası ve içtimaî problemleri içinde, düşündürür:

Bende îdî bunca yıllar kaddünê serv-î revân
Doğrulukla kulluk ettîğiyçün âzâd eyledi

Burada hangi **sosyal çizgiler** vardır? Kısaca söyliyelim:

a — Devrin **kölelik müessesesi** hakkında Türk - İslâm görüş ve düşünüşü ve bunun hayattaki akisleri;

b — Bir hünerde, bir meziyet veya fazilette üstün olanları, hattâ aynı hüner ve fazilet sahiplerinin kıskanmaları şöyle dursun, onu anlayıp onunla iftihar etmeleri şeklindeki, an'anevî **Türk terbiyesi;**

c — Doğruluğun, sadakatin cemiyette büyük ahlâk, büyük fazilet bilindiği...

Halbuki ilk bakışta bu bir **aşk** ve **güzellik** şiiridir; sevgilinin boy bos güzelliğinden bahseder:

«Endam güzelliğiyle meşhur, salınan selvi, sevgilinin boyuna bosuna, kul, köle olmuştur. Bu kulluğu tam bir sadakatle yaptığı için de sevgili, bu faziletinden dolayı, onu âzâd etmiş ve o da sıradan bir selvi olmaktan yükselip, akranları arasında boy gösteren bir serv-i âzâd **olmuştur.»**

Ancak, bunu söylemek için şair, neler biliyor, neler görüp düşünüyordu? Şiirin söylenişi bizi, işte böyle sosyal çizgiler karşısına çekiyor:

Türk topluluğunda birinin **kulu, kölesi olmak,** yahut **azad kabul etmez kölesi olmak** tâbiri vardır. Gerçi bu, çok defa sevgiliyi **efendi** seçen ve ona:

Gözüm, cânım efendim, sevdiğim, devletlü sultânım

diyen gönüllerin ifadesidir, fakat umumî hayat için de doğrudur. Çünkü, Türk hele müslüman Türk, kölesine hakaret etmez. Eziyet hiç etmez. Üzerinde her türlü hakkı olduğu halde onu hoş tutar. Ona sevgi ve şefkat gösterir. Çok kere, köle,

Ali Şir Nevâî

bundan o kadar memnun ve hoşnud olur ki, bir gün efendisi onu **hür** bıraksa bile, efendisinden ayrılmak istemez ve **azat kabul etmez.**

Daha eski Yunan'dan başlayarak eski Roma ve daha sonraki Batı dünyasında kölelik müessesesinin hukukî ve vicdanî problemleri üzerinde kitaplar dolusu eser yazılmıştır. Türk - İslâm medeniyetinde ise bunu bir aşk şairi, bir **aşk şiiri**'nin mısraları içine öyle yerleştirir ki, siz, onun bilgi ve düşünce âlemine ancak o âlemi tanımakla ulaşırsınız.

Kaldı ki, bu iki mısrada yalnız bu çizgi yoktur. Daha çizgiler vardır. Meselâ: Köroğlu'nun **deli**'leri, yani savaş arkadaşları, ayrı ayrı büyük kahramanlardır. Bunlar, birer müsabakada **Köroğlu**'na yenildikleri içindir ki, mertlikte ve kahramanlıkta onun üstünlüğünü **anlamış** ve ona **kul, köle** olmuşlardır. Bu hal, yine Türk - İslâm dünyasının, daha birçok marifet ve faziletleri için de doğrudur. Güreşte, ok atmada, ata binmede, çeşitli sanatlarda, hattâ söz sanatında, edebiyatta, ilimde...

Şair diyor ki: Bu fazilet, **güzellik**'te de böyledir. Bir yiğit, kendinden daha yiğiti gördü mü, onu kıskanacağı yerde onu nasıl anlar ve ona nasıl kul, köle olursa, bir **güzel** de kendinden **daha güzel**'e öyle anlayış gösterir. İşte **güzel boylu selvi ağacı** da böyle yapmış, şairin sevgilisinin, her endamdan daha güzel vücudunu görünce bu vücud güzelliğine kul köle olmuş ve bütün ömrünce ona kulluk ettiği için de efendisinin izniyle kendi boyu daha güzelleşmiştir. Bu hal, büyük bir medenî - içtimaî terbiyedir ki, ancak medeniyette zirvelere ulaşmış cemiyetlerde bulunur.

Bir beyit üzerindeki bu iki izah, ondaki üçüncü çizginin, yani **doğruluk** ve **sadakat** anlayışının da izahıdır.

Görülüyor ki, bu şiirler öyle alelâde sözler değil, derin sözlerdir.

Aynı şiirin bir başka beyti de şudur:

Nass getürdî hüsninün dâvâsın isbât etmeğe
Ol ki yârin kaaşınî nûn û gözin sâd eyledi.

Bu beyitte hem **Yunus Emre** ve **Mevlânâ** asrının atmosferik bir inanışı, (bir **tasavvuf kültürü**) hem islâmî Türk harflerinin şiire işlenişi, hem de insan güzelliğiyle ilâhî güzellik arasında kurulmuş derin bağlılık vardır.

Şiire işlenen harfler **nun** ve **sad** harfleridir. Bunlar kalın **N** ve kalın **S** sadasını verirler. Ayrıca, **nun** harfi **kaş** biçiminde **sad** harfi de göz çizgisindedir. Bu iki harf yanyana yazılınca doğan kelime **nass**'dır. Nass, bir müddeâyı isbat için **Kur'ân-ı Kerîm**'den **âyet** getirme demektir..

Beyitteki müddeâ ise islâm panteizminin ilâhî güzellik anlayışıdır: Allah, **hüsn-i mutlak** veya **cemâl-i mutlak** denilen, sonsuz bir güzelliktir. Ve şaire göre Allah, sevgili'nin kaşını **nun**, gözünü **sad** biçiminde çizmekle **nass** getirmiş ve onun güzel yüzünde kendi ezelî ve ebedî güzelliğini beyan ve isbat eden bir misal yaratmıştır.

Aynı **gazel**'in bir beyti de eskilerin meşelâ **din** bahsinde bugünkünden ne kadar ileri olduklarını gösterir. Şair, devrin **vâiz**'lerinden birine şöyle seslenir:

Od ilê korkutma vâiz bîzi kim lâ'l-î nigâr
Cânımuz bîzüm odâ yanmâğa mu'tâd eyledi.

«Vâiz! Bizi cehennem ateşiyle korkutan öğütlerini bırak! (Bize Allah'tan korkmayı değil, Allah'ı sevmeyi öğret!) **Çünkü biz ateşte yanmaktan çekinmeyiz: Biz, sevgilinin ateş gibi dudaklarıyle yandık ve bu ateşte yanmaya alıştık. Senin tarif ettiğin cehennem ateşinin bundan daha yakıcı olduğunu sanmayız.»**

Böyle diyor. Çünkü bilhassa XIII. - XV. asırlar, bilhassa Türk tekke aydınlarının Anadolu'da müslüman Türk halkına Allah'a korku yoluyla değil, sevgi yoluyla varmayı öğretmek istedikleri asırlardır. Çünkü Allah'tan korkmak müslüman olmuşlara değil, olmamışlara gerekir. Böyle olduğu halde, halka Allah sevgisi yerine Allah korkusu öğretenlere, devrin münevverleri itiraz eder. Ancak böyle bir itirazda bulundu diye hiç kimse **Dehhânî**'nin aleyhinde söz etmez. Çünkü onun sözündeki nükteyi anlar.

Yine bu şiir, **Divan Edebiyatı**'nda, taassuba seslenen — ilk itiraz ise de — tek itiraz değildir. Bu şiirin yaşadığı asırların hemen hepsinde zamanımızdan çok ileri bir iman anlayışı ve yanlış inanışların tenkidi vardır. (2)

★

Yine bu edebiyatta **içtimaî çizgiler**, hattâ **tarihî - içtimaî çizgiler**, çok defa başka duyguların söylenişi içinde yerilmiş, ustalıklı fırça oyunlarıdır. Bunun sebebi, büyük divan şairlerinin müddea ve mesel söylemekten ziyade şiir söylemek seviyesinde olmalarıdır. Buna bir misal olarak XIV. asır Divan şairi **Ahmedî**'nin şu beytine dikkat etmek kâfidir:

Kaddün hayâli dutdu gözümdê vatan velî
Her kande serv olsa yerî cûybâr olur

«Güzel vücudunun hayali, sanki gözle-

(2) Nihad Sami Banarlı, Vâizlere Dair, Hürriyet, 20. IV. 1957 ve Vaizlerden Şikâyet, Hürriyet, 4.III.1965.

rimi vatan edindi, gözlerime yerleşti, oradan ayrılmıyor. Bunun olacağı da buydu: Çünkü benim gözlerim, senin ayrılığınla ağlamaktan, akarsulara döndü. Halbuki her nerede bir selvi fidanı olsa orda bir akarsu bulunması ve her nerede akarsular bulunsa orada — senin vücudun kadar güzel — bir selvi fidanı yükselmesi çok tabiîdir.»

İlk anda bize öyle görünür ki, bu beyit olsa olsa bir vücud güzelliği, bir aşk ve özleyiş beytidir. Ama biraz dikkat edilince anlaşılır ki, onun söylenişinde kendi asrının engin tarihi vardır.

Çünkü bu asırlar, Türk milletinin ordu ordu, akın akın ve boy boy, Asya topraklarından kopup Anadolu'ya geldikleri ve Anadolu'da sık sık yer değiştirip nihayet bir toprağa yerleşerek orayı **vatan edindikleri** zamanın içindedir. Onun içindir ki, bu asırlar Türkçesinde bir **vatan tutma** (bir yeri vatan edinme) tabiri türemiştir. Her milletin dilinde, tarihinde bu kadar köklü ve devamlı bir **vatan tutma** devresi yoktur. Bu, bizim o asırlar tarihimize mahsus mühim ve devamlı haldir. Hattâ bu hal, daha sonraki asırlarda da devam etmiş, Osmanlı vatanı büyüdükçe başka yerlerde de **vatan tutanlar** olmuştur.

Bir XVI - XVII. asır şairi olan **Karacaoğlan**'ın, bir firenk diyarını tarif eden güzel **koşma**'sındaki:

Vatan tutup bu yerlerde kalınmaz
Dilleri var, bizim dile benzemez.

mısralarındaki hakiki zevk de bu tabiri ve bu tabirin bizim tarihimizdeki ehemmiyetini bilebilmekle tadılır.

✶

Divan Şiiri'nde büyük içtimaî problemler gibi, büyük ve devamlı Türk zaferleri için söylenen epik manzumeler de aynı sebeple uzun ve tafsilâtlı olmamıştır.

O kadar büyük zaferlerini, meselâ:

Feth-i İstanbûl'a nusret bulmadılar evvelûn
Feth edüb Sultan Mehemmed dîdi târîh:
Âhirûn

gibi, yahud **Kanunî Sultan Süleyman Mersiyesi**'ndeki:

Tîgin içürdi düşmene zahm-î zebanları
Bahsetmez oldu kimse kesildi lisanları
Gördû nihâl-i serv-i serefrâz-ı nîzeni
Serkeşlik âdın anmadı bir dâhi Banlar'ı (3)
Şemşîr gîbi rûy-i zemînê taraf taraf
Saldın demür kuşaklu cihan pehlevanları

gibi ya iki, ya da birkaç mısradan ibaret olması, aynı **esas sebeb**'e dayanır. Bu edebiyat, gittikçe daha lakonik söylemeyi klasik zevk edindiğinden, bizim, hattâ İslâm'dan önceki **destan edebiyâtı**'mızın da karakteristiği olan **kısa söyleyiş**, bu devirde daha kuvvetle yaşamıştır.

Ancak bütün bunlar, yâni bu kısa söyleyişler, bu edebiyatın sosyal hayatla ilgilenmediği şeklinde, bütün bu mühim çizgileri bilemeyen, göremeyenlerce ileri sürülen ithamlara herhangi bir doğruluk payı vermemizi gerektiremez.

Divan Edebiyatı, hattâ halk toplulukları arasındaki içtimaî ve iktisadî sınıf farklarını bile tenkit etmiştir. Bugünkü gibi, sözü ayağa düşürmemekle beraber, bir kısım Divan şairleri, kendilerine bunu söyleten sebep her ne olursa olsun, bu mühim sosyal mevzuu da günün icabettirdiği ölçüde işlemişlerdir. XV. asır şairi **Şeyhî**'nin, meşhur **Harnâme**'sinde:

Her birîsî semîz ü kuvvetlû
İçi vü tâşı yağlu vü etlû

diye tarif ettiği, bol maîşetli **öküzler**'le:

Ki birüz bunlarınla hilkatte
Elde âyakda şekl ü sûretde

diye kendi ağızlarından tanıttığı, cılız ve yük taşımaktan iskelet haline gelmiş **eşekler** arasındaki macera, elbette bir **öküz** ve **eşek** macerası değildir. Şeyhî'nin bu çok güzel **fabula**'sı, çok rahat, çok nükteli ve iyi ruhlu bir anlatışla, içtimaî hayatta **yük taşıyan** ve **semiren** iki sınıfın halini, yalnız Türk edebiyatı için değil, dünya edebiyatı için de örnek bir ustalıkla belirtir. **Şeyhî**'nin eşeklerin ağzından ve öküzler için söylediği,

Onların başlarına tâc neden
Bize bû fakr ü ihtiyâç neden ?

gibi mısralar, dünya edebiyatında bu mevzuda yapılmış **satyre**'lerin en güzelidir.

XVI. asır Divan şairi **Rûhî**'nin de meşhur **Terkîb-i Bend** manzumesinde sosyal hayatın şiddetle aksadığı bazı yerlerdeki bu hallerin geniş tenkîdi vardır:

Dünyâ talebiylê kimisî halkın emekde
Kîmî oturub zevk ile dünyâyı yemekde

Bir tasavvuf nüktesi içinde söylenen bu kinâyeli ifade, zamanımızın böyle sözleri ayağa düşürmüş olan eserlerinin hangisinde, hangi aynasında bu ölçüde lekesizdir.

Çünkü sosyal tenkit ancak halkın gerçek ıstıraplarına merhem olduğu zaman yerinde olur. Hiyleli ve güdümlü olduğu zaman ise, günümüzdeki gibi, seviyesiz bir çekişmeden başka bir şey olamaz.

---

(3) Uzun boylu sorgun ağacı mânâsındaki ban, aynı zamanda Macar Beyi demektir.

Sahne Tarihimizin Unutulmaz Bir Devresi

MEŞRUTİYETTE TİYATRO

Yazan: Metin AND

1908'de Meşrutiyet'in ilânının yarattığı coşkunlukla, eskiden yasaklanmış ve durgun bir döneme girmiş tiyatro çalışmaları da birden uyanıvermişti. Gerçi bazı tiyatro toplulukları istibdatta da faaliyetlerini sürdürmüşlerdi. Mınakyan'ın Osmanlı Dram Kumpanyası'nı, Ahmet Fehim Efendi'nin Osmanlı Komedi Kumpanyası'nı ve çeşitli tulûat tiyatrolarını bu arada sayabiliriz. Ancak Meşrutiyet ile tiyatro faaliyetine genç aydınlar da gönüllü olarak katıldılar. İstanbul Şehremini Rıdvan Paşa'nın oğlu Reşad Rıdvan da bu işe ilk atılanlar arasındaydı. Babası istibdat çağında oğlunun tiyatroya merakı yüzünden İstanbul'da tiyatroları yasak etmişti. Tiyatroyu yasak eden babanın oğlu, hürriyetin ilânından bir hafta sonra İbnirrefik Ahmed Nuri ile birlikte bir topluluk kurdu. Tanin gazetesinin Enver ve Niyazi adlı kruvazörlerin alınması için düzenlediği kampanyada Namık Kemal'in **Vatan yahut Silistre** oyununu Harbiye ve Tophane meydanlarında, Kuleli, Darüşşafaka gibi okullarda ve Selânik'te temsil ettiler. Onlara katılan oyuncular arasında Raşid Rıza, Nureddin Şefkatî, Şâdi, Muvahhid, Rıza Fazıl vardı. Bu temsiller, Reşad Rıdvan'ın kurduğu Millî Heveskâran Cemiyeti'nin başlangıcı oldu. Temsiller «Menfaat-i milliye» için veriliyordu, topluluğun oyun dağarcığında **Selim-i Salis, Mehmed Ali Şah, Hisse-i Şayla, Kirli Çamaşırlar** vardı. Oyuncular arasında Hekimyan, Kınar, Eliza Binemeciyan, Elmasyan, Virjin, Arslanyan, Nureddin, Ahmed,

Rasih adlarını sayabiliriz.

Bu dönemde kurulan gönüllü toplulukların başlıcaları şunlardı: Ressam Muazzez'in kurduğu ve oyuncuları arasında Naşit'in de bulunduğu Sahne-i Heves; Şehzadebaşı'nda Letâfet apartımanı karşısındaki Osmanağa tiyatrosunda temsillerini veren Sanayi-i Nefise Tiyatro Heyeti, Mürebbi-i Hissiyat, Dâr-üt-temsil-i Osmânî, Şark Dram Kumpanyası, Osmanlı Tiyatro Kulübü, İstanbul Kumpanyası. Tiyatro toplulukları, sanki birbiri ardı sıra fışkırıyordu. Bir dergide çıkan ilânlar, üç tiyatro topluluğunun birden kurulduğunu göstermesi bakımından ilgi çekicidir (1). Ne var ki; bunların hepsi kısa ömürlü oldu. Bu topluluklardan Mürebbî-i Hissiyat'ta, Bahriye yüzbaşısı Dr. Celâl Tahsin, Şahap Rıza, Doktor İsmail, Cevat, Behzat Beyler vardı. Topluluğun oyun dağarcığında **İklima, Osman Gazi, 31 Mart, Akif Bey, Zavallı Çocuk, Orhan Gazi, Osmanlıların İstiklâli** gibi oyunlar bulunuyordu. Topluluk ilgisizliğe uğrayıp dağıldı.

Dâr-üt-temsil-i Osmânî'ye gelince, bu topluluk Fazıl Reşid ile Hüseyin Kâmi Beyler'in yazdığı **İkinci Ramses** oyunuyla büyük ilgi toplamıştı. Toplulukta Fikret, Kâmil, Celâleddin, Rıza, Mecdi, Faik, Behzad, Ali, Celâl Beyler'le Antuanet, Eliza Binemeciyan, Arşa Hanımlar vardı. Edebî heyetinde şu yazarların adları yer almıştı: Baha Tevfik, Ercümend Ekrem, Celâleddin Rıza, Refik Halid, Müfid Ratip, Şehabeddin Süleyman, Hüseyin Kâmi, Cevdet Müştak. Giyime, kuşama, dekora, ışık ve donatıma özenilmişti. Ne var ki, **İkinci Ramses**'in bir iki temsilinden sonra topluluk dağıldı.

BÜYÜK BİR AKTÖR: BURHANEDDİN BEY

Mürebbi-i Hissiyat topluluğunun kurucuları, Burhaneddin Bey'in de aralarına katılmasıyle Şark Dram Kumpanyası adlı bir topluluk kurdular. Kısa sürelerle iki defa dağılan Şark Dram Kumpanyası, sonunda Fehim Efendi ile Raşid Rıza'nın da katılmasıyle yeniden kuruldu. Eski bir el ilânından Şark Dram Kumpanyası'nın Şehzadebaşı'ndaki Millet Tiyatrosunda İbnürreşad Ali Ferruh'un **Huşenk** tarihi oyununun temsiline şu oyuncuların katıldığını öğreniyoruz: Kınar, Baha, Nivart, Ulvi, Ahsen, Cemil, Tevfik, Esat, Nadir.

Gene Meşrutiyet'in ilk yıllarında faaliyet gösteren bir tiyatro topluluğu da Millî Osmanlı Tiyatrosu'dur. Bu topluluk 1908 yılı aralık ayında Ahmed Vefik Paşa'nın adapte ettiği **Zor Nikâh** ile Hüseyin Suad'ın **Şehbal** adlı piyeslerini oynamıştır. Sanatkârlar arasında Afif, Muvahhid, Hakkı Necib, Simon, Fikret, Tahir, Sukûti, Receb, Ali, Mari, İzabel, Ofelya, Keremdâr'ı buluyoruz.

Burhaneddin Bey, bu dönemde en çok adı geçen bir tiyatro adamıydı. Önce Reşad Rıdvan ile kurduğu Sahne-i Osmânî'den ayrılıp 1911'de Sahne-i Millî-i Osmânî'yi kurdu. Bu ikincisinde Ahranuş, Roza Felekyan, Koharik Şirinyan gibi kadın oyuncular vardı. Burhaneddin Bey, Cumhuriyet'e kadar çeşitli topluluklar kurdu.

Toplulukların başıboşluğu görülünce Comédie Française örnek alınarak millî bir tiyatro kurulması düşünüldü. Müze-i

(1) *Yirminci Asırda Zekâ*, 16 Nisan 1328, no. 4.

Yıl 1908. Tepebaşı kışlık tiyatrosu'nda Namık Kemal'in Vatan yahut Silistre adlı piyesinin temlisinde seyirciler.

Hümâyûn müdürü Hamdi Bey ile âyandan Recâizâde Ekrem'in başkanlıklarında bir topluluk kuruldu. Bu kuruluşta aktör Burhaneddin Bey'in de çok yardımları görüldü. Teşekkülün edebî heyetinde: Ahmed Hikmet, İsmail Müştak, Cenab Şehabeddin, Hüseyin Cahid, Hüseyin Rahmi, Server Cemal, İzzet Melih, Ali Kemal, Mehmed Rauf ve Vahid Beyler vardı. Başkan Recâizâde Ekrem Bey'di. Bir de Hamdi Bey başkanlığında bir yönetim kurulu vardı. Bunun üyeleri ise şu kimselerdi: Müze müdür yardımcısı, Halil, İsmail Cenani, Muammer Vedad, Ethem, Nuriciyan, Arif ve başkaları. Topluluk bir anonim ortaklık olacaktı. Karşılaşılan en büyük güçlük, yerli oyunlar yazdırmak, sonra da bunlara hakkını verecek iyi oyuncular bulmaktı. Daha çok kadın oyuncu bulmak güçtü. Elde kadın oyuncu olarak bir Suzan Hanım vardı. Erkek oyuncular arasında en iyileri ise Burhaneddin Bey ile Bedreddin Bey'di. Oyunlara gelince, bunlar arasında Mehmed Rauf'un, Halid Ziya'nın romanından oyunlaştırdığı **Ferdî ve Şürekası**, gene Mehmed Rauf'un yeni bitirdiği **Pençe**, Halide Salih (Adıvar) Hanım'ın Shakespeare'den çevirdiği **Jullus Cesar**'dı. Ne yazık ki 31 Mart olayı yüzünden gerçekleştirilemedi (2).

Bu devredeki önemli tiyatro topluluklarından biri de Osmanlı Donanma Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi'dir. Harbiye

(2) Mustafa Rıfat, *«Sahne-i Osmâniye»*, *Mehasin*, Mart 1325, no. 7; Anais Aslanı, *«Le Théâtre National»*, *La Patrie*, 18 Kasım 1908, no. 3.

okulunun edebiyat öğretmeni olan Ziya Bey, Donanma Cemiyeti'ne müdür olunca derneğe yeni gelir kaynakları aramaya başlamıştı. Bu arada bir de tiyatro topluluğu kurup dernek yararına temsiller verdirmeyi düşündü. Kendisine Lazistan Milletvekili Süleyman Sûdi, Salâh Cimcoz, Hüseyin Suad, İbnürrefik Ahmed Nuri yardımcı oldular. Şehzâdebaşı'ndaki Millet Tiyatrosu'nda temsillere başlandı. Mınakyan «umumî nâzım», Nureddin Şefkatî müdür ve fâcia bölümü nâzımı, Ahmed Fehim Efendi ise komedi bölümü nâzımıydı. Aktrisler, Aznif, Kınar, Zabel, Mari, Virjin, Agavni, Bercuni, Luiz, Cevheryan. Aktörler ise, Fikret Saffet, Muvahhid Hakkı Necib Tolayan, Şâhinyan idi. Topluluğun repertuvarındaki başlıca piyesler şunlardı; Salâh Cimcoz ile Celâl Esad'ın **Selim-i Salis** (tarihî fâcia 3 perde), Celâl Esad'ın **Büyük Yarın,** İbnürrefik Ahmed Nuri'nin **Alemdar** (tarihî fâcia 5 perde), **Bakir** (hissî fâcia 4 perde), **Hisse-i Şayia** (mudhike 3 perde), **(Ceza Kanunu** (mudhike 3 perde), **Gelin Kaynana** (mudhike 3 perde), Cenab Şehabeddin'in **Merdud Ali** (hissî fâcia 3 perde) **Yalan** (vatanî fâcia 1 perde), Doktor Said Ali'nin **Zehirli Çiçekler** (tarihî fâcia 4 perde), Ömer Seyfeddin'in **Şaka** (vatanî fâcia 1 perde), **Yarım Türkler, Muhterem Katil,** Musahibzâde Celâl'in **İstanbul Efendisi** (vodvil 4 perde), **Türk Kızı** (fâcia-i millîye 4 perde), Ali Nihad'ın **Püsküllü Belâ** (mudhike 3 perde), Hüseyin Suad'ın **Kirli Çamaşırlar** (mudhike 3 perde), Çeviriler arasında Fatih Bey'in çevirdiği **Kleopatra,** Prenses Kadriye'nin çevirdiği **Kanlı Gece, Kampanacı, Makro Ailesi, Serdâr-ı Eşkıya, Dalila, Sefil Valde, Sokak Çocuğu** gibi çoğu Mınakyan'ın oyun dağarcığından oyunlar yer almıştır. Donanma Cemiyeti yalnız dernek için para toplamakla kalmadı, halka tiyatroyu sevdirmeye, tiyatroyu saygı duyulan bir sanat durumuna getirmek için onu aydınlatmaya, tiyatro seyircisini yetiştirmeye de çalıştı. Provalar düzenli bir biçimde yürütüldü. O zamana kadar Fransızca, Rumca, Ermenice yazılan programlar, Türkçe yazılmaya başlandı. Dekora, donatıma, giyim, kuşama önem verildi. Seyircilerin tiyatroya koyu renk, temiz bir kılıkla gelmeleri, temsil süresince yüksek sesle konuşulmaması, tiyatro oynanırken fındık, fıstık yenilmemesi, girip çıkarken, gürültü edilmemesi, tiyatro içinde localarda ceketlerin çıkarılmaması, tiyatro ilânları-

Meşrutiyet devrinin ünlü sanatkârlarından bir kaçı: Üst sırada Bayan ve Bay Binemeciyan, altta, solda Hekimyan Hanım, sağda Mınakyan Efendi.

Sahne-i Osmânî edebî heyetinin başkanları ve bazı üyeleri: Soldan sağa ayakta, Mehmed Rauf, oturanların ilki, Halid Ziya,, ayakta ikinci, İzzet Melih, oturanların ikincisi, Recâizâde Ekrem, ayaktakilerin üçüncüsü. Nuriciyan Efendi, dördüncüsü, Süruri Cemal. oturanların üçüncüsü Hamdi Bey, ayaktakilerin beşincisi, Ismail Müştak, oturanların altıncısı, Ahmed Hikmet Bey.

na yazılarak halk uyarıldı.

Bu yazının başında belirtildiği gibi, bazı tiyatro toplulukları istibdatta da vardı. Bunlar arasında Mınakyan'ın çeşitli adlar altında faaliyetini yürüttüğü topluluğu ayrıca bir yazıya konu olacak genişliktedir. Bir ara topluluk Mınakyan Tiyatrosu adını almış, sorumlu müdürü Nureddin Şefkatî, rejisörü Ahmed Fehim Efendi olmuştu. Ahmed Fehim Efendi de çeşitli adlar altında topluluklar kurmuştu. Bunlardan birinin adı Osmanlı Tiyatrosu idi. Bu topluluğun müdürü Fehim Efendi, rejisörü Hekimyan Hanım idi. Sanatkârlar arasında şunlar vardı: Hekimyan, Zabel, Nıvart, Fehim, Baha, Recep, Tevfik, Fikret, İsmail, Nureddin, Nezihi Ziya, Raşid, Hakkı, Faruk, Cemal, Atıf, Behzad, Galib bulunuyordu. Repertuarında şu oyunlar yer almıştı: **Yeniçeriler, Osmanlılar'ın Zuhuru, Dertlerimiz, La Dame aux Camélias, Moskova, Muharrir Dupont, Türk Kalbi, İklima, İntikam, Sultan Cem, Simon, Masum Katil, Aktris Adel, Kadın Pençesi, Divaneler Hekimi.**

Bir de Benliyan topluluğu vardı. Bazen Türkiye dışında da temsiller veren bu topluluk aslında bir operet topluluğuydu. Bu topluluk, **Memiş Çelebi, Nasreddin Hoca'nın Telâşı, Çapkın Kız, İstanbul Efendisi, Arif'in Hilesi, Değirmenci Ali Baba, Köse Kâhya, Leblebici Horhor Ağa, Pembe Kız** gibi operetlerin yanı sıra Mınakyan'ın dağarcığındaki melodramlarla, bazı yerli oyunları oynadığı da oluyordu. Bu arada Hüseyin Rahmi'nin aynı adlı romanından piyes haline çevrilen **Mürebbiye**'yi de oynamışlardı. Çeşitli tarihlerde toplulukta görev almış oyuncular arasında şunlar vardı: Benliyan, Baltazar, Agavni, Vehanuş, Lusi, Ecvet, Aznif, Arusyak, Virjin, Bayzar, Sadi, Ömer Sadi, Mithat ve başkaları.

1912 yıllarında varlık gösteren topluluklardan biri de Madam Binemeciyan Kumpanyası'dır (3). Kumpanyanın kuruluşu banker Küpeliyan'ın yardımiyle olmuştu. Topluluğun rejisörü Jül Kotye, sahne sorumlu müdürü Elmas Arşak Efendi'dir. Toplulukta Agavni Binemeciyan'dan başka şu kadın oyuncular bulunuyordu: Eliza Binemeciyan, Hratçya, Adrien, Zabel, Rana Dilberyan, erkek oyuncular ise: Vahram Papazyan, Muvahhid, Ertuğrul Muhsin, Şahap Rıza, Fikret, İstepan, Si-

(3) «Madam Binemeciyan Kumpanyası», *Servetifünun*, 1 ağustos 1328, no. 1108.

mon, Behiç, Cemşid, Hüseyin, Şevket, Kemal, Raşid, Ali, Cevad. Topluluğun dekor işlerine Ertuğrul ve Behzad bakıyordu. Temsil ettiği piyeslerin başlıcaları şunlardı: Fikret Bey'in **L'Apôtre** adlı oyundan çevirdiği **Fırka Münâzaası** (içtimaî, siyasî dram 3 perde), Şehabeddin Süleyman ile Tahsin Nahid'in yazdığı **Kösem Sultan** (tarihî şahane piyes 5 perde), Lorya Bey'in yazdığı **Kanunî Sultan Süleyman** (tarihî piyes 3 perde) ve **Beyoğlu Esrarı**, Ali Nihad'ın **Şeytanın Hatası** (müthiş feeri dram 5 perde), ve **Merihte Bir İnkılâb** (hayretbahş feeri 3 perde). Hüseyin Kâmi'nin **Sabah-ı Hürriyet** (millî dram 5 perde), Müfit Ratib'in **Bir Buhran** (parlamento hayatından bâhis dram 3 perde), İbnürrefik Ahmed Nuri'nin **Odalık**, Müfit Ratib ile Hikmet Beyler'in Brieux'den çevirdikleri **Kadın Pençesi**, Müfit Ratib'in Bernstein'dan çevirdiği **Mâsum Katil.**

DARÜLBEDÂYİ'E DOĞRU

1914 yılının ortalarında tiyatroyu bir düzene sokmak, sağlam temellere oturtulmuş, millî bir tiyatro kurmak fikri belirdi. Böyle bir tiyatro kurmak için bir anonim ortaklık kurulması tasarlanıyordu. İzzet Melih ile Eddy Clician'ın önayak olmasıyle yüz bin liralık bir ortaklık kurmak için bir kurul meydana getirildi. Ortaklığın amacı, devletten ödenek alan bir büyük tiyatronun kurulup işletilmesiydi. Bu kurul, Hüseyin Cahid, İsmail Cenânî, Mutasarrıf Albay Muhiddin, İzzet Melih ve Eddy Clician'dan mürekkepti. Kurul, Beyoğlu'nda birçok toplantılar yaptı, ayrıca maarif nezaretinin ilgisini de sağladı. Nitekim nezaretin görev vekili Cavid Bey, Eddy Clician ile İzzet Melih'in istediği 2500 liralık bir bağışı vermeyi kabul etmiş, yardım, ticaret nezaretinin de onayına sunulmuştu. Ortaklık, bu yardımı aldıktan sonra, Eddy Clician da sermaye için gereken parayı sözünü geçirdiği sermaye sahiplerinden toplayacaktı (4). Bu çalışmalar olurken İstanbul Belediye Başkanı Cemil Paşa, İstanbul'da bir konservatuvar kurulması için ünlü Fransız tiyatro adamı André Antoine'ı Türkiye'ye çağırdı ve böylece bugün Şehir Tiyatrosu diye bildiğimiz Darülbedayi kurulmuş oldu (5).

Meşrutiyette tiyatro topluluklarının ve oyuncuların malî durumlarına da bir göz atalım. En iyi durumda bir tiyatronun yedi, sekiz yüz seyircisi varsa, bundan kesintisi çıkarılmadan yüz, yüz yirmi lira toplanıyordu. Toplanan paranın yüzde onu Dârülacezeye, yüzde yedisi Hicaz demiryolu aidatına ayrılır, yüzde dördü de Düyun-ı Umumiye pulları için kesilirdi. Sonra her temsil için beş, altı lira Belediye ruhsatiyesi, yüzde otuz beş tiyatro kirası ödenirdi. Ayrıca beş lira çalgı, sekiz lira duvar ilânı, üç lira gazete ilânı, yirmi beş lira oyuncu ücreti, beş lira da oyuncular dışındaki görevlilere ödenirdi. Bundan geriye bir şey kalırsa, dekor, donatım, oyuncular için temettü ayrılırdı. Ayrıca topluluk, yıllık yüzelli lira vergi verirdi. Buna rağmen birçok tiyatrolar I. Dünya Savaşı'nda gelirlerinin kesintisiz yüzde ellisini ayırarak müessesat-ı harbiye'ye yirmi bin liranın üstünde yardımda bulunmuşlardır.

Oyuncuların kazancına gelince, Meşrutiyet'in ilk aylarında tiyatrolar iyi kazanıyordu. Reşad Rıdvan'ın kurduğu Millî Heveskârân Kumpanyası'nın Tepebaşı'nda üç, beş yüz lira kazandığı olurdu. Fakat bu para, yardım için veriliyor, gönüllü oyuncular para almıyorlardı. Kadın oyuncular sayıca az olduğu için fazla para alırlardı. Meşrutiyet'in ilânında İzmir'de bulunan Madam Koharik Şirinyan, Sporting Klüb'de Namık Kemal'in **Vatan yahut Silistre** adlı oyununda Zekiye'yi oynamış, temsil başına altmışar lira almıştı. Fakat ilk coşkunluk sönünce tiyatrolar sıkıntıya düştüler. Burhaneddin Bey, giderlerini elli kuruşa düşürmüştü. En büyük ücret doksan beş kuruştu, yirmi kuruşa çalışanlar bile vardı. Figüranlar üç kuruş alırdı. Millî Heveskârân Kumpanyası **Sabah-ı Hürriyet**'ten on bin kuruş almıştı. Kesintisiz gelirini üç bin kuruşa getiren topluluk, kendisini mutlu bilirdi. Daha sonraları Millî Heveskârân Topluluğu bazen sekiz, on kişiye oynamış, giderlerini bile karşılayamamıştı. Minakyan ve benzeri eski topluluklar ise punto denilen bir paylaşma üzerine çalışırlardı. Mınakyan, ramazanda dört ilâ on iki punto sahiplerine on ilâ elli lira arasında para dağıtıyordu. Bu para, oyuncuların aşağı yukarı bir yıllık geliriydi. Başka zamanlarda yirmi liraya oynayan Kınar Hanım, ramazanda kırk beş liradan aşağısını kabul etmezdi. Hekimyan Hanım başka günlerde iki, iki buçuk liraya çalışır, ramazanda bunun biraz üstüne çıkardı. Birçok topluluklarda çalışan Hüseyin Kâmi hiç para almazdı. Çoğunun başka işleri de vardı. Tolayan bir gazete çıkarırdı, oyunculuktan kazanamadığını, gazetecilik yolundan elde ederdi.

---

(4) *Oriental Adveritizer*, 12 mayıs 1914.

(5) Antoine'ın Türkiye'deki çalışmaları için bak.: André Antoine, *Chez les Turcs*, Ankara, 1965 (önsöz ve yayımlayan Metin And).

TÜRK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

Röportaj: Yılmaz ÖZTUNA
Fotoğraflar: Ozan SAĞDIÇ

Enstitü Başkanı Prof. Dr. Ahmet Temir

UZUN zamandır Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü'nü, Hayat Tarih Mecmuası okuyucularına tanıtmak istiyordum. Geçen ay Ankara'da bulunduğum birkaç gün içinde, Enstitü'ye de uğradım. Enstitü, son aylara kadar Kavaklıdere'deydi. Şimdi Bakanlıklar'da, Tunus Caddesi'nde 16 numaralı binaya taşınmış. Beş katlı yeni bir bina. Enstitü bu binada kiracı olarak bulunuyor. Müessesenin en büyük gayesi, sahibi olacağı bir bina edinmek ve bir matbaa temin etmek. Bir matbaaya sahip olduğu takdirde, basım işlerini çok daha ucuza mal edecek.

Ziyaretimde, Enstitü'de Başkan Prof. Dr. Ahmet Temir ve üyelerden Doç. Dr. Ercümend Kuran vardı. Başkan, bana bütün binayı gezdirdi. Müessesede 20 kadar memur çalışıyor. 5.000 ciltlik kütüphane, her geçen gün hibe veya satınalma yoluyla biraz daha zenginleşiyor. Türk dilinin yeryüzündeki en büyük uzmanı olarak ölen Ord. Prof. Dr. Reşid Rahmeti Arat, kütüphanesini Enstitü'ye hibe etmiş. Ord. Prof. İsmail Hikmet Ertaylan'ın kütüphanesi de 10.000 TL.'na satın alınmış. Prof. Temir'e soruyorum:

— Enstitünün gayesi ve çalışma programı hakkında kısaca bilgi verir misiniz?

— 20 ekim 1961'de kurulan Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Türk dünyası ile ilgili meseleleri bir bütün olarak ve toplu bir şekilde araştırmak gayesiyle tesis edilmiştir. Üniversitelerimizde ilmin bütün dalları ele alınmakla beraber, Türklük'le ilgili araştırmalar bir nokta etrafında teksif edilmiş değildir. Enstitümüzün temel konusu, bugünkü Türk dünyasıdır. Meselâ üniversitelerde tarihî araştırmalar eski çağlardan yeni çağlara doğru yürütülürken, Enstitümüz, bu meseleleri bugünkü durumdan maziye doğru ele alacaktır. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, politik bir müessese değildir; ko-

nuları, ancak ilim açısından inceler.

— Çalışmalarınız nasıl oluyor ?

— Arşiv, bibliyografya ve istihbarata çok ehemmiyet veriyoruz. On binlerce kupürden meydana gelen kupür koleksiyonumuz çok zengindir. Bunlar sistematik şekilde tasnif ediliyor. İlk, bir iki yılı teşkilâtlanmayla geçirdik. Sonra **Türk Kültürü** dergisini yayınlamaya başladık. Başlangıçta 5.000 bastığımız bu derginin normal tirajı bugün 30.000 civarındadır. 35.000 bastığımız sayılar da oldu. Bazı sayılarımız 200 küsur sayfaya kadar çıktığı halde fiatını daima bir lira olarak muhafaza ettik. **Türk Kültürü**'nün asgarî sayfa adedi 64, vasatî 80 veya 96'dır. Bildiğiniz gibi baskımız ve kâğıdımız çok temizdir.

— Diğer yayınlarınızdan da bahseder misiniz?

— Daha iki dergi yayınlıyoruz: **Cultura Turcica** ve **Türk Kültürü Araştırmaları.** Bunlar 6.000'er basılıyor. Türk Kültürü Araştırmaları ilmî bir dergidir. 6 ayda bir nüsha yayınlıyoruz. **Cultura Turcica**'daki makaleler İngilizce, Fransızca ve Almanca'dır. Bu derginin gayesi, Türk kültürünü yabancılara tanıtmaktır. Kitap yayınlarımız da gittikçe gelişiyor. Şimdiye kadar ufaklı büyüklü 25 civarında kitap neşrettik. Bunların içinde 10.000 tirajlı olanlar vardır. Umumiyetle fiatlarını mâkul hadler içinde tutuyoruz.

AHMET TEMİR

— Okuyucularımız, Enstitü'nün başkanı sıfatiyle sizin hakkınızda da bilgi edinmek isterler. Kısaca biyografinizden bahseder misiniz?

— 1912'de Kazan yakınlarında Elmet'te doğdum. Babam Cârullah oğlu Reşid, annem Abdülfettah kızı Zeyneb'tir. 1925'te doğduğum kasabada Türk ilkokulunu bitirdim. Türkiye'ye geldim. Trabzon Muallim Mektebi, sonra Haydarpaşa Lisesi'nde orta öğrenimimi tamamlayıp 1936'da Almanya'ya gittim. Berlin Üniversitesi'ni bitirdim, felsefe doktoru oldum. 1936'dan 1943'e kadar aynı üniversitede Türkçe'nin Kazan (Tatar) lehçesi lektörü olarak çalıştım. 1952'den itibaren 2 yıl Hamburg Üniversitesi'nde Türkçe doçentliği yaptım. 1955'te Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi'nde Türk Dili kürsüsünde Moğolca doçenti, 1962'de profesör oldum. Birçok milletlerarası ilmî kurumun üyesiyim.

— Türk dili üzerindeki çalışmalarınızda gayeniz nedir?

— Türk dili, mütehassıs dilcilerin elinde işlenebilir. Şimdiye kadar alaylı dilcilerin yaptıklarını hâtalı bir yol olarak tavsif edebilirim.

— Musiki ile de uğraştığınızı duydum.

— Klasik Batı musikisini çok severim. Berlin ve Hamburg Üniversiteleri orkestralarında uzun müddet keman da çaldım.

— Hangi dilleri biliyorsunuz?

— Çeşitli Türk lehçelerinden başka Moğolca, İngilizce, Fransızca, Almanca, Rusça ve biraz Arapça.

— Sanıyorum Türkiye'de Moğolca bilen

Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü'nün kütüphanesinden bir köşe

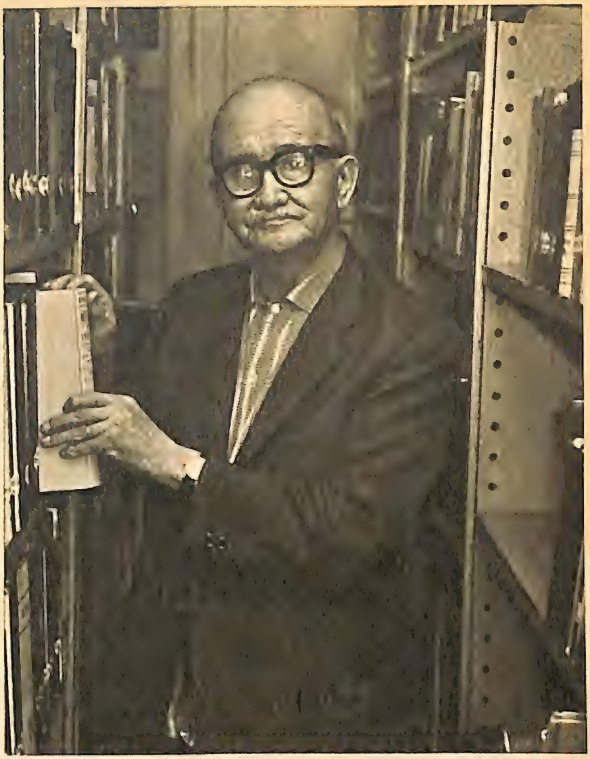

Doç. Dr. Şerif Baştav (solda), Enstitü üyelerinden Prof. Abdülkadir İnan (sağda).

belki tek ilim adamımız sizsiniz. Bu dili nerede öğrendiniz?

— Berlin Üniversitesi'nde büyük mongolist Haenisch'ten öğrendim.

— Başlıca eserlerinizi sayar mısınız?

— Cengiz'in hayatı hakkındaki en mühim kaynak olan **Moğollar'ın Gizli Tarihi** adlı eseri 1948'de Moğolca'dan Türkçe'ye çevirdim. Bu kitabı Türk Tarih Kurumu bastı. Taberî'nin, 7 cildi Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan, Arapça'dan Türkçe'ye tercümesini Zakir Kadiri ile birlikte neşrettik. Radloff'un **Sibirya'dan** adlı klasik eserini de 4 cilt halinde Almanca'dan çevirdim; bunu Millî Eğitim Bakanlığı yayınladı. **Kırşehir'de 1272 tarihli Arapça - Moğolca Vakfiye** adlı kitabımı Türk Tarih Kurumu bastırdı. Daha başka kitap, risale ve birçok ilmî makalem var. Bunların bir kısmı Almanca'dır.

— Şimdi hangi mevzular üzerinde çalışıyorsunuz?

— Radloff hakkındaki kitabım Enstitümüz tarafından yayınlanmak üzeredir. Radloff'un Türk lehçeleri üzerindeki lugatini de enstitüce neşre hazırlıyoruz.

ŞERİF BAŞTAV

Enstitünün ilmî sekreteri Doç. Dr. Şerif Baştav hakkında da şu bilgileri edinebildim:

— Şerif Baştav, şimdi Avrupa'da. **Türk Kültürü**'nün yazı işleri müdürüdür. 1912'de Beyşehir'de doğmuştur. 1940'ta Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi'ni, 1947'de Budapeşte Üniversitesi'ni bitirmiş, doktorasını da orada yapmıştır. 1948 - 55'te Dil ve Tarih - Coğrafya'da' hungaroloji (Macar dili ve tarihi) öğretim görevlisi, 1956'dan beri aynı fakültenin Ortaçağ Tarihi kürsüsünde doçenttir. Eski Yunanca, Rumca, Latince, Macarca, Almanca ve Fransızca bilir. Klasik Batı dillerini bilen nadir tarihçilerimizden biridir. Sık sık Avrupa'ya gidip ilmî incelemeler yapar. Macarca'dan, Grekçe'den yaptığı tercümeler basılmıştır. Birçok eseri ve ilmî makalesi vardır. Makalelerinin bir kısmı Almanca ve Fransızca olarak yayınlanmıştır.

Çok büyük bir ilmî ve millî ihtiyaca karşılık vermeye bütün gücüyle çalışan ve az zamanda birçok müsbet eser ortaya koyan Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü'nden büyük bir huzurla ayrıldım.

Sultan Hamid'in Muhafızıydım

ALÂTİNİ KÖŞKÜ

Hatıraların sahibi Vasıf Bey (1) Beylerbeyi Sarayı'nda.

OTUZ Sekizinci Nizamiye Alayı'nda müstahdem bulunduğum sıralarda, bir gün kolordumuzun erkânıharbiye heyetinde bulunan Kolağası Mustafa Kemal Bey — yani Atatürk — beni dairesine davet ederek şu haberi verdi:

— Ordu köşküne nakil emrin bugün kolorduya geldi. Kâğıdını hemen alayına göndermekle beraber, seni de hususî surette haberdar etmek için buraya çağırdım, yarın resmen emrini alırsın. Yeni vazifende muvaffakiyetler dilerim.

Bu lûtufkârlığından dolayı kendisine teşekkürler ettikten sonra yanından ayrıldım, bir gün sonra da emrimi alıp ordu köşkündeki vazifeme başladım.

Ordu köşkü, Abdülhamid'in hal'ini müteakıp Selânik'te ikamete mecbur tutulduğu binadır. Geniş bir bahçe içinde kırmızı tuğlalarla üç katlı olarak inşa edilen köşk, evvelce şehrin meşhur zenginlerinden Alâtini ailesine ait olduğu için **Alâtini köşkü** namıyla da yadedilir. Sultan Abdülhamid'e mesken ve mahpes ittihaz edildikten sonra ordu tarafından satın alındığı için bu isimle anılmağa başlanmıştı. Yalılar cihetinde, tramvayın son durak yeri olan depoların takriben dört, beş yüz metre ilerisinde, Sedes caddesinin hafif bir sırta tırmandığı noktada idi. Köşk, Abdülhamid'e mesken ittihaz edildikten sonra evvelce bahçenin etrafını ihata eden zarif demir parmaklıklar kaldırılarak yerlerine haricî emniyeti temin için, üç dört metre irtifaında duvarlar inşa ve etrafa da yeni ihtiyacı karşılamak üzere bazı binalar ilâve edildiği için, köşk eski manzarasını kaybetmiş bulunuyordu. Haricî muhafazaya memur piyade bölüğü ile jandarma takımı için, bahçenin aşağı kısmı ile cadde üzerine yaptırılan pavyonlar ve bahçenin yan sokağa nazır kısmında bulunan muhafızlık dairesi bu ilâvelerdendir.

«ABDÜLHAMİD BALKONA ÇIKMIŞ.»

Yeni vazifeme giderken içimde garip bir merak ve tecessüs vardı. Âdeta esrarlı bir diyarı keşfe çıkan bir seyyahın heyecanını duyuyordum. Öyle ya, saltanat

(1) Geçen sayımızda Muhafız Kumandanı Rasim Bey, hatıraların sahibi olarak gösterilmiştir. Düzeltir, özür dileriz.

sürdüğü müddetçe, hayatını sarayının duvarlarıyle hafiye ve muhafızlarından müteşekkil kalın bir perde arkasında geçiren ve vehmi sebebiyle milletine yüzünü dahi göstermek istemeyen şu garip ruhlu padişahı, şimdi bütün o kudretinden sıyrılmış olduğu halde mahpesinde yaşarken görmek bu meraka değmez miydi?

Onu ilk görüşüm vazifeye başladıktan beş, on gün sonradır. Arkadaşlardan Yüzbaşı Hakkı Bey beni nöbet odasına acele çağırarak:

— Abdülhamid balkona çıkmış, görmek istersen hemen koş, demişti.

Bunun üzerine bahçeye çıktığım zaman onu başında kırmızı fesi, üzerinde siyah uzun redingotu hafifçe bükülmüş vücudu ile köşkün ikinci kat balkonunda etrafı temaşa ederken görmeye muvaffak olmuştum. Ne fayda ki, benim mevcudiyetimi hisseder etmez balkondan çekildiği için bu görüşüm fazla devam etmemişti. Hemen hemen onu görmemle kaybetmem bir olmuştu diyebilirim.

Vazifeye başladığım sırada köşk halkını Abdülhamid'in en küçük şehzadesi Âbid Efendi zevceleri Müşfika Kadınefendi ve Naciye Hanımefendi ile başlarında haznedar ustası olduğu halde on kadar cariye teşkil ediyordu. (Naciye Hanım, Âbid Efendi'nin validesidir). Yıldız Sarayı'nın eski musahiblerinden Nureddin Şehrüddin ve Cavid ismindeki üç harem ağasıyle Ali Bey ismindeki kahvecibaşı da velinimetlerinden ayrılmayarak onu buraya kadar takip eden maiyet erkânındandılar. Raşid ve Veli isminde iki ahçısı ile Mehmed isminde bir de inekçisi vardı.

Köşkün muhafaza veya emniyeti haricî ve dahilî olmak üzere iki kısma ayrılmıştı. Bir piyade bölüğü ile bir jandarma takımı haricî muhafazaya memurdular. Bahçe duvarları etrafında çepeçevre nöbet bekleyen askerler bu kıtalara mensuptu. Muhafızlık kadrosunda olup cadde üzerindeki kulübede nöbet bekleyen iki polis memurunu da bu kısma dahil etmek lâzımdır.

Vazifemiz içerdekilerin hariçle temas ve münasebetine meydan vermemekti. Dışarıdan birisinin köşke girmesi icabettiği takdirde, mutlaka bizden birimiz ona refakat eder ve kendisinin köşkün sâkinleriyle yalnız kalmasına meydan vermezdik. Hariçten gelenler bilâistisna bu usule tabi idiler.

Geceleri üçe ayırmıştı. Bir arkadaş akşamdan gece yarısına kadar, diğeri saat üçe, sonuncusu da üçten sabaha kadar nöbette kalırdı. Bunlara kendi aramızda akşamcı, ortacı, sabahçı isimlerini vermiştik.

II. Abdülhamid'in son oğlu Âbid Efendi ile muhafızları. Alâtini Köşkü'nün bahçesinde.

Geceleri köşkün etrafını sık sık kontrol ve tarassud eder, kış mevsiminde pek üşürsek nöbet odasında biraz ısındıktan sonra yeniden vazifemize başlardık.

KÖŞKÜN DIŞ DÜNYA İLE İLGİSİ KALMAMIŞTI

Köşkün günlük ihtiyaçları, bizim itimadımızı kazanmış Hasan Efendi isminde mütekaid bir zabit tarafından tedarik edilirdi. Getirilen eşya hiçbir zaman bizim kontrolumuzdan geçmeksizin içeriye verilmezdi. Bilhassa İstanbul'dan gelen eşyaya karşı pek çok titizlik gösteririrdik. Bir muharrem ayında sultanlar tarafından antika tabaklara konarak gönderilen aşureleri, içlerinde kaçak bir madde olmasın diye boşaltıp, muhteviyatını gördükten sonra içeriye vermiştik. Benden evvel Abdülhamid'in İstanbul'da hususî kunduracısına sipariş edilen botlarının da böyle bir muameleye tabi tutulduğunu, yani botların tabanları açtırılıp aralarında yazılı kâğıt veya buna benzer bir şey olmadığına emniyet geldikten sonra tekrar diktirilerek içeriye verildiğini arkadaşlarımdan duymuştum.

Köşke gazete veya günlük vakalar üzerine yazılmış kitaplar girmesine asla müsaade edilmezdi. Bu sebeple, içerdekiler haricî vakalara karşı tam bir vukufsuzluk içindeydiler. Onların yanında bu gibi bahisleri ağzımızdan kaçırmamaya pek dikkat ettiğimiz gibi, kazaen gazeteye sarılı bir paketin kaçabilmesi ihtimaline karşı da son derece müteyakkız idik.

1912 senesi yaz ve sonbahar aylarında Türkiye'nin geçirdiği dahilî ve haricî buhran malûmdur. Tarihimizin en karanlık safhalarını ihtiva eden o elîm vakalardan ordu köşkünün duvarları içine en ufak bir gölge bile aksettirilmemiştir. Trablusgarb harbi, Arnavutluk'un ayaklanması, zabitlerin isyanı ve bunların neticesinde zuhur eden Balkan Harbi gibi meselelerden içerdekilerin zerre kadar malûmatı yoktu. Kudurmuş bir fırtına hariçte her şeyi altüst etmek istidadını gösterirken, ordu köşkü, denizinde ufak bir kırışıklık, havasında küçük bir ihtizaz görülmeyen sakin ve asude bir limana benzerdi. II. Abdülhamid bütün bu hallere hareketinden ancak birkaç gün evvel muttali olmuştu.

BİR PATLAMA

Bu hale bir istisna teşkil eden şu ehemmiyetsiz vakayı zikredeyim:

Balkan harbine tekaddüm eden günlerde yeniden faaliyetlerine başlayan Bulgar çeteleri Selânik'in muhtelif semtlerine koydukları bombalarla bir tedhiş hareketi vücuda getirmek istemişlerdi. Bombalardan bir tanesi de köşke pek yakın olan tramvay depolarında infilâk etmişti. İşte bu infilâkı duyan köşk halkı birtakım fevkalâde vakaların geçmekte olmasından ancak o gün şüphe etmiştir.

O akşam köşkün bahçesinde ağalarla birlikte Salih, Şerif ve Davud Bey ler otururken aramızda şöyle hoş bir mükâleme geçti: Bahsi bu infilâk meselesine naklettiren ağalar, bizden malûmat kapmak için bugün bu yakınlarda oldukça şiddetli bir gürültü duyuldu, acaba neden ileri geldi diye sormuşlardı. Biz ne diyeceğimizi düşünürken Salih daha evvel davranarak:

— Kontak neticesinde tramvay arabalarından birinin makinesi patlamış, diye cevap verdi.

Fakat kendisi de bu sözü beğenmemiş olacak ki, hemen arkasından:

— Şüphesiz siz şimdi buna inanmak istemiyeceksiniz ama benim sözüm doğrudur. Bu hâdise kontaktan ileri gelmiştir. Sizin düşünceniz de yanlış olmayabilir. Çünkü kontağın bu infilâkı yapmasına pek ihtimal verilemez. Mamafih her ne kadar böyle gibi görünürse de benim dediğim doğrudur, siz bana inanınız.

Şeklinde bir tekerleme ile işi alaya vurarak bizi hayli güldürmüştü.

Köşkün haricen muhafazasında da dahilî muhafazaya verilen ehemmiyete mütenasip gayet sıkı bir usul takip ediliyordu. Duvarların etrafında nöbet bekleyen askerler buraları âdeta memnu bir mıntıka haline sokmuşlardı. Köşke yaklaşmak, etrafında piyasa etmek, hattâ köşkün yukarıda bahsettiğim bahçe duvarlarına bitişik yaya kaldırımı üzerinden yürümek bile yasaktı. Geçen yolculardan yanlışlıkla bu hareketlerin birini ihtiyar edenler bulunursa nöbetçilerin bir nârayı andıran o sert, keskin, aynı zamanda tehditkâr ihtarlarıyle karşılaşarak neye uğradıklarını şaşırmış bir halde kendilerini cadde üzerine zor atarlardı.

Biraz da kendimizden, yani muhafızlık vazifesini birlikte ifa ettiğimiz arkadaşlardan bahsedeyim. Bundan önceki muhafızlar yüzbaşı Zünnun, Hakkı, Şerif, İbrahim Beyler'le, mülâzımlardan Mahmud Cemil ve Davud Beyler'di. Beni takiben Salih, daha sonra da Reşad Bey isminde bir mülâzım daha alınarak dahilî muhafız zabitan kadrosu tamamlandı.

Hepimizden daha yaşlı ve kıdemli olan Zünnun Bey ağırbaşlılığı ve babacanlığıyle maruftu. Şerif Bey'e de keza iyi ahlâkından ve ağırbaşlılığından dolayı her-

Sultan Hamid'in şehzadesi Âbid Efendi kara tahta başında. Tahtada şunlar yazılı: Selânik için ne düşünüyorsunuz, ebediyyen bizden ayrıldı mı?

kes Şerif Bey - ağabey derdi. Meşrutiyet ihtilâlinde bu arkadaşların hepsinin ayrı ayrı hizmet ve yararlıkları görülmüştü. Meselâ İbrahim Bey'in kolunun çolak kalması inkılâp uğrunda fedakârane hizmeti neticesi idi. Hattâ meşrutiyeti müteakıp İttihat ve Terakki Cemiyeti bu arkadaşı Paris'e kadar göndererek tedavi ettirmek kadirşinaslığında bile bulunmuştu. İbrahim Bey'in bilâhara kendisine soyadı olarak Çolak kelimesini seçmesi, bu vakadan dolayıdır. Keza Mahmud Bey'in de Şemsi Paşa hadisesinin kahramanı Âtıf Bey'i ele vermemek için uzun müddet kendi evinde saklamak suretiyle davaya büyük hizmeti görülmüştü. Diğerlerinin hizmetleri de bunlardan aşağı değildiler.

Bugün bu arkadaşlardan bazılarının Türkiye'nin mühim şahısları sırasında bulundukları görülmektedir. Mahmud Bey, hem Siirt mebusu, hem Milliyet gazetesinin sahib-i imtiyaz ve sermuharriri, hem de İş Bankası gibi mühim bir malî müessesenin meclis-i idare reisidir. Bu mevkiler ona değer ve kıymetinden dolayı verilmiştir. İbrahim Bey de Bozüyük'te tesis ettiği kereste fabrikası dolayısıyle bugün Türkiye'nin birinci derecede müteşebbis ve zenginleri sırasına girmiştir. Aynı zamanda Bilecik mebusudur. Gerek Harb-i Umumî, gerekse Millî Mücadele senelerinde Atatürk'ün seryaverliğini yapmış bulunan ve onun çocukluk arkadaşı olan Salih de şimdi Atatürk'ün en yakın ve en sevgili dostudur ve Bilecik mebusudur.

ŞEHZADE MEHMED ÂBİD EFENDİ

Ben köşke geldikten biraz sonra, altı, yedi yaşında küçük bir çocuk olan şehzâdenin tahsil çağına girdiği düşünülerek tedris ve terbiyesi, muhafızlardan Mahmud Bey'e tevdi olunmuştu. Selânik'te başladığı bu vazifeye Mahmud Bey, on sene devam etti. II. Abdülhamid vefat edip amcası Sultan Vahideddin şehzâdeyi kendi sarayına aldıktan sonra dahi onu vazifesinden ayırmadılar. Münhasıran onun himmet ve gayreti neticesindedir ki, bu efendi bilâhara o zamanın diğer şehzâdeleri içinde gerek terbiyesi, gerek irfan ve malûmatı cihetiyle mümtaz bir mevki kazanmıştı. Cumhuriyet inkılâbında diğer hanedan azası gibi, Mahmud'un küçük şehzâdesi de Türkiye topraklarını terketti. Onun gurbet diyarında da vakarlı bir yaşayış takip etmekte olduğunu haber aldık. Şehzâdenin bu hareketinde Mahmud'un verdiği terbiyenin tesiri inkâr olunamaz.

OKUMAK VE MARANGOZLUK

Haricî muhafız zabitanına gelince: Piyade bölüğü kumandanlığında kendisiyle mektepten arkadaşlığım bulunan Rasim Bey'in kardeşi Yüzbaşı Tevfik Bey'le jandarma takım kumandanlığında mülâzim Şevket Bey bulunuyordu. Emin ve Fikri

Bey isminde iki mülâzim arkadaş da yine haricî bölük zabitlerindendi.

Abdülhamid'in hususî doktorluğuna tayin edilmiş olan doktor Âtıf Bey'den bahsetmeyi de unutmamalıyım. Muhafızlar safında olmayan doktor, gerek vazifesinin hususiyeti ve ehemmiyeti, gerek ahlâkının temizliği itibarıyle köşkün mümtaz bir şahsiyeti idi. Abdülhamid'in ordu köşkündeki sıkıntılı esaret hayatını nasıl geçirdiğini merak edenlerin çok olduğunu zannederim. Hattâ onun hayatta olmayıp hükümetin yalandan bu tertibatı devam ettirdiğini zannedenler bile vardı. Arasıra gazetelerin onun hakkında hayalî yazılar yazdığını da hatırlıyorum. Meselâ bir gün bilmem hangi gazetede Abdülhamid'in bir yorgancı kıyafetine girerek firar ettiği ve halen ordu köşkünde bulunmadığını okumuştum. Gazetenin bunu kendiliğinden mi, yoksa yabancı gazetelerin birinden nakletmek suretiyle mi yazdığını bilmiyorum. Halbuki Abdülhamid bu rivayetlerin çıktığı günlerde ne ölmüş ne de kaçmış bulunuyordu. Bilâkis ordu köşkünün duvarları arasında muhafızlarının sıkı ve şiddetli nezareti altında mevkûmiyet hayatını geçirmekte idi.

Abdülhamid bu esaret günlerinin sıkıntılarını izale için kendisine iki meşgale bulmuştu:

Roman okumak ve ara sıra doğramacılık yapmak...

Roman okumak sözünü belki yanlış söyledim. Okutmak demeliydim. Çünkü romanları ekseriya kadınlarına ve galiba en ziyade Mürfika Kadınefendi'ye okutur, kendisi sadece dinlemekle iktifa ederdi. Gece nöbetlerinde köşkün bahçesini gezerken bu hanımın dışarıya kadar akseden sesini biz de duyardık. Bu romanlar Kızıl Değirmen Cinayeti, Paris Esrarı vesaire gibi hikâyelerdi. Abdülhamid'in zihniyet ve halet-i ruhiyesini anlamaya bilmem okuduğu bu kitaplar bir delil olabilir mi?

Doğramacılığa gelince: Saltanatta iken pek mahareti olduğunu duyduğumuz bu sanatının bir eserini nihayet Selânik'te biz de görmeye muvaffak olmuştuk.

Köşkün arka tarafındaki balkona yerleştirilen bir kafesi, o tarafa gittiğimiz zaman görür, içinde yaşayan güzel hay-

Şehzade Mehmed Âbid Efendi ve hocası Mahmud Bey

vanların kendilerine mahsus ahenkli musikilerini duyardık. Mamafih bu kafes büyük olmakla beraber imali basit bir işçiliğe mütevakkıf olduğu için, Abdülhamid'in bu işte daha ne derece mütekâmil eserler vücuda getireceğini ona bakarak anlamak mümkün değildi.

Abdülhamid'in aynı zamanda bir ressam olduğunu da haber vermeliyim. Evet ressam. Onu da İstanbul'a geldikten biraz sonra Selânik'ten getirilen eşyaların Beylerbeyi Sarayı'na taşındığı sırada yanımda bulunan Şehrüddin Ağa'dan öğrenmiştim. Bana bir gardırop kapağının üzerine yapılmış boyalı bir saksı resmini göstererek o günkü ifade ile:

— Bakınız, bu hâkanın eseridir, demişti.

İçinde hiç olmazsa bir yeşil yaprağı dahi bulunmadığı için tersi çevrilmiş püsküllsüz kırmızı bir fese benzeyen bu saksı resmine bilmem Şehrüddin Ağa'dan başka hayran olacak kimse bulunur muydu?

KÖŞKTEKİ HAYVANLAR

Abdülhamid'in hususiyetlerinin biri de hayvan besleme merakı idi. Bu merak sevkiyledir ki, köşkte güvercinlerden başka, inekleri, boğası ve bir de cins kedisi vardı.

Hemcinsinin cevvaliyet ve çevikliğinden nasibedar olmayıp daha ziyade durgun ve uyuşuk görünen bu kedi, uzun, yumuşak ve beyaz tüyleriyle cidden çok zarif bir hayvandı. Bir defa Selânik'te hastalanarak baytara gösterildiğini hatırlıyorum. Daha sonra da galiba İstanbul'da ölmüştü.

Boğaya gelince, bu da gayet iri cüsseli cins bir hayvandı. Hayvan, yalnız inekçi Mehmed'e alışık olduğu için bizler yanına gittiğimiz zaman yadırgar, burnundan soluyarak hiddetli, hiddetli bakardı. Bir gün onun bir muzipliğine uğramıştık. Arkadaşlarla bahçede otururken nasılsa ahırından kurtulmuş olan boğanın üzerimize doğru koşmakta olduğunu görmeyelim mi? Bir an ne yapacağımızı şaşırdık. Bereket versin nöbet odasına yakın bulunduğumuzdan, kendimizi derhal buraya atmış, bahçe ile aramızda bulunan demir parmaklıklı büyük kapıyı da sıkıca kapayarak kendimizi tehlikeden zor kurtarabilmiştik..

Şu vakayı da kaydedeyim: Ben köşke geldiğim zaman, miktarı belki elli, altmışa yaklaşan bir kedi sürüsüne tesadüf etmiştim. Bunlar köşkün eski sakinlerinden kalan bir tek kediden türemiş ve dışarıda yaşadıkları için oldukça vahşileşmiş bulunuyorlardı. Ancak yemek zamanları mutfağın önünde toplu halde görmek mümkün olurdu. Ondan sonra her biri bahçenin bir tarafına dağılırdı. Bir gün bu kedilerin daha ziyade artıp çoğalmalarına mani olmak için başka yere götürülmelerine karar verilerek derdestleri İnekçi Mehmed'e havale edildi. Fakat ağaçlara tırmanıp daldan dala atlayan bu hayvanları yakalamak o kadar kolay değildi. İnekçi Mehmed, elinde sopa ile bu iş için tam iki gün durup dinlenmeden uğraştı. Nihayet kafeslere doldurulan hayvanların uzaklara gönderilmesinden sonradır ki, muhtemel bir kedi istilâsından kurtulduk.

SULTAN HAMİD'E ATILAN KURŞUN

Abdülhamid'i balkonda ilk defa nasıl gördüğümü yukarıda hikâye ederken benim bahçede bulunduğumu anlar anlamaz derhal içeri çekildiğini, bu sebeple o günkü görüşümün anî ve kısa olduğunu söylemiştim. Bu hal onun hareketlerinde mutafız beylere karşı aşikâr bir içtinap ve çekingenlik olduğunu ispat ediyordu. Bunun sebebini sonradan anladım.

İlk zamanlar muhafız beyler arasında Topçu Salim Bey ismindeki arkadaş da varmış. Bu zat, bir gün köşkün arka bahçesinde dolaşırken Abdülhamid'in o taraftaki balkondan yine böyle etrafı temaşa ettiğini görünce, kimbilir aklına ne gibi bir hava esmiş ki, derhal tabancasını çıkararak ona doğru bir el ateş etmekten kendisini alamamış.

İşte Abdülhamid'i bize karşı bu derece çekingen ve itimatsız yapan şey, bu tabanca hadisesi olmuştur.

Topçu veya tayyareci Salim Bey demekle de maruf olan bu zat, benim idadide sınıf arkadaşımdı. Çok hamiyetli ve merd bir zabit olmakla beraber maalesef hakikaten hislerine hakim olamazdı. Bilhassa millî ve vatanî meselelerde asıp, kesmekten başka yol bilmezdi. İstiklâl mücadeleleri esnasında Ankara'da hususî bir eğlence âleminde saz çalan iki Ermeni'yi hiç bir sebep yokken katleden odur. Cemiyetin ahenk ve neşesi devam ettiği sırada birden tabancasına sarılarak öldürdüğü bu zavallı çalgıcıların Ermeni olmaktan başka bir kusurları yoktu.

Bu hadiseyi duyduğum zaman, doğrusu II. Abdülhamid'e ben de hak vermezlik edememiştim.

Gelecek sayımızda :

DÜŞMAN SELÂNİK KAPILARINDA

Bostancıbaşı Kasrı ve Adalet Kasrı

Adalet Kasrı

Yazan: Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver

SARAY-I Cedîd-i Âmire, Edirne'de Eski Saray'dan sonra yapılan ikinci saraydır. Yapılışı İstanbul sarayından öncedir. İstanbul'da ilk saray, şimdiki üniversite merkez binası sahasında, Fâtih Sultan Mehmed tarafından yaptırılmıştı. Topkapı Sarayı, ikinci saraydır.

Topkapı Sarayı'nda, herhalde tarassut için iki kule yapılmıştı. Bunlardan biri Başlala kulesi idi. Bu kulenin 915 (1509) da İstanbul'u altüst eden zelzelede yıkılmış olacağı tahmin ediliyor.

Yine Topkapı Sarayı'ndaki ikinci kule ise Kubbealtı'nın yanındadır. Otuz bir buçuk metre yüksekliğindeki kulenin üst kısmı 1819'da Adlî Sultan Mahmud tarafından şimdiki şekle konmuştur. Merdivenleri duvar içindedir. Kat odaları mevcud değildir. Yaptıran yine Fâtih'dir. Mamafih Kanunî Sultan Süleyman'ın yaptırdığını ileri sürenler de vardır.

Buraya Adalet Kasrı dendiğini Hazine-i Hümâyûn Kethudâsı Refik Bey, Dr. Rıfat Osman Bey'e söylemiştir. Şair Keçecizâde İzzet Molla'nın tarih kitabesinde «Kule-i Kaf-ı Adalettir» demesi de asırlar boyunca gelen bu tesmiyenin devamını gösterir. Edirne'dekinin aynıdır. Çünkü eskiden, sarayda tek teşrifat gelenekleri carî olduğundan her iki sarayda da hemen aynı yerlerde aynı binalar vardır. Yalnız Edirne'deki saray daha geniş bir alana yayılmıştır.

Edirne'deki ilk saray Birinci Sultan Murad zamanında yapılmıştı. Sarayiçi mevkiindekini ise İkinci Sultan Murad başlatmış, oğlu Edirne'de doğan Fâtih Sultan Mehmed tamamlatmıştır.

İşte Saray-ı Cedîd-i Âmire diye anılan bu saraya Kanunî Sultan Süleyman ta-

rafından iki kule yaptırılmıştır. 1655 tarihinde Avcı Sultan Mehmed'in emriyle Edirne Sarayı hakkında bir risale kaleme alan sarayın bostancıbaşılarından Âşık Ali Ağa buraya «Adalet Kasrı» diyor.

Kulelerden biri sarayın «tavuk ormanı» diye anılan Bülbül Adası'na geçişi sağlayan köprünün civarında yapılmıştır. Buna «Terazi Kasrı» derler. Mimarı Koca Sinan'dır. Kule 18 metre yükseklikteydi. Burası, Abdurrahman Paşa namında birisinin valiliği esnasında, Edirne Sanatlar mektebinin inşasında, taşlarından istifade için yıktırılmıştır. Türk içtimaî tarihinin inceliklerine vakıf olmayan valinin bu hareketi asla affedilmeyecek bir hâtadır.

Bu köprünün 150 metre kadar kuzeyinde, taş rıhtımlı dere üzerinde Fâtih Sultan Mehmed'in yaptırdığı köprünün önünde, diğer bir kule vardı. Bu kule 1560'da Kanunî Sultan Süleyman tarafından yine Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Buna Adalet Kasrı derler. Bunun 10 metre kadar sağ ilerisinde Bostancılar Köşkü yer alıyordu. Sol tarafında da bir iftar köşkü yaptırılmıştı.

Adalet Kasrı, hâlen mahallinde mevcut olmayan Terazu (terazi) Kasrı ile karıştırılarak su terazisi zannolunmaktadır. Buna sebep, üst kattaki odaya yapılan havuza su çıkarmak için sonradan künkler konmasıdır.

Binanın katlarındaki pencerelerin mermer kenarları arası 71 santimdir. Revaklar ve konsollar pek süslüdür. İrtifaı Terazu Kasrı'ndan daha yüksek olmalıdır.

Merdivenler, İstanbul'dakiler gibi kalın duvarları içindedir. Merdivenlerin üstü taş ve tuğla münhani tûlânî tavandır. Basamakların genişliği 88-90 santimdir, bir adam rahatça yürür. Ama bir tehlike vukunda ta en yukarıda, merdiven başında bir adam kendisini veya orasını yalnız müdafaa edebilir. Yâni 2 kişinin yanyana geçmesine müsait değildir. Kum meydanına nazır Cihannüma Kasrı'nın üst kata duvarlar içinde çıkan ve her tarafa bakan güzel manzaralı odasının merdivenleri de böyledir.

Edirne'deki Adalet Kasrı'nın zemin katından başka diğer üç katında zemini ahşap üç oda vardır. En üst kattaki odada dört tarafa nazır 8 pencere sayılıyor. Bunun bir tanesi arkada, Sultan Süleyman köprüsüne ve Terazû Kasrı'na, önde Fâtih Sultan Mehmed köprüsü ve kum meydanına girilen demir kapıya bakar.

Dr. Rıfat Osman'ın bir notuna göre, Adalet Kasrı'nın batısında Kanunî Sultan Süleyman tarafından bir kasır daha inşa olunarak, İstanbul'daki gibi Dîvân-ı Hümâyûn'un içtimaına tahsis olunmuş ve birkaç asır böyle devam etmiştir. Bilâhara Dîvân-ı Hümâyûn alay meydanında hususî bir binada toplanmaya başlamış, bu kasır da bostancıbaşılara tahsis edilmiştir.

Diğer iki oda, kulenin kapıcı ve muhafızlarına, fıskıyeli, havuzlu kenar şahnişleri bulunan salon ise, padişahın şahsına mahsustu. Bu katta, havuz için yanında bir de sarnıç bulunurmuş. Dr. Rıfat Osman'a göre, halen Sarayiçi Köprüsü denen Sultan Süleyman köprüsünden, Adalet Kasrı yanındaki «selâm taşı» na hürmetle yaklaşan iş sahiblerinin selâm vererek koydukları dilekçeleri, Adalet Kasrı'nda bekleyen nöbetçiler alıp dîvâna teslim ederlermiş.

Şimdi burasının Edirne'de, alâkadar makamlarca tamir ettirildiğini öğrenmekle bahtiyarız.

Adalet Kasrı'nın son tamirden önceki harap durumu.

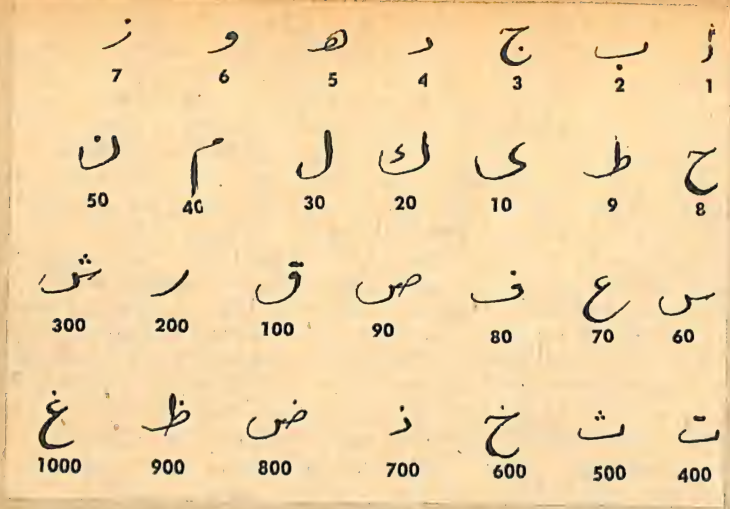

Harflerin sayı değerlerinden faydalanarak tarih düşürme sanatı.

Ebced Hesabı

EDEBİYATIMIZDA Arap asıllı Türk harfleriyle «Ebced Hesabı» denilen bir usul vardı. Harf inkılâbından sonra tamamen terk edildi. «Elifbe» denilen o eski alfabenin harfleri, evvelâ birden ona; sonra onar onar yüze kadar, ve sonra yüzer yüzer bine kadar birer rakamla kıymetlendirilmişti.

Şairler, yahut sadece vezin ve kafiye bilir yazarlar çeşitli vakalar üzerine manzumeler yazar ve bu ebced hesabı ile hüner gösterip son mısraı öyle tertip ederlerdi ki, harflerin karşılığı olan rakamların toplamı o vak'anın olduğu yılı gösterirdi. O zamanlar bizde hicrî takvim kullanıldığı için «tarih» denilen bu manzumeler de hemen daima hicrî yıl üzerine hesaplanırdı.

Padişahların tahta çıkması, tanınmış kimselerin mühim memuriyetlere tayinleri, şehzadelerin, sultanların, kibar ve rical ve konu komşu, eş dost çocuklarının doğumları, evlenmeler, sünnet düğünleri, bir gencin yüzüne ilk defa ustura vurması veya sakal salıvermesi, ölümler, yeni bir sarayın, köşkün, konağın, yalının, mektebin, mescidin, camiin, çeşmenin, hanın, hamamın, herhangi bir binanın yapılması, yangınlar, salgınlar, katı kışlar, Tersane'de bir geminin denize indirilmesi, ordunun veya donanmanın sefere çıkması, zaferler, şu anda akla gelen ve gelmeyen her şey üzerine tarih söylenmiş, yazılmıştır. Meselâ bu yolda pek hünerli şair Sürûrî'nin kedisi ölmüş, üstad mısraı hemen yazıvermiştir:

Fârenin hasretinden öldü kedi!

Bu mısraın Arap asıllı Türk harfleriyle yazıldığına göre harflerinin rakam karşılığını toplarsanız 1213 çıkar, Sürûrî'nin kedisi hicrî 1213 yılında ölmüştür.

Tarih mısraları bazen uzun kasîdemsi bir kıt'anın sonuna konur, bazen bir kıt'aya, bir beyte eklenir.

Tarih mısraı, vak'anın yılını düz hesapla veriyorsa buna «tam tarih» denilir. Fakat, şair veya nâzım ne kadar usta olursa olsun bazen yılı tam tutturamaz, üç noksan, bir fazla çıkabilir, o zaman bir evvelki mısra'da buna meselâ: «Çıkdı

üç derviş söyledi tarihini», veya «geldi bir derviş söyledi tarihini» gibi bir cümle ile işaret eder, tarih mısra'ını hesaplayan da çıkan toplama 3 ilâve eder, veya bu toplamdan 1 çıkarır, hakikî yılı bulur; bu gibi tarihlere «tâmiyeli tarih» denir. Manzum tarihlerde bazen yalnız noktalı harfler hesaplanır; onlara o zaman «mücevher», «menkut», veya «mu'accem» tarih; bazen de yalnız noktasız harfler hesaplanır, onlara da «mühmel», «sâde» tarih denilir; tarih mücevher veya mühmel olursa şair bir evvelki mısra'da buna işaret etmeye mecburdur; tam tarihler gibi bunlar da tâmiyeli olabilir. Çözmek bazen çok zorlaşır; şair çeşitli yazı ve söz hünerleri gösterir, çok dikkatli olmak lâzımdır. Bu yolda güzel bir örnek arz edelim:

İstanbul'da Cibali'nin üstünde Âşıkpaşa denilen semtte Âşıkpaşa Camii'nin yanında XVI. asır eseri güzel bir çeşme vardır, çeşmeye evvelâ Arapça bir tarih kitabesi konmuştur, bu kitabede yapı tarihi ayrıca rakam ile «972» olarak gösterilmiştir; milâdî 1564 yılına rastlar. Sonra çeşmeye bir de Türkçe kitabe konmuştur; beyit şudur:

Tâc-ı şâhîdir ki kondû çeşme-sârın bâşına
Kavs-i kuuzah mihr-ü meh, encümle târih taşına

Şair: «Kavsikuzah (yağmur kuşağı), mihr (güneş), ve meh (ay) encümle (yıldızlarla beraber) çeşmenin taşına tarihtir, çeşmenin başına bir şah tacı gibi kondu» diyor.

Müstakil bir tarih mısraı yoktur, tarihi verecek kelimeler beytin içine tâmiye ile serpiştirilmiştir. Pek salâhiyetli kimseler bunu çözememiş, üstündeki 972 rakamı ile asla uyuşamayacak çok muazzam rakamlar bulmuşlardır. Ben bu güzel tâmiyeyi 1946 yılında küçük bir dikkatle çözdüm ve hakikî rakamı buldum. Şair: «'Kavsikuzah, mihr ve meh, encümle tarihtir!...» dediğine göre «Encüm», yıldızlar üzerinde durdum. Yıldızlar gök yüzünde elmaslara benzer, şu halde tarih mücevherdir; yalnız noktalı harfler hesap edilecektir. Alınacak kelimeleri de şair zaten gösteriyor: «Kavsikuzah, mihr, meh, encüm, tâc-ı şâhî ve bir de çeşmesâr'ın başı olan çim harfi»; beş kelimedeki noktalı harfler: Kaf 100 + kaf 100 + ze 7 + nun 50 + cim 3 + te 400 + cim 3 + şın 300 + ye 10 + çim 3 = 976.

Arapça kitabedeki rakamdan 4 sene fazla çıkıyor ki Türkçe, kitabe taşının dört yıl sonra konduğu anlaşılıyor. «Çeşmesâr» ın ilk harfi olan «Çim» ilâve edilmediği takdirde bu fazlalık 1 yıla iner, fakat şairin tâmiyesine aykırı hareket olur.

Tarih ve edebiyat metinleri üzerinde çalışacak, küçüklü büyüklü ecdad yadigârı âbidelerimiz üzerinde tetkiklerde bulunacak gençlerimizin ebced hesabını, tarih usullerini, tam, mühmel, mücevher ve tâmiyeli tarihleri her halde dikkatle öğrenmeleri gerekir.

Reşad Ekrem KOÇU

Sürûrî'den tarihler

Geçdi Gaalib Dede candan yâ-hû
(1214)

Kahveden kıldı Sürûrî tevbe
(1213)

İçdi Şerbetçi Emin cür'a-i ke's-i mevti
(1211)

Kel Memiş gelmemişê döndü cihânâ sad hayf
(1191)

Nice kendî gibî irî sıçanı
Bir ısırmakla îki böldü kedi
Kuyruğû dikdi dedim târîhın
Fârenin hasretinden öldü kedi
(1213)

Keçeci-zâde İzzet Molla, Sürûrî'nin ölümüne şu tarihi düşürmüştür:

Sürûrî'nin vefâtî bâis-î hüzn oldu ahbâba
(1229)

Türkiye'de Çay Tarımı

Yazan: ERDOĞAN ARIPINAR

BUNDAN 50 yıl kadar önce Türkiye'nin kuzey-doğusundaki bölge halkında «ince hastalık» diye adlandırılan verem % 65'in üstündeydi. Soygunculuk, kan davası olağan hadiselerdi ve her yıl yüzlerce soluk benizli genç, sırtlarına heybelerini vurur, başka yerlere gurbetçi giderdi.

Bugün, bu bölgede verem % 20'nin altına düşmüş, soygunculuk kalkmış, kan davası azalmıştır. Gurbetçiler ya kısa süreler için ayrılmaya, veya kendi topraklarında kalmaya karar vermişlerdir.

Bugün Hopa'dan Giresun'a doğru yayılan çay tarımı, vatansever bir Türk ziraatçisinin Zihni Derin'in eseridir. 25 ağustos 1965 günü Ankara'da toprağa verilen bu ziraatçinin yorulmak bilmez çalışmaları sayesinde Türkiye, Türk çayına kavuşmuştur.

ZOR BİR SAVAŞIN HİKÂYESİ

Zihni Derin, 1880 yılında Muğla'da doğdu. Kuloğulları ailesindendi. Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi'ni bitirmiş, 1905 yılında Aydın ilinde göreve başlamıştı. Devrin 1920'de kurulan Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin ilk ziraat umum müdürüdür.

Karadeniz kıyısındaki incelemeleri sonunda dışa giden binlerce liranın kapısının anahtarını bulmuş, Türkiye'de çay yetiştirileceği kanaatine varmıştı.

Vefatından üç yıl önce kendi ağzından millî Türk çayının hikâyesini dinlemiştim. Zihni Hoca anlatıyordu:

«Ankara'da Kurtuluş Savaşı başladığında İktisat Vekâleti Ziraat Umum Müdürü idim. O vakit vilâyet ziraat teşkilâtlarına verdiğimiz görevler arasında iklim rasadı yapmak da vardı. Rize'den gelen rasat cetvelinde yıllık yağmur ile en düşük ve en yüksek ısı dereceleri hakkında verilen rakamlar Rize'nin sübtropik iklimli bir bölge olduğunu gösteriyordu. Hemen Rize'den: «Bu iklime ait nebatlardan neler var, durumları nedir?» diye sorduk. Ziraat memuru ile Ziraat Odası Başkanı'ndan müşterek imza ile gelen 1920 tarihli raporda, Rize'de sıcak memleket nebatlarından portakal ağaçları bulunduğu, çoğunun meyvasının ekşi olduğu, bazı evlerde Batum'dan getirilmiş tek tük çay fidanı bulunduğu, sahil arazisinin kızılağaçlarla örtülü, arazinin çok dar, halkın çok fakir, gurbetçi olduğu bildirildi. Hemen 8 dekarlık bir arazi kiraladık. Bir memurumuzu Batum'a yolladık, eline liste verdik, çekirdeksiz mandalina ile portakal, ve bir miktar çay tohumu getirttik, sonuç iyi oldu. Halkın hevesi uyandı, daha çok fidan istenmeye başlandı. Çünkü tüccar İstanbul'dan ayaklarına kadar geliyor, çekirdeksiz mandalinayı daha yeşil iken yüksek fiatla alıyordu. Fakat halk çay yetiştirmeye heves etmiyordu. Halbuki çayın denizden 4-500 metre yükseklere kadar çıkabileceği, daha geniş bir halk tabakasını refaha kavuşturacağı, mandalinanın yal-

Rize'de çay tarımının gelişmesini sağlayan Çay Araştırma Enstitüsü.

nız dar sahil arazisinde yetişebileceği, çayın döviz tasarrufuna da hizmet edeceği malûm idi. Derhal masa başında bir çay kanunu tasarısı hazırladık. Meclisten çıkarttık. Fakat Rize bu kanunu tatbik edemedi. Çünkü bu işin çabuk bitirilmesini isteyen Millet Meclisi, yıllık bir müddet koymuş, fidanlık kurma isteğimizi kabul etmemişti. Halk bu kısa müddet içinde bir şey yapamadı. Halka bedava tohum ve fidan vermek ve bunları yetiştirmek üzere Rize'de bir Çay, Narenciye ve Bambu Fidanlığı kurulması ve gerekli arazinin maliye elinde bulunan metrûk emvalden verilmesi için 1924 de müddetsiz ikinci bir kanun çıkarttık. Kanunu bizzat tatbik edebilmek için umum müdürlüğü bıraktım, müfettiş oldum. Hemen Rize'ye gittim.

İLK ZORLUK

«İlk işim metrûk emvalden boş duran 70 dekar bir arazi bulmak oldu. Bir taraftan da 200 işçi tutup, valinin de muvafakatiyle fidanlığı kurmaya başladık. Diğer taraftan bu yerin resmen ziraat dairesine teslimi için Ziraat Vekâleti'ne müracaat ettik. Gelen cevap: «Maliye Vekâleti, orada muhacir iskân edecekmiş, vermiyor, başka yer arayınız» idi. Ben şöyle cevap verdim: «Burada bir karış bile başka yer yok. Burada ancak iki hane iskân edilebilir. Bu mu daha mühim, yoksa 3 vilâyetin 150 bin köylü ailesini refaha kavuşturacak olan fidanlık mı? Zaten fidanlığın kurulması bitmek üzeredir. Birçok emek ve masraf ihtiyar edilmiştir.» Buna gelen cevap şöyle idi: «Emre itaat ediniz, mes'ul olursunuz.» Benim cevabım da şöyle oldu: «Kanuna aykırı hareket eden ve mes'ul edilmesi gereken ben değil, iki vekâlet erkânıdır.»

«Maliye Vekili fidanlıkta çalıştırılan işçilerin ücretinin ödenmemesi için mal müdürüne emir vermiş. İşçiler ücretini alamadı. İşlerimiz durdu. Bundan ben ve halk çok üzüldük, fakat azmimizden bir zerre bile kaybetmedik. Derhal durumu Başvekil İsmet Paşa'ya telgrafla bildirdik, «Kanunu tatbikten vazgeçelim mi?» dedik. Gelen cevap şu idi: «İşe devam ediniz. Arazinin Ziraat Dairesi'ne teslimi için Maliye Vekâleti'ne emir verdim.» Bu cevabı halka duyurdum. Halk âdeta bayram yaptı. Sevinçten ağlayanlar oldu. Fidanlığı süratle bitirdim. Vekâletin müsaadesi ile Batum'a gittim. Çay ve narenciye bahçelerini, fabrikaları gezdim, tohumlar getirdim. Fidanlığa diktirdim. Çoğunu da halka dağıttım. Portakal ve mandalina ağaçlarına ilâç serptirdik, meyvaların dökülmesini önledik. Vazifem bitti, Ankara'ya döndüm.

«O sırada Atatürk merhum Karadeniz seyahatine çıkmış, Rize'ye de uğramış. Fidanlığa gitmiş, çok beğenmiş. Kimin yaptığını sormuş, anlatmışlar.

— Size bu fidanlığın bir faydası olacak

mı? Bunu yapan adamı seviyor musunuz, demiş.

— Bizim çoğumuz Batum'da çalıştık. Oradaki çay ve narenciye bahçelerini gördük. Bu fidanlık bize fidan ve tohum verecek, ders gösterecek. Çay ve mandalina bahçeleri kuracağız. Fakirlikten kurtulacağız. Bunun için biz bu adamı ve onu buraya gönderen sizleri candan seviyoruz diye cevap vermişler.

Sonra Atatürk'e:

— Onu siz de seviyor musunuz? diye sormuşlar. Atatürk:

— Millete hizmet eden adamları biz de seviyor, bu gibileri mumla arıyoruz, deyince, İstanbul'da çıkan Tarla, Bağ, Bahçe gazetesi'ni ona göstermişler. Bu gazete benim portakal ağaçlarını budadığımı, müfettişlik haysiyetini ihlâl ettiğimi, izinsiz Batum'a gidip usulsüz harcırah aldığımı, bu kabahatlerimden ötürü bakanlıkça azlime ve muhakeme altına alınmama karar verildiğini yazmış. Atatürk vekâletten durumu sormuş. Haberin asılsız olduğu anlaşılmış. Bunu bana Şükrü Kaya anlatmıştı. Çekememekten doğan bu çirkin muamelelerden iğrendim, 1927'de istifa ettim. Maarif liselerinde hocalık yaptım. Yeni bir bakan beni müşavir olarak tekrar bakanlığa aldı. 1937'de tekrar Rize'ye gittim. On yıl içinde 100 dekardan fazla çay bahçesi kurulamamış. Halkın hevesi kırılmıştı.

«Çay yetiştirme hevesini yeniden uyandırmak için fidanlıkta bir çay imalâthanesi ile bir laboratuvar kurdum. Halktan çay yaprağını satın alıp çay imaline başladık. Çayı tahlil ettim. Nefis bir çay olduğu anlaşıldı. Toprakları da tahlil edip çay yetişebilecek yerleri tespit ettik. Memlekette çayın yalnız Sürmene kazasına yakın Araklı deresinden Batum hududuna kadar uzanan dağların denizden 500 metre yüksekliğine kadar olan eteklerindeki 250 bin dekar kadar bir sahada yetiştirilmesi ve başka yerlerde beyhude yere uğraşılmaması gerektiğini bakanlığa bildirdik.

ÇAY BAHÇELERİ

«Sürmene ve Of kazaları ile Rize vilâyeti'ni 10 çay bölgesine ayırdık. Her bölgeye birer çay teknikeri ve bunlara ikişer, üçer ustabaşı verdik. Bunları çay bahçesinin teraslandırılması, yol ve kanal açılması, çay tohumunun ekilmesi hakkında kursa tâbi tuttuk. Köylüye rehberlik etmek üzere memurlara, köylerde birer ev tuttuk. Batum'dan 30.000 kilo çay tohumu getirdik. Memurları hemen mıntakalarına yolladık. «Yeni bir kanun çıkarıyoruz, bahçe kuranlara beher dekar için 40 lira avans vereceğimizi halka anlatın» dedik. Bir taraftan bahçe kuranlara 6 yıl sonra 5 yılda ödemek şartiyle beher dekara 40 lira avans verilip, 30,000 dekar bahçe kurulması için bütçeye bir milyon lira konması, bunun malî formalitelerden ârî şekilde sarfedilebilmesi, Tarım Bakanlığı tarafından fabrika kurulması, çay yaprağının halktan satın alınıp işlenmesi, çay bahçelerinden 8 yıl arazi vergisi alınmaması gibi halka teşvik edici hükümleri içine alan bir kanun tasarısı hazırladım. Tarım Bakanlığı'na verdim.

«3 yıl uğraştım, bu kanun tasarısını meclise sevkettiremedim. Çünkü maliye vekâleti bir milyon lirayı vermemek için üç yıl ziraat vekâletini atlattı. Bizi halka karşı mahçup duruma düşürdü. O sırada,

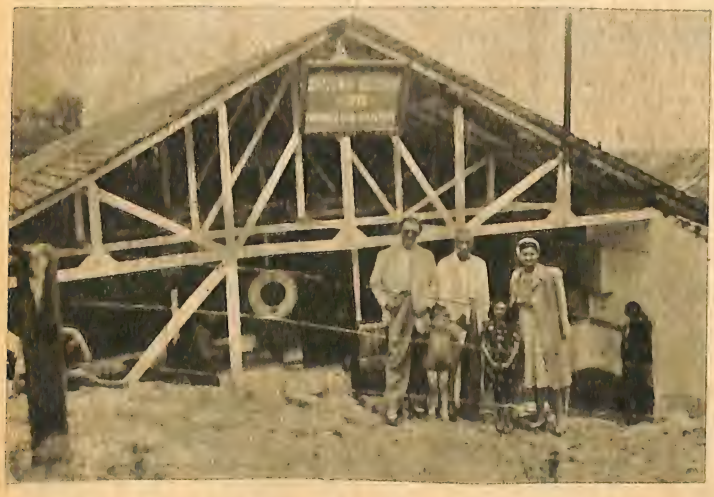

Rize'de kurulan ilk çay atelyesi.

Türkiye'de ilk çay tarımının kurulmasında büyük emeği geçen Zihni Derin ve eşi.

bir hızır: O zamanın Sağlık Bakanı Hulûsi Alataş, Rize'ye gelmişti. Veremin yaygın olduğunu gördü, sebebini sordu. Hastane doktorları:

— Açlıktır, başlanan çay ve narenciye işleri başarılabilirse, bu hudut halkı kurtulacaktır, dediler. Bakan fidanlığa geldi. Çayları, imalâthaneyi, laboratuvarı gördü, çayımızı içti, çok beğendi. Ankara'ya dönünce kanun tasarısını Meclis'e sevkettirdi. Ben de 450 kutu çayı mebuslara verdim. Evlerinde demleyip içtiler, beğendiler. Kanun 1940'da çıktı. Halka avans verdik. Faaliyet arttı. Dört küçük imalâthane 1940'da 191 kilo, 1946'da 93067 kilo çay imal etti. Fakat imalâthaneler yıldan yıla artan yaprağı işlemeye yetmedi. Parası hazinece ödenmiş olan yapraklar çürümeye başlamış, fabrika kurma zamanı gelmişti.

Hükümet çay alım satımını bir kanunla tekel idaresine bırakmış olduğundan çaylarımızı İstanbul Tekel Umum Müdürlüğüne gönderiyorduk. Tekel bir İranlı'yı çay eksperi olarak almış. Bu adam:

— Rize çayı, ot çayıdır, içilmez, diye bir rapor vermiş. Tekel, çayın yaprağını bile görmemiş olan bu cahil adamın raporuna dayanarak 100,000 lira çay parasını aylarca ödemedi. Fakir halk parasını alamadı.

Derken bir hızır daha: O zamanın Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü, Hopa yolu ile Rize'ye fidanlığa geldi. Çay fidanlarını, imalâthaneyi, laboratuvarı gezdi. Çayımızı içti.

— Bu çay eskiden Hindistan'dan gelen, şimdi piyasada bulunmayan nefis çayların aynıdır, ot çayı diyenler iftira ediyor, dedi.

Derhal Tekel Umum Müdürü'ne telgrafla: «100,000 lira çay parasını acele gönderiniz, eksperi de atınız,» diye emir verdi. Ben kendisine teşekkür ettim.

— Biz çayı tekel'e veriyoruz, ileride memleketin bütün çayını vermeye muvaffak olursak, memlekete en büyük gelir kaynağı olacaktır, çok yazık ki, çay fabrikasının inşası için gerekli parayı alamıyor, işleyemiyoruz, dedim.

Bunun üzerine Ürgüplü bize 500,000 lira avans verdi. Bu para ile 1947'de ilk çay fabrikasının temelini attık.»

BUGÜN

Son dört yıl öncesine kadar çay ithal eden ve yabancılar için çay pazarı olan Türkiye 1964'den itibaren çay ihraç eden ve çayına dış pazarlarda müşteri bulan bir ülke oldu.

Bugün Doğu Karadeniz bölgesinde halkın eline çaydan yılda 150 milyon lira para geçmekte, 15,300 kişi çay atelye ve fabrikalarında iş bulmakta, çay kooperatifine 20,000 den fazla kayıtlı üye bulunmaktadır. Geçen yılki çay üretimi de 14,000 tonu geçmiştir. 1947'de yapılan ilk çay fabrikasına 20 yıl içinde 27 fabrika daha ilâve edilmiş olacaktır.

Mehter Musikisi

Türkler'in hayatında musikinin büyük yeri vardır. O kadar ki, Türk'ün musiki ile doğduğu, musiki ile yaşadığı ve musiki ile öldüğü söylenebilir. Bizde yeni doğana isim konurken kulağına ezan okunur. Çocuk beşikte ninnilerle büyür, çocukluk oyunlarında şarkılarla eğlenir. Yakın zamana kadar, mektebe ilk gidiş ilâhilerle kutlanırdı. Orta oyunlarında, güreşlerde, ziyafetlerde, düğünlerde, muharebelerde, ibadetlerde, cenaze alaylarında, hasılı, beşikten mezara kadar hep musiki ile haşır neşir olagelmişizdir. Musikiyi bu derece hayatına sokmuş bir milletin, resmî ve askerî teşkilâtta da buna ehemmiyetle yer vereceği tabiî dir.

Bir defa musiki, eskiden hükümdarlık ve istiklâl alâmeti olarak düşünülmüştür. Böylece musiki takımı tıpkı sancak gibi, taç gibi, para basmak gibi hükümdarlık şartlarından ve levâzımatından sayılmak mertebesine yükseltilmiştir. Elçinin kabulleri ve yabancı memleketlere elçiler gönderildiği sırada, musikî takımlarına yer verilmesi de bir başka âlem teşkil eder.

Musiki hayatımızda, çok eskiden beri resmî ve askerî teşkilâtta yer alan askerî musikinin önemi ise çok büyüktür. Daha Orta Asya'dayken bir takım musiki aletlerinin Türkler tarafından resmî törenlerde ve ordularda kullanıldığına, buradaki aletlerin adlarına ait ilk izlere, Türk yazıtlarında tesadüf etmekteyiz. Bunlardan VIII. yüzyıldaki Orhun yazıtlarında ve Şine-Usu yazıtında **köbrüge** ve **tuğ** çalgılarının isimleri geçmektedir. Buradaki tuğ kelimesi kös ve davul, nevbet davulu, mehterhane ve sancak mânalarını içine alacak anlam taşımaktadır.

Kâşgarlı Mahmud, Dîvânü Lugati't-Türk'de, Balasagun Türk Hakanı'nın nezdindeki musiki takımının nevbet vuruşlarını anlatmaktadır. Aynı kitapta XI. yüzyılda kös, davul, boru, zil sazlarının bilindiğine dair kayıtlar vardır. Türk borusu XII. yüzyılda «Nây-ı Türkî» diye adlandırılmış

Rumelihisarı'nda bir mehter takımı

Yazan: Mustafa Cahit Atasoy

olup, savaşlarda çalınırdı. Ne var ki, muhtelif devirlerdeki içtimaî hayat yeter derecede incelenmemiştir. Bu bakımdan Türk askerî musikisini ancak XVI. yüzyıldan itibaren, özel tabiri ile mehterhane olarak etraflı bir şekilde takip edebiliyoruz. Gerçekten bu devirden başlayarak mehterhane kaideleri kesinleşmiş, teşkilâtı ve teşrifatı kanunlara bağlanmıştır.

MEHTERİN ÖZELLİKLERİ

Türk musikisinin diğer kollarına nazaran mehter musikisi bir takım özellikler ihtiva eder. Burada mehter musikisine mahsus beste şekilleri, üslûp, özel takım tertipleri ve sazlar, tören tertiplerine ait kaideler v.s. ağır basar. Mehter musikisinin bütün bunlardan ayrı olarak canlı ve dinamik cenk havalarından repertuarı vardır. Bu musiki ordularımızın başarısına vesile olmuştur. Erlerin maneviyatı üzerinde iyi tesir yaratılması, kalplerin coşması, düşmanı yenmek azminde mehter musikisinin ifade kudretinin payı büyüktür. Muharebeye girişilmeden önce, hücum emri beklendiği sırada şarkılar söylenmesi, çalgılar çalınması, yeri, göğü inleten köslerin vurulması sayesinde düşmanın dehşete kapılıp neredeyse paniğe uğradığını tarihler yazmaktadır.

Mehter ve mehterhane kelimeleri ise kısaca şu mânalara gelmektedir: Aslında mihter olduğu halde, Batı Türkçesi'nde mehter telâffuz edilen kelimenin lûgat karşılığı «ulu» en büyük mânasınadır. Musiki tabiri olarak muzıkacı, muzıka neferi, asker musikici mânasına gelir. Ayrıca eskiden Hicaz'a surre çıkarıldığı vakit mahallelerde dolaşıp kapı önlerinde darbuka çalan ve halktan para toplayanlara da mehter denirdi.

Mehterhane, bando gibi, bir musiki takımına verilen addır. Bundan başka mehter musikisi müessesesi veya askerî musiki takımının bulunduğu bina için de mehterhane dendiği olur. Mehterhane ile eş mânada olan daha az yaygın bir kelime de **tabılhane**'dir.

Mehterhanenin en iyi bir şekilde faaliyet gösterebilmesi ve mehter musikisinin icrası için bir nizam kurmak gerekiyordu. Çünkü mehterhanede musikişinasların öğrenimi; sazların tedariki, sayıları ve nevilerinin tesbiti, çalınacak eserlerin bestelenmesi ve seçilmesi, mehterlerin giyimi, yemesi, barınması, musiki takımı tertipleri, törenlerdeki davranışlarının tanzimi gibi hususlar ayrı ayrı birer iştir. Mehter teşkilâtının başında, devletin **emîr-i alem** denilen bir memuriyet makamı vardı. Mehterhane ve onun şefi olan mehterbaşı bu emîr-i aleme tâbiydi. Bütün

Mehter takımı bir yürüyüş sırasında

Mehter takımımız Avrupa'da bir gösteri yürüyüşü yaparken.

mehter teşkilâtına hâkim olan emîr-i alem, mehter bölüklerine yapılacak tayinleri tasdik ettikten başka, elçilerin kabulü törenlerinde hazır bulunmak, sancak beyliklerine tayin edilen kimseye yeni sancak iletmek ve mehter takımı göndermek gibi salâhiyetlere sahipti. Mehter teşkilâtına iki türlü mehterhane (mızıka takımı) bağlıydı. 1 — Çalıcı mehterler, 2 — Esnaf mehterleri. Bunlardan resmî teşkilâta dahil olan çalıcı mehterler **tabl-ü alem** ve **yeniçeri mehterleri** diye isim taşırlar. Tabl-ü alem mehterleri saltanat sancaklarının korunmasına memur olan alemdarlar ile mehterhaneden meydana gelmiştir. Resmî mehterlerin, ismi mehterbaşı olan bir şefi vardır. Mehterin musiki yönünden yetiştirilmesi ve takımın musiki icrası sırasında ahenginden mehterbaşı sorumludur. Her mehter, bölüklere ayrılmıştır. Mehter takımında aynı sazları çalanlar, alemdarlar ve mehterhaneye yeni giren öğrenciler birer bölük teşkil ederler. Her bölük için ayrı bir baş vardır. Mehterlerin ayrıldığı bölüklerin isimleri şöylece sıralanabilir:

Nakkare çalanlar, zurnacılar, davulcular, alemdarlar, zil çalanlar, boru çalanlar, mehter talebeleri.

Emîr-i alem'den sonra mehterbaşı, onu takiben zurnacılar bölüğünün şefi zurnacıbaşı gelmektedir. Öteki bölüklerin başlarının da ayrı ayrı isimleri vardır. Meselâ zil çalanlar bölüğünün başında zilcibaşı veya davulcular bölüğünün başında da tabılcıbaşı bulunurdu. Zurnacıbaşının, diğer bölük şeflerinden önce ve mehterbaşıdan sonra gelmesi, zurnanın öteki sazlardan daha önde kabul edilmesi; buna sebep de bu sazın mehter takımlarında ezgiyi sonuna kadar çalabilmesi idi.

Resmî teşkilâttaki mehterlerin yetiştirilmesi, Enderûn'da olurdu. Mehter talebeleri, belki bugünkü sınıf karşılığı olan ve oda denilen öğrenim tarzı içinde ilk olarak mehter düdüğü denilen sazla öğrenime başlardı.

Mehter sazlarını, değerli müzikolog Haydar Sanal'ın Mehter Musikisi kitabından alarak şöyle bölümleyebiliriz:

1 — Nefesli sazlar:
Zurnalar, (kaba-zurna, cura-zurna), boru, kurrenay, mehter düdüğü, klârnet.
2 — Vurma sazlar:
Kös, davul, nakkare, tabl, def.
3 — Ziller-Çıngıraklar:
Zil, çevgân.

Kös, davul, ney, boru, zurna, nefir, nakkare, zil, def gibi sazların her birinden dokuz taneyi içine alan takıma «dokuz kat mehter takımı», yedi taneyi alana ise «yedi kat mehter takımı» ilâh... denirdi.

En başta gelen resmî mehter, padişahın mehteriydi. Bu mehter, Tabl-ü alem-i Hassa adını taşıyordu. Sonra vezîr-i âzam, kubbe vezirleri, defterdar, reîsülküttap, beylerbeyi ve sancakbeyleri ile yürük beylerinin de mehterhaneleri vardı. Hep tek sayılı katlı mehterlerden, padişaha ve vezîr-i âzam'a ait olanlar dokuz katlıydı-

lar. Yalnız XVII. yüzyılda padişah mehterhanesi 12 kat olmuştur.

İkinci türdekiler, sivil mehterlerdir, düğünlerde, derneklerde mehter sazları çalarak halkı eğlendirirler. Onlara mehter sıfatını verdiren, mehter sazlarını çalmak yanında resmî mehterlerdeki mehterbaşıya bağlı olarak harp zamanlarında orduya katılıp mehter takımının kadrosuna girmeleriydi. Sulh zamanında ise, resmî mehterlerin konser verdikleri yerlerin dışında kalan nevbet yerlerinde yatsıdan sonra ve sabahleyin üç fasıl konser verirlerdi.

GÜNLÜK KONSERLER

Mehter takımlarının günde kaç nevbet vuracağı (konser vereceği) nın da bir nizamı vardı. Konserler umumiyetle muayyen vakitlerde, namazlardan sonra verilirdi. Hükümdar mehterleri beş vakit vururdu. Vezir mehterleri ikindi ve yatsı namazları kılındıktan sonra olmak üzere günde yalnız iki defa konser verirdi. Burada bir çevgân (ucunda ziller bulunan bir çubuğu tutan sanatkâr): «Vakt-i sürur ve safa mehterbaşı hey hey!» diye bağırır; mehterbaşı da öne düşerek vezirin oturduğu arz odasının önüne gelir, bir temennâ ederdi. O zaman çevgân: «Esbab-ı hâcet ve arzuhal sahipleri var mı?» şeklinde etrafa seslenir, arzuhal verenlerin arzuhallerini alıp vezire verirdi. Bundan sonra mehterbaşı mehterin karşısına geçer: «Merhaba ey mehterân» diye bağırır, mehterler de hep bir ağızdan: «Merhaba mehterbaşı» şeklinde mukabele ederlerdi. Arkadan mehterbaşı çalınacak eserin ismini belirtir ve «Yallah» dedikten sonra konser başlardı...

ETKİMİZDE KALAN BATI MUSİKİSİ

Mehterler mükemmel peşrevler çalardı. «Alay düzen peşrevi», «At peşrevi», «Hunkâr peşrevi», «elçi peşrevi», bunlardandı. Göç borusu, Benefşe - zâr, Şükûfe - zâr gibi askerî bestelerimiz ve ceng-i harbî gibi hücum havalarımız vardı.

Batı musikisi şaheserlerini yazmış olan, Mozart, Bizet gibi bestekârlar, doğrudan doğruya mehter musikisinin etkisi altında kalarak Türk tarzında «Alla Turca» denilen kısımlarını yazmışlardır. İşte Mozart'ın «Türk Marşı». İşte Bizet'nin 2 numaralı Arleziyen Süiti'nin «Farandolle» kısmı. Zillerimiz XVIII. yüzyılda Avrupalılar tarafından görülüp alınmış ve dinamizm veren eleman olarak orkestra ve bandolarda o günden beri kullanılagelmiştir. Çevgân keza, Batı bandolarına geçmiştir.

Hindistan'da Türk hâkimiyetinin uzun asırlar devam etmesi sonucu, bizim nevbet, (nöbet) kelimemiz «Nöbot», «Nahâbet» kılığına girmiş olarak yaşıyor. Keza Hindistan'da saz takımlarının bulunduruldu ğu daireye «Nakkarehane» deniyor. Fâtih Topkapı Sarayı'nı ve çevresini yaptırdığı zaman bugün Sirkeci'deki Demirkapı'da da bir nevbethane yaptırmıştı. Şimdi o semtte hâlâ nöbethane şeklinde telâffuz edilen mahalle ve sokak vardır.

MEHTERHANENİN YENİDEN KURULUŞU

Mehterhane 1826'da kaldırılarak yerine Avrupaî bandolar kondu. Bu yüzden mehter takımları ve repertuarları, kaybolup gitti. Sonradan 1914 senesinde, Türkçülük cereyanlarının kuvvetlenmesi üzerine Mehterhane-i Hakaanî adı ile yeniden kurulan ve Askerî Müze'ye bağlanan mehter cumhuriyet devrinde millî müdafaa vekillerinden Zekâi Bey'in zamanında her ne hikmetse ortadan tekrar kaldırıldı. Birinci Dünya Harbi'nden evvel, Anadolu' daki millî mücadele esnasında Bozöyük'de Kuvay-i Millîye kumandanı olan mülâzim Halil Nuri Yurdakul, önce burada ve daha sonra da Maraş'ta mehter takımları kurarak askerlerin maneviyatını artırmakta büyük rol oynamıştır. Fakat bu topluluklar imkânsızlıklar yüzünden yaşayamadılar. En son 1952 senesinde mehterhane yeniden kuruldu. Bugün bize, eski günlerin haşmetini hatırlatmaya çalışan bir ümit düzeni olarak faaliyet gösteriyorlar. Bir mehter, Harbiye'deki Askerî Müze'de barınmakta ve devamlı olarak haftada iki gün konser vermektedir. Bayramlara, bir çok törene iştirak ettirilmektedir. Bugünkü repertuarı olarak peşrev, saz ve söz semaileri, kâr, beste, şarkı, taksim, gazel, türkü ,oyun havası, neşîde, marş gibi parçalarla icra-i âhenk edilmektedir. Bu mehterden ilham alarak birçok ilkokul, miniminilerden kurulu mehterler teşkil etmiştir. Halen İnegöl Mehteri vardır ve Bursa'da bir mehter meydana getirilmesi için Bursa Mehter Cemiyeti kurulmuştur. Şimdi de İmam Hatip Okulu 39 kişiden mürekkep bir mehter kurmuş olup, İslâm Kervanı adı altında yabancı memleketlerde konserler vermeye çıkmıştır. Mehter musikisini icra edip yaşatmak üzere başlayan bu hareketlerin yanı sıra, onun esaslarını ortaya koyan, hiç bilinmeyen repertuarını mehter topluluklarına sunan ve musiki tarihimizin askerî musiki kısmını geniş ölçüde aydınlatan Haydar Sanal'dan sonra tahakkuk eden bu alandaki yeni neşriyat, bizlere ümit vermektedir.

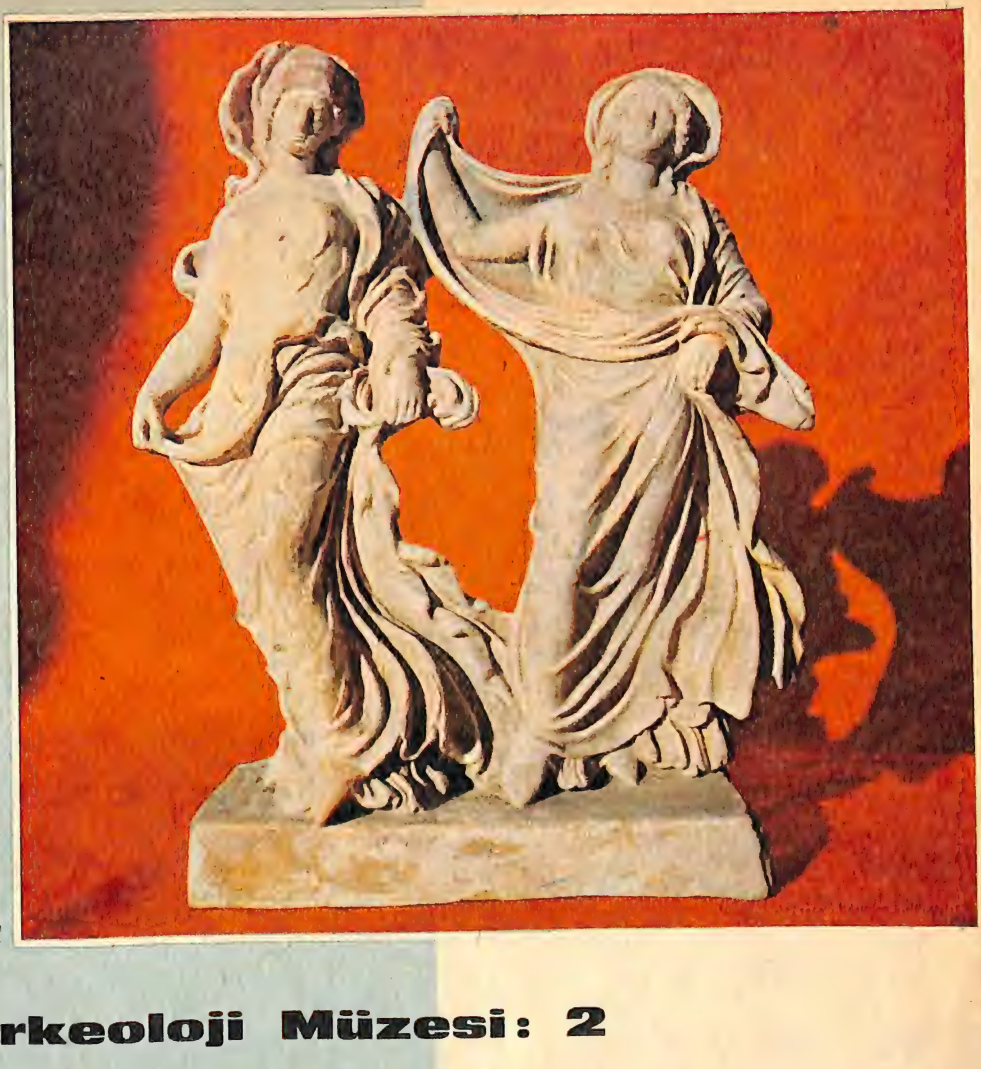

Pişmiş topraktan dansöz heykelcikleri: İntepe (Çanakkale) M. Ö. III. yüzyıl.

Arkeoloji Müzesi: 2

BİNLERCE YILIN ÖTESİNDE

Röportaj: Orhan Ş. Yüksel
Fotoğraflar: Tamer Güvenç

ARKEOLOJİ müzelerini İstanbul'un diğer müzelerinden ayıran çok büyük bir özellik var: Müze eşyasının sayı bakımından son derece fazla olması ve çeşitliliği. Bir Ayasofya müzesinde nihayet binayı inceliyor, freskleri seyrediyorsunuz. Sarayların ihtişamına hayran kalıyorsunuz. Askerî Müze'deki, Deniz Müzesi'ndeki eserler belirli sahaların zenginliğini gözlerinizin önüne seriyor.

Halbuki Arkeoloji Müzesi bambaşka. Bir defa gördüğünüz eserler, müzenin adına paralel olarak çok eski. Bir anda, bin, beş bin, yedi bin yıl geriye gittiğiniz oluyor. İnsanoğlunun bu uzun çağlar içinde el emeği, göz nuruyla meydana getirdiği eserleri görüyor, âdeta geçirdiği dev-

releri takip edebiliyorsunuz. Sonra müze eşyası öylesine çeşitli ki... Silâhlardan, heykele, lâhitlerden süs eşyalarına, ev eşyasından mumyaya, tabletlerden paraya kadar her çeşit eşya teşhir ediliyor. Bunları hakkıyle görebilmek, tanıyabilmek için öyle camekânların önünde beşer dakika duraklamakla olmuyor. Günlerce müzeden çıkmamak lâzım. Çünkü yukarıda söylediğimiz gibi, müze eşyası hem pek çok, hem çok çeşitli.

7000 YIL ÖNCESİ

İstanbul müzeleri, arasında tasviri en güç olan Arkeoloji Müzesi hakkında etraflıca bilgi edinmemde geçen ayki gidişimde bana alt salonları gezdiren Yıldız Akyay'ın yine büyük yardımı oldu.

Bir gazeteci sıfatiyle müzelerde çalışmanın büyük bir zorluğu var: Diğer ziyaretçilerin dikkatini çekmek. Memur, özel olarak bilgi verirken ziyaretçiler de haliyle ilgileniyorlar. Yine özel bilgi vermek için bir vitrin önüne gittiğiniz zaman orada ziyaretçileri buluyorsunuz, haliyle beklemek gerek. Hele fotoğraf çekmek çok güç. Bir defa, resim çekeyim derken diğer ziyaretçilere mani oluyorsunuz, ayrıca bir kısım ziyaretçiler de resim çekme işiyle ilgileniyor, başınızdan ayrılmıyor.

İşte Yıldız Akyay, bir tatil gününü feda etmek suretiyle bizi bütün bu müşküllerden kurtardı. Pazartesileri müze kapalı oluyor. Yıldız hanım, kendisi de izinli olduğu halde bir pazartesi günü müzeye geldi ve bütün bir gününü bize harcayarak müzenin üst kat salonlarını görmemizi, buradaki değerli eserlerin resimlerini çekmemizi sağladı.

İnsanların oldum olası alışılan hudutların ötesindeki şeylere karşı merakı vardır. En büyük, en eski, en güzel gibi... Ben de foto muhabirimizle beraber üst kata çıkarken bu zaafımı hemen belli ettim ve Yıldız Akyay'a:

— Acaba, diye sordum, en eski eser kaç yıl öncesine ait?

— Milâttan 5000 yıl öncesine... Yani tarih öncesi eserler...

— Milâttan 5000 yıl öncesi mi? Müthiş bir şey!... Demek ki zamanımızdan 7000 yıl önce!

— Evet, Yontma Taş çağı eserleri.

Yıldız Hanım, ilgimizi görünce, bizi önce prehistorik eserler salonuna götürdü. Burada değişik yerlerden gelme çok çeşitli malzeme vardı. Belli başlı olanları, Gezer'den getirilme taş baltalar, el değirmenleri, su mermerinden vazolar gibi eşyalar idi. Bundan başka Filistin ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinden gelme ağırşaklar, kemikten iğne ve süs eşyaları, taş aletler, nazarlık ve mühürler, tahta eşyalar da bu kısımda yer almıştı.

Salonun ortasında, bronzdan, yaralanmış bir yaban domuzu heykeli gördüm.

Çandarlı'da bulunan içki kabı. Üstünde Hermes, Zeus ve Poseidon tasvirleri görülüyor. (M. Ö. VI. yüzyıl)

Arkeoloji Müzesi binası.

Edirne yakınında Mözek'ten getirilen heykelin bir av gurubuna ait.

— Bu heykel hangi asra ait acaba?

— Milâttan önce altıncı yüzyıl.

Yıldız Hanım, bir an durduktan sonra sözüne devam ederek:

— Bu salonun en önemli eserlerinden biri de şu gördüğünüz takvimdir, dedi. Milâttan önce 925 yılına ait olan takvim, takvimlerin en eskisi olarak biliniyor.

Bundan sonra prehistorik çanak çömlek salonuna geçtik.

Burada, Kıbrıs ve Yunanistan'dan gelme kapların yanında İstanbul ve civarında bulunan tarih öncesi Anadolu kültürlerine ait kap örneklerini, Batı Anadolu kültürüne ait kaplar ile Troya çanak çömleklerini gördük. Troya'ya ait olanlar H. Schliemann tarafından yapılan kazıda bulunanlardan ibaretti.

Bu salonda daha geç bir devreye ait olan Fryg kapları da önemli bir yer tutuyor. 1902 yılında G. Körte kazısı ile müzeye getirilen eserler, Frygler'in seramik yapımında da ne kadar ileri olduklarını açıkça gösteriyordu.

— Bu salondaki kaplar dışında, prehistorik devir Anadolu kültürlerine ait zengin örnekleri, Halıcılar ve özellikle Troya (Blegen kazıları) kapları vermektedir.

Yıldız Akyay böyle söyleyince,

— Ayrı bir salon daha mı var? Yani prehistorik eserlere ait demek istiyorum.

— Hayır, yok. Bu son söylediklerim şimdilik depolarda duruyor. Mamafih, ileride ayrı bir salon halinde teşhire konacaktır.

PALMYRA VE KIBRIS ESERLERİ

Prehistorik eserlere ait salonları gezdikten sonra Yıldız Hanım:

— Şimdi, dedi, Palmyra eserleri salonunu gezelim.

— Olur, yalnız merak ettim, salon neden bu isimle anılıyor acaba?

— Teşhir edilen eserler eski Palmyra şehrinde bulunduğu için.

— Yanılmıyorsam, Palmyra pek eski bir şehir olmalı.

— Evet, kuruluşu milâttan önce üçüncü bin yıllarına kadar uzanıyor.

— Peki salondaki eserler hangi devreye ait?

— Palmyra'nın en parlak devrine, yani Milâttan sonra I ve II. yüzyıllara ait.

Bu salonda çeşitli büstler ve kabartmalar vardı. Bunlar Roma çağındaki mahallî sanatı aksettirmesi bakımından büyük önem taşıyor.

— Bakın, diyorum, kadınların hemen hepsinde süs eşyası var. Hanımlar, o zaman da süse düşkünmüş.

— Pek tabiî. Zaten bunların dikkati çeken tarafı, küpe, taç, kolye, bilezik gibi

Pişmiş topraktan mimarî parça. (M. Ö. VI. yüzyıl)

süs eşyalarıyle tasvir edilmiş olmaları. Bunlar, o çağın Doğu zevkini yansıtması bakımından çok önemli.

Daha salona girer girmez, ortadaki üç lâhit dikkatimi çekmişti.

— Acaba bu lâhitler de mi Palmyra'dan gelme?

— Hayır. Eski Şark Eserleri Müzesi restore edilmeğe başlandığında üç antropoid Mısır lâhdi (Yeni Krallık çağında M. Ö. 1150-1100) depo sıkıntısı dolayısıyle klasik eserler bölümüne getirilerek Palmyra eserleri salonunda geçici olarak teşhire konmuştur.

Palmyra salonundan sonra Kıbrıs eserleri salonu'na geçtik. Salondaki irili ufaklı heykelleri seyrederken Yıldız Hanım bilgi veriyordu:

Kıbrıs adası stratejik durumundan dolayı doğu ve batı kültürlerinin etkisinde kalmış ve Kıbrıslı sanatkârlar kendilerine has eserler yapmışlardır. Bu salonda çeşitli boyutlardaki heykeltraşlık eserleri Yunan sanatının başlangıcından Roma çağına kadar örnekler vermektedir.

Gerçekten, salonda büyük boyda taştan yapılma kadın ve erkek heykellerinin yanında kireç taşından ve pişmiş topraktan çok sayıda çeşitli heykelcikler, figürinler ve başlar vardı.

Bu salonda bir de Buddha başları gözüme ilişti. Çok ilgi çekici bir şeydi bu. Kıbrıs'la ilgili eserlerin teşhir edildiği salonda bunların ne işi vardı?

— Yoksa Budizm Kıbrıs'a kadar yayılmış mı vaktiyle? diye sordum.

Yıldız Hanım:

— Hayır, diye cevap verdi, bunlar hediye. Guimet müzesinin hediyesi. Afganistan'da Hadda'da bulunmuş. Müzemizde Budist sanatı tanıtan yegâne eserler olması bakımından önemleri büyük.

BRONZ ESERLER

Müzenin Bronz Eserler Salonu'nda gördüğüm eşyanın çeşitliliği karşısında şaşırmamak imkânsızdı. Neler yoktu bu salonda. Yunan ve Roma çağlarına ait çeşitli boyutlardaki heykel ve heykelcikler, kapkacak, aynalar, kapıları süsleyen aslan başı biçiminde paftalar, kapı halkaları, kapı menteşeleri, maymuncuk ve anah-

tarlar, miğfer ve silahlar, kandil, kantar ve dirhemler...

Ben bunları seyrederken Yıldız Hanım da bilgi veriyordu.

— Bronzdan çeşitli eşya yapımı M. Ö. üçüncü binde bronzun imali ile başlamış ve her geçen çağda bronz tekniği gelişmiştir. Anadolu'da Urartu ve Frygler maden tekniğinde çok ileri gitmişler ve birbirinden güzel eserler yapmışlardır. Müzemizde Fryg başkenti Gordion'da yapılan kazılarda çıkan çeşitli biçim ve boyutlardaki kaplar ile süs eşyaları ve az sayıda Urartu eserleri vardır.

— Demek o zaman bronz eserler de yapılmış.

— Elbette, Yunan ve Roma çağlarında sanatkârlar, mermer yanında bronz heykeller de yapmışlardır. Bronzun işlemesi daha kolay olduğu için heykellere serbest hareket kolayca verilebiliyordu. Bu sebeple pek çok sayıda bronz eser yapılmıştır.

Efes'teki Artemis tapınağında bulunan adak eşyaların bronzdan yapılmış olanları da bu salonda yer almış.

Burada dikkatimi çeken bir başka bronz eşya daha oldu. Sonradan ne olduğunu kestireyim dedim, çıkaramadım. Yıldız Hanım dikkatle baktığım eşyayı görünce:

— Bu, dedi, bu kısmın en önemli eşyalarından biri.

— Ne olduğunu anlayamadım.

— Ben söyleyeyim o halde. Biliyorsunuz, Sultanahmet'teki yılanlı sütunun tepesinde birbirine sarılı olarak temsil edilen yılanların başı da vardı. İşte bu gör-

Roma çağına ait nefis bir eser: Cam vazo

Pişmiş topraktan oturan kadın heykelciği Myrina (Batı Anadolu). (M. Ö. I. II. yüzyıl)

düğünüz, oradaki yılan başlarından birinin üst çenesidir.

PİŞMİŞ TOPRAK ESERLER

Müzenin bu adla anılan salonlarını gezerken ayaklarımıza karasu indi desem yalan olmaz. Evet, salonlar dedim, çünkü pişmiş topraktan yapılan eserler, müzenin üç salonunu kaplıyor. Ben, camekânlar içindeki irili ufaklı eserleri seyrederken Yıldız Hanım, foto muhabirimizin resim çekmesine yardım ediyordu. Yorulup da bir tarafa oturunca yanıma gelerek bilgi vermeye başladı:

— Pişmiş topraktan yapılan heykelcikler adak eşyası olarak tapınaklara, ölü hediyesi olarak mezarlara konurdu. Biblo şeklinde evleri süslemek gayesi ile yapılanlar da vardı. Müzemizdeki pişmiş toprak eserler, Yunan sanatının çeşitli devirlerdeki gelişimini verebilmektedir. Rodos adasındaki Lindos şehri akropolünden ve İstanköy adasındaki Demeter tapınağının bulunduğu kutsal alandan çıkan pişmiş toprak heykelcikler, M. Ö. VI. ve V. yüzyıl sanatını iyi olarak tanıtabilen zengin guruplardır. Helenistik çağ eserlerini ise Samsun, Priene (Söke yakınında) ve bir salonu dolduran Myrina (Batı Anadolu) dan gelen zengin guruplardan tanıyabiliyoruz. Bunlardan başka Yunanistan, Filistin ve Mezopotamya'dan gelme heykelcikler de var.

32, 33, 34...

Müzenin 32, 33 ve 34 sayılarıyla anılan salonlarında saymakla bitmeyecek kadar çeşitli çanak, çömlek teşhir ediliyor.

Gerek Filistin, gerekse Kıbrıs'tan getirilme pişmiş toprak, bronz ve taştan yapılmış eserler cinslerine göre ayrı ayrı salonlara konmuş ve çanak çömlek için de 32. ci salon ayrılmış.

Filistin'den gelme kaplar M. Ö. 1500-700, Kıbrıs kapları M. Ö. 1500 - 400 tarihleri arasına girmektedir. Gerek mahallî, gerekse ithal edilmiş olan bu kaplar, değişik devirleri gözlerimizin önüne seriyor.

33 ve 34. salonlarda ise klasik çağ Yunan ve Roma seramikleri teşhir ediliyor. Burada Rodos'tan gelme Miken kaplarından Roma'ya kadar klasik devir sanatından örnekler var, ama bunlar pek zengin değil. Yıldız Hanım, Prof. Ekrem Akurgal tarafından Çandarlı mezarlığında yapılan kazılarda çok sayıda mahallî kaplar ve Doğu Yunan kapları ele geçirildiğini, bu sayede müzenin zenginleştiğini söyledi.

Çanak çömlek salonunda, kaplardan başka pişmiş topraktan mimarî parçalar ve lâhitler teşhir edilmektedir. En önemlileri Larisa (Batı Anadolu) ve Samsun'dan gelme M. Ö. VII. ve VI. yüzyıllara ait pişmiş toprak mimari parçalar.

Müzedeki cam eşya da ayrı bir salonda teşhir ediliyor. Hemen hemen binlerce yıllık çeşitli cam eşya ile dolu vitrinleri seyrederken Yıldız Hanım, yine yorulmadan bilgi veriyordu.

— Cam ilk defa Mısır'da M. Ö. ikinci binde yapılmaya başlanmış, daha sonra M. Ö. VIII yüzyılda Fenikeliler cam tekniğini geliştirmişler ve çok sonra Roma çağında cam yapımı Batı dünyasına geçmiştir. İlk camlar, yani Mısır ve Fenike camları kum kalıplı cam tekniğinde yapılmıştır. Cam kolayca kırılan bir madde olduğu için bugün diğer eserlere kıyasla çok daha az ele geçmekte ve özellikle ilk Fenike tipi cam şişeler büyük bir değer taşımaktadır.

Müzede çeşitli yerlerden gelme cam eşya vardı. Anadolu'da ele geçen Fenike camları, yerli olmayıp Fenike'den ithal edilen mallar arasındadır. Cam eşya, arasında koku şişeleri ve kâselerin yanı sıra camdan nazarlık, bilezik, kolye, kaşık

Müzenin mimarî atölesinde bir çalışma anı

yerine kullanılan çubuklar gibi eşyalar da vardı.

PARALAR VE TABLETLER

Arkeoloji Müzesinin en değerli ve önemli kısımlarından biri hiç şüphesiz ki nümizmatik (eski paralar) kısmı. Müzenin çok zengin olan bu kısmında insanın aklını durduracak kadar çeşitli ve zengin para koleksiyonları var. Müzede bulunan sikke miktarının 450 000 civarında olduğunu söylersek, işin önemi kendiliğinden meydana çıkar. Bu kısım İslâmî ve gayr-i İslâmî nümizmatik olarak ikiye ayrılmış durumda. Birçok kazılarda ele geçen definelerde bulunan sikkeler de bu kısımda. Ancak son derece zengin olan bu sikkeler şimdilik teşhir edilmiyor.

Arkeoloji Müzesi'nin zengin kısımlarından birini tabletlerin bulunduğu kısım teşkil ediyor. Arkeoloji dilinde tablet, üzerinde belgeler yazılı kil levhacıklardır. Arkeoloji Müzesi'nin bu zengin kısmı, Eski Şark Eserleri Müzesi'ne bağlı. **Çivi yazılı belgeler arşivi** diye anılan bu zengin tablet koleksiyonunda tam 70 000 adet tablet var. Sümer, Akad ve Hitit dillerinde yazıları havi olan bu kil levhalar, dünyanın en zengin koleksiyonlarından birini teşkil ediyor.

KÜTÜPHANE

Arkeoloji müzesinin zenginliğiyle tanınan kütüphanesi, müze binasının insana ferahlık veren, çok güzel bir bölümünü işgal ediyor. Kütüphanede hemen hepsi arkeoloji mevzuuyle ilgili 35.000 eser var. Bunların temelini vakıf kitaplar teşkil ediyor. Bize büyük bir yakınlık gösteren kütüphane müdürü, kütüphaneyi meydana getiren vakıflarının en önemlilerinin Sultan Reşad vakfı, Diyarbakırlı Said Paşa, Recâizâde Ekrem, Şakir Paşa ile Cevad Paşa vakıfları olduğunu söyledi. Bunlardan başka müzeye satın alma yolu ile kitap temin edildiği gibi, başka ilim müesseselerinin neşriyatıyle değişme yapma suretiyle de kitap sağlanıyor.

Müze kütüphanesinde 2000 tane de yazma eser var. Ne yazık ki, bu değerli kütüphanenin katalogu henüz tam olarak yapılabilmiş değil. Kütüphaneden faydalanmak da müze idaresinin özel iznine bağlı.

ARKEOLOJİ MÜZESİ REHBERİ:

Müze pazartesiden başka her gün açıktır.

Giriş: 3 lira, tatil günleri 1,5 lira.

Fotoğraf makinesi için 6 lira ödemek lâzımdır.

SART HARABELERİ

Arkeoloji deyince ilk akla gelen yerlerden biri, Batı Anadolu'dur. Sart harabeleri, buradaki arkeoloji hazinelerinin başında gelir. Arkeoloji müzesinde teşhir edilen eşya arasında Sart'ta bulunan bazı eserler de vardır. Orta sayfalarımızdaki tablo Sart harabelerinden bir görünüşü tesbit etmektedir.

Seydî-Ali Reis'in Hâtıraları: 4

İstanbul'a Dönüş

ÖZET: Umman Denizi'nde yakalandığı şiddetli bir fırtınada gemilerini kaybeden Seydî Ali Reis, kara yolu ile İstanbul'a dönmeye karar verir. Hindistan, Afganistan, Türkistan topraklarında çeşitli maceralar geçirdikten sonra İran'a ulaşırlar. Burada Dâmgan'da kaldıkları ilk gece, Seydî-Ali Reis'in zabitlerinden Ramazan Bölükbaşı, rüyasında Şeyh Bâyezîd-i Bistâmî'yi görür.

RÜYASINDA Şeyh'in: «Dua edelim ki Mîr Seydî-Ali yoldaşları ile sağ ve salim vatanına vara» dediğini anlattı. Dâmgan'da İmam-zâde Câfer'in türbesi ziyaret olundu. Sonra Semnân'a geldik. Şeyh Alâüddevle Semnânî'nin türbesini ziyaret ettik. Ertesi gün alesseher göçüldü. Yolda levendlerime dedim ki:

— Hergiz bir kimse sizden ziyade sefer etmiş değildir.

Bu minvâl üzere konuşarak yolumuza devam ediyorduk. Levendlerime sabır nasihat ediyordum. Zira Şîîler'in tasallutundan ve bed muamelesinden sıkılıyorlardı. Bir hadise çıkartmaksızın Safevî ülkesinden çıkıp gitmek lâzımdı. Ben bu ülkedeki kadar mezheplerine taassupla bağlı insanlar görmedim. Hep Şîî mezhebinin üstünlüğünden lâf açıp bizi kışkırtmak istiyorlardı.

Nihayet bir gün Rey (1) şehrine geldik. İmam Abdülazîm'i, Hazret-i Hüseyn'in zevcesi Bîbî Şehribân'ı ziyaret ettik. Şâh'ın oğlu Muhammed Hudâbende Mirza (2) ve Kurçıbaşı Sevindik Ağa ile görüştüm. Şah, evvelce oğlu İsmail Mirza'yı Kazvîn'den Horasan'a göndermiş. Horasan'da bulunan Hudâbende Mirza'yı da Kazvîn'e çağırmış. Zira İsmail Mirza'nın Horasan'da Şâh'ın hoşuna gitmeyen hareketleri zâhir olmuş. Bu işte görülen emîrlerden biri de, Şâh'ın emriyle Horasan'da katledilmiş. Ben Muhammed Hudâbende Mirza'yı, Horasan'da Herât'a hareket etmek üzereyken gördüm. Hakkımda çok lûtufkâr davrandı; Sultan Süleyman'a tâzimlerini bildirdi ve bir mıktar rencîde olan hatırımı okşadı. Mirza ile görüştüğümün ertesi günü Rey'den hareket ettik. Horasan'dan hareketimizden bir buçuk ay geçmişti ki, safer ayının son günü, Safevî devletinin taht şehri olan Kazvîn'e vardık.

İRAN ŞAHIYLE BERABER

Geldiğimiz, Şah Tahmasb'a (3) arzolundu. Şah, benim ve maiyetimden hiç kim-

(1) Şimdi Tahran'ın bir banliyösüdür.

(2) 1577-87 arasında Safeviler'den 4. İran şâhı olarak saltanat sürmüştür. Büyük Şah Abbas'ın babasıdır.

(3) Bu sırada Kanunî'den sonra dünyanın en kudretli hükümdarıdır.

«Dokuz ölüm dedikleri nehirden geçtik...»

senin şehre girmesine müsaade etmedi. Kazvîn civarında «Sebzegirân» demekle mâruf bir yere gönderdi. Vezîr-i âzam Mâsûm Bey'in divan beyi Mahmud Bey'e, bize nezaret etmek vazifesi verildi. Şâh'ın eşik ağası geldi. Teker teker isimlerimizi, sıfatlarımızı, hattâ atlarımızın sayısını yazıp gitti. Şah, bu kadarla da kalmadı. Horasan'daki vekili olan Gökçe Halife ile muavini Mîr Münşî'yi: «Bunları niçün mukaddemâ bana arzetmeden gönderdiniz?» deyü azletti. Bütün bu belâları fırsat bilen Ali Bey adında bir Safevî emîri, bana Yasavul Pîr-Ali'yi gönderip, bizi kurtarmak için rüşvet istedi. «Bu miktar zaman gurbet çeken kişilerde nakdiye olmaz!» diyerek geri gönderdim. Kur'an'dan bir âyet okuyup Cenâb-ı Hakk'ın inayetine sığındım.

Bu sırada Şah, üzerimde bulunan muhtelif hükümdarlara ait mektupları mütalâa etmiş. Hattâ yanımda taşıdığım kitaplara bakmış. Bizimle Horasan'dan gelen Şâh'ın hatunu ile Behrâm Mirza'nın hatunu da bizim için: «Mazlûmlardır, cümlesinin yollarda ahvâline vâkıf olduk» deyü şehadet etmişler. Ben de 6 kıt'alı bir murabbâ yazıp Şâh'a gönderdim. Şah, şiirimi okuyunca, vezîr-i âzamı Mâsûm Han'a: «Yarın sen davet edip ziyafet eyle, öbür gün biz ziyafet edelim ve müjde haberin ver; hangi yolu maksûd ediniyorsa gönderelim,» demiş.

Filvaki ertesi gün serbest bırakıldık ve Mâsûm Han'ın sarayına gittik. Mükellef bir ziyafet ve ruhsat haberini verdi:

— İstanbul'a elçimiz gitmek üzeredir, dedi; eğer Âzerbaycan, yani Tebriz ve Van yoluyla gitmek câiz olursa ankarîb gidilmek mukarrerdir.

— Kış günleridir, dedim; ol yol tâkat getirmez. Bağdad yolun ihsân edin!

— Talebiniz Şâh'a arzolunur, deyü cevap verdi.

Ertesi gün Şâh'ın huzuruna çıktım. Ziyafete alıkoydu. Hayli konuştuk. Bilhassa şiir üzerinde mübahase ettik. Hilemiz ve hud'amız olmadığına, memleketimize gitmekten başka bir emel peşinde koşmadığımıza iyiden iyiye inandı. Bizi Horasan'dan Kazvîn'e yolladığı için azlettiği İbrahim Mirza'nın vekili Gökçe Halife ile Mîr Münşî'yi mansıblarına iade eyledi. Bana bir at ve iki hıl'at ve bir çadır ve birçok elbise ihsan etti. Levendlerimden ikisine ikişer hıl'at ve beş yoldaşıma da birer hıl'at verdi. Saâdetlû Pâdşâh-ı Âlempenâh Hazretleri'ne nihayet derece ıhlâs ve mahabbet arzetti. Kemal mertebe sulha inkıyâd üzre olduğunu bildirmemi istedi.

PADİŞAHLARIN HAZİNESİ SİLÂHTIR

Birkaç gün sonra Şah Tahmasb, beni bir ziyafete daha davet etti. Bu defaki ziyafet

Seydî - Ali Reis'in dönüş - yolunda uğradığı Harput'un tarihî kalesi

saltanat çadırındaydı. Sırf ihtişamıyle aklınca gözlerimi kamaştırmak ve zenginlik derecesini Sultan Süleyman'a söylemem için tertib edilmişti. Filhakika her taraf en âlâ kumaşlarla döşenmişti. Yerlere altın iplikle işlenmiş halılar yayılmıştı. Ziyafette yanımda oturan Şâh'ın musâhibi Hasan Bey: «Bütün bunlar bir küllî hazinedir» dedi. Ben:

— Padişahlarda hazine, altın ve gümüşle silâhtır; bu makuuleler hazine değildir! dedim. Mebhût olup cevaba kaadir olmadı.

Daha bir ay hareketime ruhsat verilmedi. Şah Tahmasb daha birkaç defa davet etti. Bir keresinde:

— Padişahınız Barak Han'a muavenet için Türkistan'a 300 zabit göndermiş, deyip içini döktü. Ben hakıyr dahi:

— Onlar Barak Han'a size karşı muavenet için irsâl olunmuş değildir. Şâhım, dedim; eğer muavenet için irsâl olunmuş olsalar 300 miktarı gönderilmez, ordu sevkedilirdi!

Zâhiren sözüme inanmış göründü. Bir defasında mecliste Şâh'ın büyük ulemâsından Mîr İbrahim vardı. Bu zat bana dedi ki:

— Ulemânızın bizi tekfîr etmesine bâis nedir?

— Peygamberimizin ashâbına küfredilir diye işitiriz, deyü cevâb eyledim; muteber kitaplarda, ashâba küfredenin kâfir olduğu yazılıdır.

— İmâm-ı âzam Ebû-Hanîfe'ye göre söylediğiniz gibidir. Ancak İmam Şâfiî'ye göre ashâba küfreden kâfir olmaz, sadece günaha girer.

— Diyelim ki İmam Şâfiî'ye göre ashâba küfretmek dinden çıkmak değildir. Fakat biz, Hazret-i Âişe'ye bile küfredildiğini duyarız. Hazret-i Âişe söylediğiniz gibi ahlâksız olsa, Hazret-i Peygamber onu hoş gördüğü için, doğrudan doğruya Peygamber'e küfredilmiş olur. Peygamber'e küfreden kavim de, açıkça dinden sapıtmıştır, mürteddir, Müslüman değildir, katilleri halâl, malları gazilere mubâhtır.

— Her kim Hazret-i Âişe'ye ahlâksızlık isnad etse, bizim katımızda dahi kâfirdir. Amma Âişe'ye mahabbetimiz yoktur. Zira Hazret-i Ali'ye muhalefet etmiştir!

EN GÜZEL ŞEHİR: İSTANBUL

Bu minval üzre hayli konuştuk. Şah da mükâlemeye karışıp:

— Cihanın birçok yerine seyahat kıldın, dedi; gördüğün memleketlerde en çok hangi şehri beğendin?

Gezip seyreyledim her şehrinî gerçî bu dünyânın
Nazîrîn görmedim hergiz Sitanbûl-û Kalâtâ'nın

beytiyle cevap verdim. Şah:

— İstanbul gerçekten güzel şehirmiş derler, dedi; Osmanlı memâlikinde beylerbeyilerin ve sancak beylerinin dirlikleri ne mıktardır?

— Her beylerbeyinin ve sancak beyinin dirliği, idare ettiği vilâyetin ehemmiyetine göredir. Mısır ve Budin ve Rumeli ve Anadolu ve Diyâr-ı Bekr ve Bağdad ve Yemen ve Cezâyir beylerbeyilerinin dirlikleri çoktur. Bu beylerbeyilerin herbirinin hükmettiği leşker, bir devletin askeri miktarıncadır. Diğer beylerbeyilerin ve sancak beylerinin dirlikleri de, askerlerinin adedine göredir. Osmanlı devletinin diğer Müslüman devletlerden farkı şudur ki, leşkerin hepsi, padişahın askeridir. En büyük beylerbeyinin dahi şahsına mahsus bir tek askeri yoktur. Halbuki diğer Müslüman memleketlerde şehzâdelerin ve emîrlerin şahıslarına bağlı askerler, hattâ ordular vardır (4). Bir beylerbeyinin Saâdetlü Padişah'ın emr-i şerîflerinden zerre mıkdarı ayrılmasına imkân ve ihtimal yoktur.

Bu sohbetten sonra Şâh'a:

Â'şık îsen hûn-i gam yêmekten ey dil lezzet al
Â'rif îsen câm-ı mey nûş eyleyip bir hâlet al

Bî-bakaadır mâl-i dünyâyâ gönül meyleyleme
Kıssa-î Kaarûn'u var gûş eyle andan ibret al

Almağâ can nakdinî minnet mi eylersin bana
Kıl tekellüm bir nefes benden anî bî-minnet al

Ruhm edip ben nâ-tüvânâ girdi gamzen zahmına
Ey tabîbim bâri gel nakd-î hayâtî ücret al

Gezme Mecnun gîbi dağlardâ abes ey kûhken
Aşk vâdisinde şâkird ol banâ bir san'at al

Yâri görsem ölmeden kâr etdi hasret cânıma
Cehd edip ey haste-dil dest-î ecelden mühlet al

Şübhe yok hubbü'l-vatan îmândandır Kâtibî
Hâlinî arz eyleyip Şâh-î keremden ruhsat al

gazelimi okuyup izin istedim. Şah, gayet hazzedip hoş-hâl olup ruhsat verdi. Saâdetlü Padişah Hazretleri'nin Cenâb-ı Celâlet-meâbları'na kitabet yazdı. Kemal mertebe arz-ı ihlâs etti. Hayli mahabbetler gösterdi. Hasan Bey'le biraderi Nazar Bey'i bir mıktar adamla yanıma koştu. Tekrar hıl'at verdi. Kazvîn'de mübarek makamlar da ziyaret edildi. Rebîülâhırın ilk günlerinde Kazvîn'den ayrıldık (5).

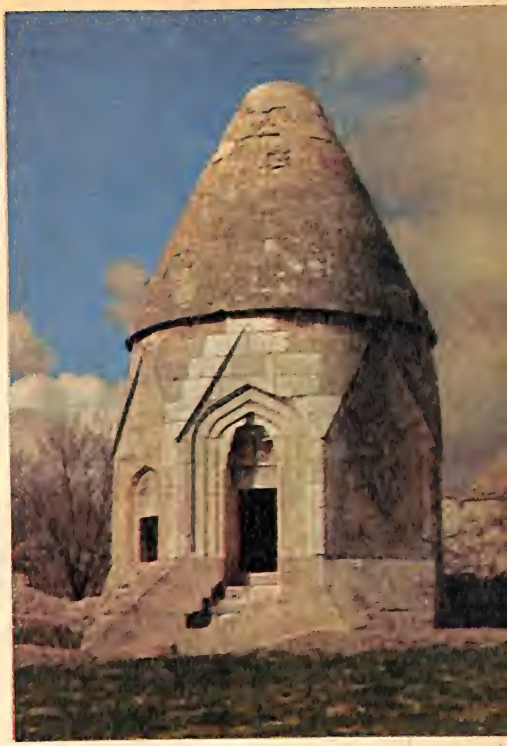

Seydî-Ali Reis'in Kırşehir'de gördüğü Selçuklu eserlerinden Melik Gazi türbesi.

Sultâniye yakınlarında Ebher şehrine geldik. Burada Ahî Evrân'ın oğlu Pîr-Hasan'ın türbesini ziyaret ettik. Oradan Dergüzîn'e ve andan Hemedân'a vardık. Burada Aynülkuzât-ı Hemedânî'yi, Pîr Ebu'l-Alâyı, Hazret-i Peygamber'in sancakdârını ziyaret edip ruhlarına fâtihalar okuduk. Sâdâbâd'a geldik. Burada Safevîler'in serhad beylerinden Peykoğlu Hasan Bey'le görüştüm. Beni bir ziyafete davet etti.

Nihâvend şehrine gelerek Lûristan'a ayak bastık. Bîsütûn dağına vardık. Burada İmam Kasım'ı ziyaret ettik. Oradan «Veyselkaranî» denen kasabaya ulaştık. Kasr-ı Şîrîn yoluyla Kürdistan vilâyetine eriştik. Kal'a-i Zencîr'e vardığımızda hava gayet muhalifti. Halk, «hümâ» denen kuşun göründüğünü iddia ediyor, kimi bunun uğurundan, kimi uğursuzluğundan bahsediyordu. Bu kuş hakkında türlü türlü şeyler anlatıyorlardı. Burada maiyeti-

(4) Seydî-Ali Reis, diğer Müslüman devletlerin feodal bünyesiyle Osmanlı devletinin merkeziyetçiliğini mukayese ederek, Osmanlı sisteminin üstünlüğünün en mühim noktalarından birine parmak basmaktadır.

(5) 1557 şubatı ortaları.

me tayin olunan Nazar Bey'e ruhsat verdim, gitti. Ertesi sabah güneş doğarken hareket ettik. «Dokuz Ölüm» dedikleri nehirden geçtik. Şehribân yoluyla Bağdad'a yaklaştık. Bağdad'da beylerbeyi Hızır Paşa ile görüştüm. Bu kadar sergüzeştten sonra Osmanlı memleketlerine ayak bastığım için beni tebrik etti ve envâi riâyetler gösterdi.

BAKIYYE-İ AHVÂLİ BEYÂN EDER

Cemâziyelevvelin ilk günlerinde (6) Bağdad'dan ayrıldık. Dicle'yi sallarla geçtik. Hindistan yolculuğumun başında Bağdad'a uğrarken ziyaret ettiğim din ve tarihî makamları tekrar gördüm. Tekrît yoluyla Musul'a geldim. Cizre'den Nusaybin'e vasıl oldum. Mardin'e uğrayıp Diyâr-ı Bekr'in merkezi Âmid şehrine ulaştım. Beylerbeyi İskender Paşa'yla görüştüm. Vâkı' olan sergüzeştimi hayretle dinleyip taaccüb etti:

— Size olan hâdise kimseye olmamıştır, dedi; sizin gördüğünüz memleketleri ve acayiplikleri, kimse düşünde bile görmemiştir.

Gezdiğim ülkelerin hükümdarları ve askerî kuvvetleri hakkında malûmat rica etti. Ne anlatsam daha fazla tafsilât istiyordu. Sonunda:

— Anlaşılır ki, dedi; rûy-i zemînde ne Osmanlı devletine muadil bir devlet, ne Pâdşâh-ı Âlempenâh Hazretleri'ne adîl olur bir padişah vardır!

Pâdşâh-î Rûm'a nisbet şâh olanlar Hak budur
Bir kişî belkî hababdâ pâdşâh olmakdürür

beytimi okuyarak cevap verdim. Osmanlı askeri hakkında da:

Mağrib-û Maşrık'da Rûm'un leşkerî meşhûrdur
Kande azm eylerse onlar dâimâ mansûndur

beytini söyledim. Hemân Cenâb-ı Hak, Kıyâmet gününe kadar devletimizi mâmûr ve askerimizi mansûr-u muzaffer eylesin! Âdâsı mahkûr ve zâr-ü hakıyr-übî-mıkdâr ola! Âmîn, bi-hürmeti Seyyidi'l-Mürselîn!

İskender Paşa, benim öldüğüm haberinin bütün Osmanlı ülkelerinde yayıldığını da bildirdi. Hattâ Mısır kapdanlığına Rodos sancağı beyi Kurdoğlu'nu tayin etmişler. İskender Paşa'ya son yazdığım şu muhammes'i okuyarak sohbete son verdim:

Rağbet eder mi â'şık olanlar bu hâneye
Sayd olma dâma ey gönül aldanma dâneye
Sahm-î kazâ bilirsin erîşir nişâneye
Çekmek belâ vü mihneti â'lemde yâ neye
Gördün zamâne uymadı uy sen zamâneye

Baş eğme dehre izzet için olma mübtezel
Elvermesê zamâne sakın eylemê cedel
Pendim kabûl eyle benim sôzüm esle gel
Bir kişiyê nasîb gelir bûdürür mesel
Gördün zamâne uymadı uy sen zamâneye

Ney gibi inlesen n'ola her dem edip figaan
Kaanûn edindi kaddini çeng etmeyî cihân
Güc eylemê usûle gözet dâiren hemân
Gördün senin terânene raks eylemez zamân
Gördün zamâne uymadı uy sen zamâneye

Dünyâ senin imiş tutalım n'eylesen gerek
Â'kıl odur ki yok yere harc etmiyê emek
Sanmâ murâdın üzre döner dâimâ felek
Gûş et nasîhatim hele benden sanâ demek
Gördün zamâne uymadı uy sen zamâneye

Yazmış ne kim mukarrer isê levha çün kalem
Elbette bâşa gelse gerek yâzılan rakam
Şâd olma izzet île fenâ gelse çekme gam
Ey Kâtibî cihanda nedir çektiğin elem
Gördün zamâne uymadı, uy sen zamâneye

Gucarât'ı Osmanlı devletine ilhak etmek arzusu hatırımdan asla çıkmıyor, Lâmiî'nin şu kıt'asını kendi kendime tekrarlıyordum:

Senin gitmez başından bû havâlar
Dimâğın cümle toprak dolmayınca
Bu sergerdanlığın pâyânı yokdur
Vücûdün serteser hâk olmayınca

SULTAN SÜLEYMAN HAN'IN HUZURUNDA

Âmid'den Ergani'ye geldim. Zülkifl Nebî'nin makamını ziyaret ettim. Harput yoluyla Malatya'ya vardım. Seydî-Gazi'nin makamına yüz sürdüm. Sıvas'a geldim. Beylerbeyi Âli Paşa ile görüştüm. Abdülvehhab Gazi'nin makamını gezdim. Türbedarı olan Ali Baba ile sohbet ettim, duasını aldım. Hacıbektaş kasabasına vardım. Hacı Bektaş Velî ve Balım Sultan'ın türbelerini ziyaret ettim. Kırşehir'de Ahî Evrân ve Âşık Paşa'nın makamlarında fâtiha okudum. Kızılırmak'ı Çâşnigîr Köprüsü'nden geçtim. Ankara'ya vasıl oldum. Hacı Bayram Velî'yi ziyaret ettim. Anadolu Beylerbeyisi Cenâbî Paşa buradaydı. Onunla da görüştüm. Beypazarı yoluyla Bolu'ya ve oradan Mudurnu'ya geldim. Göynük'te Şeyh Akşemseddin Hazretleri'ni ziyaret ettim. Taraklı Yenicesi'nden Geyve'ye burada bir köprüden Sakarya'yı geçtim. Ağaçdenizi ve Sapanca yoluyla İzmit'e vasıl oldum. Burada, Hindistan'dan beri ilk defa deniz görüp şâd oldum. Nebî Hâce'yi ziyaret ettim. Üsküdar'a gelip

(6) *1557 mart ortaları.*

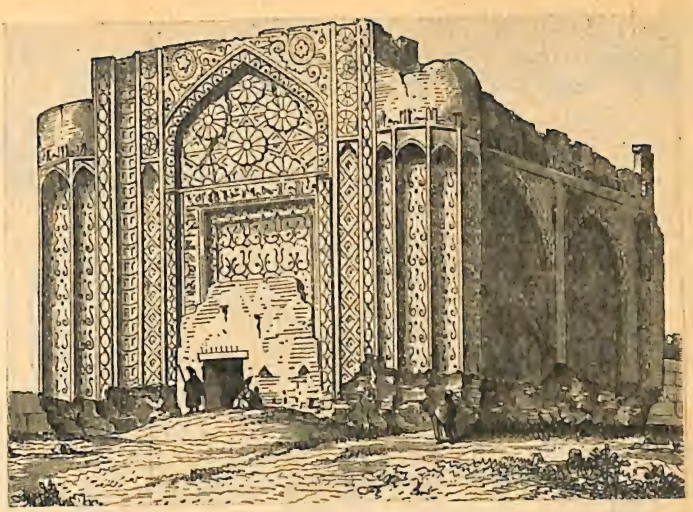

Seydî - Ali Reis'in İran'daki yolculuğu sırasında uğradığı Hemedân'da bir cami.

Boğaz'ı geçtim. Pây-i Taht-ı Cihân olan Mahrûsa-i İstanbul'a vardım. Selâmetle seyahatimi tamamladığım için Cenâb-ı Hakk'a şükürler ettim. Mihnetler, elemler ve maceralar son bulmuştu. 964 recebinin başlarında (7) Galata'daki konağıma indim. Padişah Hazretleri'nin Edirne'de olduklarını haber aldım. Hemen ertesi günü hareket ettim. Edirne'ye geldim. Sultan Süleyman Han Hazretleri, geldiğimi öğrenir öğrenmez beni huzûr-ı saâdetlerine kabûl buyurdular. Mübarek ellerini öptüm. Artık Çağatay Türkçesi'ne iyiden iyiye alıştığım için hemen o lehçede 5 beyitli bir gazel söyledim.

Saâdetlü Pâdşâh-ı Âlempenâh Hazretleri'nin inayetlerine ve ihsanlarına mazhar oldum. Vezirlerle de teker teker görüştüm. ve hepsinin iltifatlarıyle sevindim. Bilhassa Vezîr-i âzam Rüstem Paşa Hazretleri çok lûtfettiler. Çektiğim meşakkate binaen günde 80 akça (8) maaş ihsan olundu. Benimle bunca cefa çeken zabitlerimin maaşlarına günde 8'er akça zam yapıldı. Sair levendlerime günde 6'şar akça terakki verildi. Hepimizin 4 yıllık güzeşte maaşlarımız def'aten ödendi.

Receb ayının son günlerinde Sultan Süleyman Han Hazretleri, saadetle Edirne'den İstanbul'u teşrif buyurdular.

Yâ İlâhî cümlemîzî eyledin dünyâda şâd
Âhıret'dê dâhi eylê rahmetinlê ber-murâd

beytini söyleyerek İstanbul'a geldim.

Bu kıssadan ashâb-ı ibrete ve erbâb-ı hıbrete hisse oldur ki, kişi olmaz havâlara ve uzun sevdâlara yeltenmeyip «el-kanâ'atü kenzi lâ-yefnâ» (9) mefhûmu ile â'mil olup sükûn üzre ola. İttifâk takdîr-i Rabbânî ve hükm-i bî-tagayyür-i Sübhânî birle, diyâr-ı gurbete düşüp vatandan dûr ve meskenden mehcûr olup deryây-ı meşakkatde zâr-ü hayrân ve girdâb-ı belâda bî-hânmân olup vâdî-i mihnetde sergerdân ve bevâdî-i gurbetde nâlân-u giryân iken «hubbü'l-vatan mine'l-îmân» (10) muktezâsınca ârzûy-i vatan edip kendü diyârına azm-ü Pâdşâh-ı İslâm'ın nî'meti hakkın bilip âstâne-i sa'âdetine yüz sürmeye kasd-ü cezm eylese, bilâcerem ol kimsene yanında kalmayıp, maksûdu Hak-Sübhânehu ve Ta'alâ katında hâsıl ve az müddetde pek çok makaasıdına vâsıl olup, dünyâ vü âhıret'de yüz aklılıkların tahsîl edip beyne'n-nâs makbûl ve memdûh vü ebvâb-ı makaasıdı meftûh olmak mukarrerdir (11). Bu kitaba, Galata beldesinde 964 senesi şehr-i şâbânü'l-muazzamının ilk günlerinde (12) başlandı ve 965 saferi ortalarında (13) tamamlandı.

---

(7) 1557 mayısının ilk günleri.

(8) Bugünkü satınalma gücü aşağı yukarı 960 TL. kadardır.

(9) «Kanaat, tükenmez bir hazinedir».

(10) «Vatan sevgisi, imandan gelir» (yani imanı olmıyanlarda vatan sevgisi bulunmaz).

(11) Son paragrafı, amiralin nesir üslûbundan örnek vermek için aynen aldık.

(12) 1557 haziranının ilk günleri.

(13) Takriben 7 aralık 1557. Seydî - Ali Reis'in bu eserini 6 ayda kaleme aldığı anlaşılır.

Bugünkü dile nakleden ve notlar ekleyen:
YILMAZ ÖZTUNA

Avrupa Mimarî Üslûbunun Bariz Etkisini Taşıyan

NURUOSMANİYE CAMİİ

Yazan:
Orhan Bahaddin

Bundan iki buçuk asır kadar önce III. Sultan Ahmed'in annesi Gülnûş Vâlide-Sultan için Üsküdar'da yapılan Yeni Vâlide Camii ile klasik Türk mimarîsi son büyük eserini vermiş oluyordu. Cami olsun, saray olsun, bu tarihten sonra yapılan inşaatta, Avrupa mimarîsinin etkileri bâriz olarak görülmeye başladı. Türk mimarî sanatının ana prensipleri artık yavaş yavaş bir kenara itiliyordu.

Nuruosmaniye Camii XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren iyice nüfuz etmeye başlayan Avrupa mimarî üslûbunun bariz etkilerini taşır. O devrede Avrupa'da hâkim olan Barok üslûbu Türk mimarî üslûbiyle kaynaştırılmış ve bu yeni mimarî zevki gözler önüne seren ilk büyük eser olarak Nuruosmaniye Camii yaratılmıştır.

Nuruosmaniye Camiinin yerinde eskiden Şeyhulislâm Hoca Sadeddin Efendi'nin zevcesi Fatma Hatun'un mecsidi vardı. Burada bir cami yapılmasına I. Sultan Mahmud karar verdi. Camiin inşasına 1748'de başlandı. Ne var ki, Sultan Mahmud'un ömrü, camiin açılışını görmeye yetmedi. Padişah daha cami tamamlanmadan vefat etti.

Yeni bir üslûba göre yapılan camii tamamlatmak, Sultan Mahmud'un yerine geçen III. Sultan Osman'a nasib oldu. Ve camiye, ilk banisinin değil, tamamlatanın, yani Sultan Osman'ın adı verilerek **Nûr-ı Osmânî** dendi.

Bugün Nuruosmaniye diye anılan cami, o zaman III. Sultan Osman'ın adına izafeten konan Nûr-ı Osmânî'den gelir. Sultan Osman'ın annesi Şehsuvâr Vâlide-Sultan da cami avlusundaki türbesinde medfundur.

Tarihler ve Yazılar

Hadîkat-ül-Cevâmî, Nuruosmaniye asıl camiden başka medrese ve imareti için de ayrı ayrı tarihler düşürüldüğünü kaydetmektedir.

Camiin tarihini Mehmed Râsim Efendi düşürmüştür:

«Hümâyûn ôla bû câmi'i Sultân Osmân'ın»

Camiin medresesinin tarihini de Hâkim Efendi düşürmüştür:

Düşdü bir târîh Hâkim'den duâ
Medhal-î ilm ôla bâb-î medrese (1169)

Camiin imareti için düşürülen tarih de yine Hâkim Efendi'nin eseridir:

Yazılsın kilk-i Hâkim'den bu târih
Olâ â'lâ imâret bâb-ı erzak (1169)

Cami duvarının içini çepeçevre bir ayet kuşatır. Nefis bir hatla kabartma olarak yazılan bu ayet Nuruosmaniye'nin en büyük özelliklerinden biridir. Orta kapının dışındaki ayet Rasim Efendi'nin hattıdır. İki taraf kapılarının içindeki ayetleri ise hattat Fahreddin Yahya Efendi yazmıştır. Camiin dışındaki ayetler Yedikuleli-zâde Seyyid Abdülhalim'in eseridir. Camideki celî hatlar ise Bursalı müzehhib Ali Ağa ile, Kâtip-zâde Mehmed Efendi'nindir.

Mimarî Bakımdan Nuruosmaniye

Nuruosmaniye, ikişer şerefeli, iki minaresi olan bir selâtin camiidir. İlk dikkati çeken özelliği, yarım daire biçimindeki yüksek duvarlarla çevrili avlusudur. Avlunun biri kuzeyde, diğeri doğu ve batıda olmak üzere üç kapısı vardır. Her üç kapı da mermer işçiliğinin göz alıcı örnekleriyle süslüdür. Avluyu meydana getiren duvarların iç tarafı baştanbaşa revakla çevrelenmiştir. Revaklar heybetli, yüksek sütunlara oturtulmuştur. Avlu duvarında altlı, üstlü iki sıra pencere vardır.

Camiin kuzeye bakan asıl kapısından başka, doğu ve batı duvarlarının kuzey tarafında da birer kapısı vardır. Bugün, merdivenlerle çıkılan, batı tarafındaki kapı asıl giriş olarak kullanılmaktadır. Camiin sıra sıra abdest muslukları da bu taraftadır. Ayrıca doğudaki duvarın mihrab tarafında da bir küçük kapı daha bulunmaktadır.

Cami kare biçiminde bir alanda kuruludur. Kubbe, bu kareyi çevreleyen duvarların üst kısmını meydana getiren dört büyük kemere oturtulmuştur. Kubbenin çapı 25,75 m. dir.

Nuruosmaniye camiinin hususiyetlerinden biri mihrabının, güney duvarından dışarıya doğru taşkın bir şekilde yapılmış olmasıdır. Minber, mermerden yapılmıştır.

Nuruosmaniye camiinin en büyük özelliklerinden biri de Kasr-ı Hümâyûn ve hunkâr mahfilindedir. Nuruosmaniye caddesine bakan cümle kapısından girince, sağda bir rampa dikkati çeker. Hunkâr mahfiline girişi sağlayan bu rampanın büyük iki kanatlı kapısı bugün devamlı olarak kapalı durmaktadır. Rampanın önü de, yüksek demir parmaklıklı bir duvarla kapatıldığından bu kısım ilk bakışta bir bina hüviyetinde görünür. Rampanın bitişinden sonra camiye doğru bir geçit uzanır. Başlıbaşına bir bina özelliğinde olan bu geçit bir köprü durumundadır. Sütunlar üzerine oturtulmuştur.

Camiin yanında bir kasr-ı hümâyûn, güney doğusunda müstakil bir kütüphane binası vardır. Bugün de kütüphane olarak kullanılan bu binada eskiden yalnız yazma eserlerin bulunduğu bir kü-

Camiin güney cephesi. Mihrabın dışarıya taşkın olması Nuruosmaniye'nin bir özelliğidir.

Nuruosmaniye camiinin içinden bir görünüş.

tüphane vardı. Bugünkü Nuruosmaniye kütüphanesinde ise eski eserlerin yanında yeni eserler de yer almaktadır.

Camiin müştemilâtı arasında bir muvakkit odası, medrese, sebil, ve imaret de bulunmaktadır.

Çarşı ve Cami

Nuruosmaniye camii bugün cemaati en çok olan camilerimiz arasında en öndeki sıraları işgal eder. Hele cuma namazlarında camide yer bulmak imkânsız gibidir. İstanbul'un iş yerlerinin göbeğinde ve Kapalıçarşı'nın yanıbaşında olması cemaatinin çok olmasını sağlamaktadır. Bilhassa Kapalıçarşı'nın yolu üzerinde olması, alışverişe çıkan İstanbullular'ı da namaz vakitlerinde camiye çeker.

Nuruosmaniye, yabancı turistlerin de en çok gördükleri camiler arasındadır. Bu, camiin kendi şöhretinden çok, Kapalıçarşı'nın yanında bulunmasından ileri gelir. Gerçekten camiin güney ve kuzeyindeki iki büyük cümle kapısı âdeta Kapalıçarşı'nın girişi gibidir. Çarşıya giren veya çıkanlar mutlaka bu kapılardan, dolayısiyle camiin avlusundan geçerler.

Yaz aylarında alışverişe çıkıp da sıcaktan bunalan şehirliler, yorgun turistler, cami avlusundaki yüksek ağaçların gölgesinde dinlenir, serinlenirler... Avludan eksik olmayan güvercinler, hâtıra eşyası satıcıları, biraz da dilenciler, camiye mahallî rengini veren unsurlar arasındadır.

Kongolu polisler bir nümayişçiyi yakalıyor.

Kongo'nun Kısa Tarihindeki

Büyük Facia

İSYANIN ilk günleriydi, Belçikalı yol mühendisi Jak Desmond, evinin penceresinden bakarken, iki asinin geldiğini görünce, elindeki silâhı doğrulttu, nişan aldı ve ateş etti. Asilerin ikisi de yere yıkıldı. İçeride kendi karısı ve 16 yaşındaki kızı ile birlikte on dört Belçikalı kadın vardı. Bunların hepsi bir kaç saat önce asi Kongo zenci askerleri tarafından taarruza uğramış, hepsinin ırzına geçilmişti. Desmond iki asiyi yere serdikten sonra yanındaki arkadaşlarına dönerek, «buradan hemen kaçmamız lâzım, asiler fazla sayıda hücuma geçerlerse dayanmamıza imkân olmaz» dedi.

İki arkadaşı, Lozier ve Bohan evden çıkıp garajdan kamyoneti almaya gittiler. Gidip gelirken asilerin taarruzundan kendilerini korumaya çalışıyorlardı. Kamyoneti Desmond'un evine getirdikten sonra kadınların hepsini arabaya bindirdiler. Desmond yolları bildiği için direksiyona geçti. Arabayı hareket ettirip büyük bir sür'atle ilerlemeye başladılar. Yüz metre kadar ilerledikten sonra bir sokakta asi askerler ellerinde silâhlarla arabanın yolunu kestiler. Desmond'un yanında oturan arkadaşı Trudo, tabancasıyle bunlardan ikisini yere serdi. Araba çok süratli hareket ettiği için, diğerleri ezilmekten korkup sağa sola kaçıştılar.

Desmond'un arkadaşı Trudo olayın geri kalan kısmını şöyle anlatıyor: «Kadınların ırzına geçilmesi ve birçok Belçikalı'nın öldürülmesi olayları Tizvil şehrinde geçmişti. Biz buradan uzaklaşıyorduk. Şehrin dışına yaklaştığımız zaman yeniden karşımıza asi askerler çıktı. Arabanın sürati ve bir taraftan da araba içinden ateş etmemiz sayesinde sınırı aşabildik.

Araba çok doluydu. Desmond idarede

güçlük çekiyordu. Biraz sonra arkamızdan iki arabanın bizi takip etmekte olduğunu gördük. Arayı yavaş yavaş kapatıyorlardı. Bir virajı döndük. Desmond arabayı yoldan çıkarıp üç metre boyunda otların bulunduğu bir tarlaya sürdü:

— Deli misin?. Hiç bir şey göremiyoruz, ya taşlara çarparsan?, diye bağırdım.

Desmond:

— Merak etmeyin, dedi. Ben burasını bilirim, burada ava gelirdim.

«Biraz ilerledikten sonra durup etrafı dinlenmeye başladık. Kongolu asiler, hileyi sezmişler, peşimizden otların arasından geliyorlardı. Desmond:

— Biraz daha gidelim, ileride bir kayalık var, orada bir süre kendimizi savunabiliriz, belki de kaçacak bir yol buluruz, dedi. dedi.

«Kurtulma ümidinin çok azaldığını düşündükçe, kendi kendime kızıyordum. Çok iyi bir işi bırakıp, bir kaç ay önce Kongo'ya çalışmaya gelmiştim. İklim berbattı, ama Kongo'da macera vardı, av boldu. İyi vakit geçirebilirdim. Sonra esmer tenli, yerli güzel kızlar, bekâr Belçikalı kızlar da vardı. Bunlar beni Kongo'ya çekmişti. İlk sıralarda bütün bunlardan hem hissemi alıyor, hem de memleketteki maaşın iki mislini alıyordum.

«Fakat bu tatlı hayal, 5 temmuz 1960 salı günü korkunç bir sonuca ulaştı. Bu tarih, Kongo'da cumhuriyet ilânının beşinci günüydü. O gün Tizvil'de zenci askerler isyan etti, Belçikalı subaylarını yakalayıp hapse tıktılar. Bundan sonra da karılarının, hattâ yedi, sekiz yaşlarındakik kızlarının ırzına geçtiler.

«Bunun arkasından asi askerler, beyaz kadınlara sokaklarda saldırmaya başladılar. Kadınları, kızları yakalayıp elbiselerini parçalıyor ve kaldırımlar üstünde tecavüz ediyorlardı. Yeni Kongo cumhuriyetini korumak için and içen diğer askerler de yeminlerine aykırı olarak beyazların evlerine saldırmaya ve ailelerinin gözleri önünde kadınların ırzına geçmeye başlamışlardı.

«Bütün bu olaylar sırasında ben Desmond'la beraber Tizvil'in yirmi kilometre dışında yol inşaatını kontrol etmekteydim. Tizvil ile Madimba adlı şehir arasında yol inşa ediliyordu.

«Öğleye doğruydu. Desmond'un kâtibi Lui Basabu, arabasıyle yanımıza süratle yaklaşıp durdu. Nefes nefeseydi.

— Millî Kuvvet askerleri isyan etti, şehirde bütün beyazlara taarruz ediyorlar, dedi.

«Desmond, hemen arabasına atladı, ben

Kongo'daki ayaklanmada, ihtilâlciler tarafından öldürülen bir Belçikalı kadın.

Belçikalı paraşütçüler esir aldıkları Kongolular'ın başında bekliyor.

de yanına bindim, gaz pedalının sonuna kadar basarak hareket etti. Şehre doğru ilerlerken önümüze ellerinde viski şişeleri ve tüfekler bulunan asi Kongolular çıktı, bizi durdurmak istediler, fakat Desmond, yoluna devam etmeye muvaffak oldu. Bu sırada sarhoş askerlerin bir kaçına da araba çarptı, bunlar yolun kenarına yıkıldılar.

«Biraz sonra Desmond'un evine vardık. İçeride Desmond'un karısı ve kızı Simon' dan başka komşulardan daha 12 kadın ve bazılarının kocaları toplanmıştı. Lozier adındaki adam, elinde bir tüfek kapıda nöbet tutuyordu. Birkaç kadın da Kongo' lu asilerin tecavüz edip, feci şekilde dövdükleri 19 yaşında bir Belçikalı kızı tedavi etmeye çalışıyorlardı.

«Desmond bu manzarayı gördükten sonra hemen bir odaya koşup iki mavzer tabanca ve bol miktarda mermi getirdi, şu vahşileri öldürmek artık zevk olacak, diyerek tabancalardan birini bana verdi. İkimiz tabancalar elde olduğu halde pencere yanına gidip mevzi aldık. O esnada sokaktan ellerinde süngü ile üç Kongolu asinin ilerlediğini gördük. Desmond ansızın o kadar süratle ateş etmişti ki, heyecandan nefesim tutuldu. Asilerin üçü de yere yıkıldı.

— Bu kadar nişancılığı nereden öğrendin, diye sordum.

— Belçika ordusunda keskin nişancıydım, cevabını verdi.

«Aradan bir saat geçti. Sokaktan yeniden asi askerler geçmeye başladı. Ne yapacağımızı bilmiyorduk. Sadece ellerimizdeki tabancalarla bekliyorduk. Asilerin beyazlara ne vahşî bir hırsla saldırdıklarını küçük kızlara kadar bütün kadınlara tecavüz ettiklerini düşündükçe mücadele hırsımız artıyordu. Ancak Tizvil şehri asi-kuvvetlerin elindeydi. İşte bu durumda Desmond'un idare ettiği kamyonete kadınları doldurup üç metre boyundaki otların bulunduğu yere gittik. Asiler arkamızdan geldikleri için Desmond hepimizi kayalık bir yere götürdü. Burada mermilerden korunabilirdik ama güneş tepemizdeydi. Perişan durumdaydık. Daha ne kadar dayanabileceğimizi bilmiyorduk.

«Yirmi dakika kadar geçti. Otların arasında bir hareket sezdim. Silâhımı ayarladım ve beklemeye başladım. Bir ara bir baş yükseldiğini görünce ateş ettim, Kongolu bir asi ayağa kalktı ve otların arasında sırt üstü düştü. Desmond'a:

— Gidip silâhını ve mermilerini alayım, dedim.

Desmond itiraz etti:

— Bu asi otların arasına yalnız gelmiş olamaz, diye beni yerime oturttu.

«Bir aralık benim aklıma bir fikir geldi. Gizlice otların arasına sızıp bunları ateşe verebilirdim. Desmond fikrimi uygun buldu. Onlar kayalıklardan ateş ederken, ben asi askerlerin bulunduğu otları tutuşturmaya muvaffak oldum. Asiler, korkunç çığlıklar atarak kaçmaya başladılar. Birkaç saat sonra yine kamyonete binerek Belçikalı askerlerin savunduğu Matadi kasabasına gelmeye muvaffak olduk. Korkunç bir macera da böylece geride kaldı.»

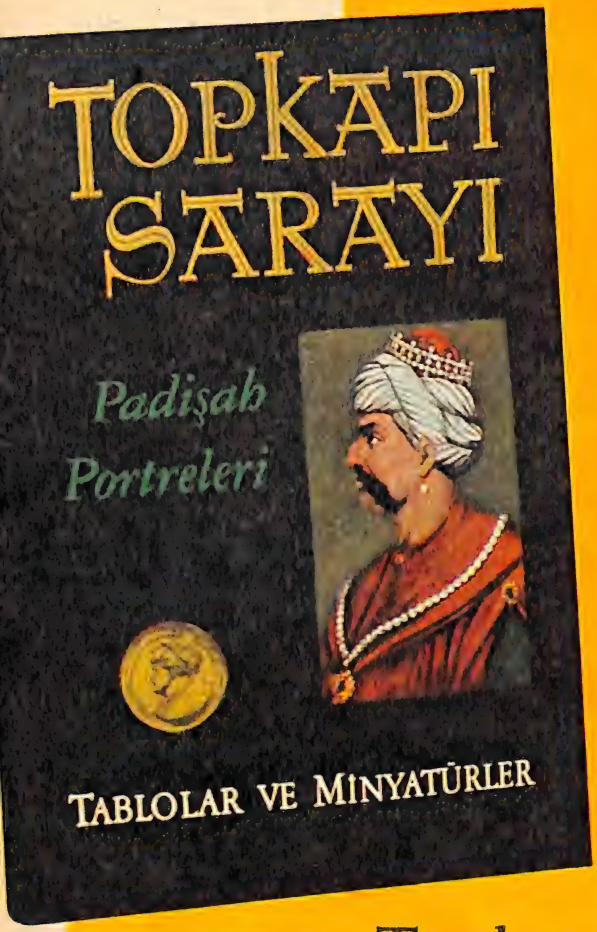

Türkiye'de
Doğan Kardeş
Ofset
Baskı
Tekniğinin
Tereddütsüz
En güzel
Örneği

Topkapı Sarayı Padişah Portreleri

Tablolar ve Minyatürler

Bu kitap, Topkapı Sarayında bulunan ve yerli yabancı ressamlar tarafından muhtelif devirlerde yapılmış 24 tablo ve minyatürün, Doğan Kardeş Basımevinde asıllarına tamamen uygun olarak basılmış, renkli reprodüksiyonlarından mürekkeptir.

Nigâr Anafarta'nın bir ön söziyle 25 × 35 cm. boyunda, nefis kuşe bir gömlek içinde ve ciltli olan bu nefis eser sadece 1 000 nüsha olarak basılmış ve numaralanmış nadide bir eserdir.

FİATI 120 LİRA

Doğan Kardeş'ten ve Bateş Bayilik Teşkilâtı, Cağaloğlu — Istanbul adresinden istenebilir.

TARİHE AKAN BİR AY

Ekim 1966

1 EKİM

Nazi harp suçlularından Von Schirach ile Albert Speer tahliye edildi. Tahliye sırasında mahkûmların bulunduğu meşhur Spandau hapishanesinin önünde sayısı binleri bulan meraklılar birikmişti. Von Schirach hatıralarını bir Alman mecmuasına sattığı için gazetecilerin sorularına cevap vermekten kaçındı. Halen Spandau hapishanesinde, Nazi harp suçlularından sadece Hess kalmış bulunmaktadır. Hess, müebbet hapse mahkûmdur.

3 EKİM

Ankara'da bir ameliyat geçiren Afganistan Başbakanının karısı ve oğlu geldi.

● İran'a resmî bir ziyaret yapan Cumhurbaşkanı Sunay, Rıza Pehlevî'nin kabrini ziyaret etti.

4 EKİM

Cevdet Sunay, İran Şahı ile bir görüşme yaparak iki memleket arasındaki meseleleri ve dünya meselelerini görüştü. Başbakan Abbas Hüveydâ, Sunay şerefine 700 kişilik bir ziyafet verdi.

9 EKİM

İran'a yaptığı resmî seyahati tamamladıktan sonra Pakistan'a geçen Cevdet Sunay, Lâhor'u ziyaret ettikten sonra, Doğu Pakistan'da Dakka'ya gelmiş, Dakka radyosu bu münasebetle özel bir program yayınlamıştı.

● Bir ara rahatsızlığı ilerleyen Afganistan Başbakanı, gittikçe iyileşiyor.

12 EKİM

İran ve Pakistan'a beşer günlük bir resmî ziyaret yapan Cumhurbaşkanı Sunay, yurda döndü.

● CHP. senatörlerinden Eşref Ayhan, bu partiden istifa ederek, Adalet Partisi'ne girdi.

13 EKİM

1966 Nobel tıp mükâfatını kanser mütehassısı iki Amerikalı profesör kazandı. Mükâfatı kazananlardan 87 yaşındaki Dr. Peyton Rous Rockfeller Enstitüsü'nde, 66 yaşındaki Dr. Charles B. Huggins de Chicago Üniversitesi hastanesinde çalışmaktadır.

15 EKİM

YTP. büyük kongresi başladı. Ekrem Alican, parti başkanlığından ayrıldı.

● Vatikan Büyükelçimiz M. İ. Kızıloğlu, vefat etti.

16 EKİM

Rus millî futbol takımı ile Moskova'da yaptığımız karşılaşmayı 2-0 kazandık.

17 EKİM

Başkan Johnson, 17 gün sürecek bir Uzakdoğu gezisine çıktı. Başkan, bu gezide Avustralya, Yeni Zelanda, Siyam, Malasia, Filipinler ve Güney Kore'yi ziyaret edecek.

18 EKİM

YTP. Genel Başkanlığına İrfan Aksu seçildi.

● CHP. kurultayı, çalışmalarına başladı.

20 EKİM

Memleketimize yaptığı resmî seyahat sırasında hastalanarak bir ameliyat geçiren Afganistan Başbakanının iyileşerek memleketine dönmesinden sonra ortak bir bildiri yayınlandı.

● Başbakan Süleyman Demirel, Afganistan'a davet edildi.

● Suriye'de Türkiye aleyhine gösteriler yapıldı.

21 EKİM

İngiltere'nin Gal eyaletindeki Aberfan'da bir kömür dağının bir okulun üzerine kayması neticesi 200 çocuk öldü.

24 EKİM

Eski DP. milletvekili Dr. Zeki Erataman, yurda döndü.

● CHP. Genel Sekreterliğine Bülent Ecevit seçildi.

25 EKİM

Prof. Bedreddin Tuncel UNESCO başkanlığına seçildi.

28 EKİM

Maliye Bakanı İhsan Gürsan istifa etti.

29 EKİM

Cumhuriyet'in 43. yıldönümü bütün yurtta parlak törenlerle kutlandı.

30 EKİM

Millî güreş karşılaşmasında Rusya'yı 3-2 yendik.

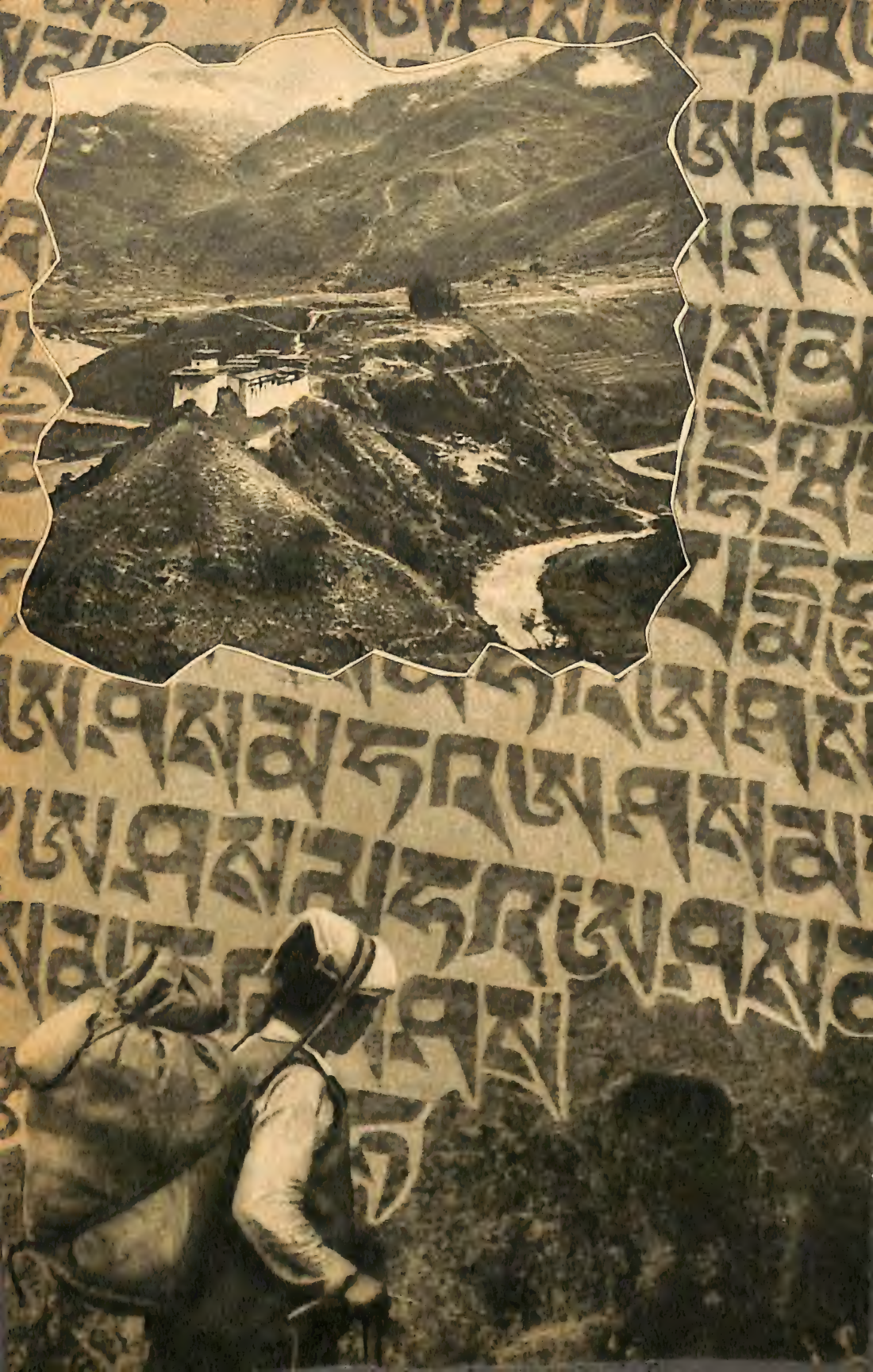

Gaip Ufuklar Ülkesi

Bhutan

Yazan: Desmond Doig
Çeviren: Öz Dokuman

GENÇ adam yerinden kalktığı zaman acıyle kıvranıyordu. Yüzü kırış kırış olmuştu. Hemen büyücüye benzer birini çağırıp muayene ettirdiler. Büyücü, genç adamın ruhlar tarafından çarpıldığını söyledi, sonra da, tuz ve majeeta denen bir dağ otuyle genç adamın sırtını, kollarını ve omuzlarını ovmaya başladı. Birden adamın sırtında bir sürü kırmızı sivilce beliriverdi. Genç adamın ailesi buna sevindi.

— Bu iyi bir işaret, dediler. Eğer kırmızı sivilceler çıkmasaydı, zavallı adam ruhların gazabına uğrayıp ölecekti. Belki bir yaban kedisinin ruhu, onun içine girdi de oğlumuzu böyle yaptı.

Büyücü de, bunun kötü ruhların eseri olduğunu söyledi. Tuz ve majeeta denen dağ otuyla ovmak iyi gelmişti.

Bu olayı bana, Tibet'le Hindistan arasında sıkışmış, 45 bin kilometre karelik bir dağ ülkesi olan Bhutan'ın 33 yaşındaki kralı, Jigme Dorji Wangchuk anlattı.

Genç kral ruhların gazabına çarpılmış, yüzlerce kurban bulunduğunu da sözlerine ekledi. Hattâ başkent Thimbu'daki sarayı gezdirirken bazı büyü kurbanlarının tedavisinde kullanılan özel odaları da gösterdi. Bu odaların duvarına leopar ve kaplan postları asılmış, cilâlı mermer döşeme de çeşitli, garip şekillerle süslenmişti. Bunların hepsi, kötü ruhları kovmak içindi.

Bir aydan beri Bhutan'da bulunuyordum. Bu süre içinde buna benzer o kadar olay dinledim ki, benim bile kötü ruhlara, biçim değiştirip insanın içine giren büyücülere inanacağım geldi. Ama ne yalan söyleyeyim, Bhutan'a gitmeden önce, birçok kişi beni ikaz etmiş, orasının gariplikler diyarı olduğunu söylemişti.

Onların inancına göre, bir ruh çeşitli biçimlerde insanın karşısına çıkarmış. Kötü bir ruh, daha çok güzel bir kadının vücuduna girer, sonra da çevresindekileri çarparmış. Pek, kimse de buna dayanamazmış. Bhutan'dayken, Hindistan'da okumuş kültürlü, genç bir öğretmenle tanışmıştım. Bir zamandır kötü ruhların kendisinin peşinden ayrılmadığına yakındı. Kötü ruhlar güzel kadınların vücuduna girerek karşısına çıkıyormuş. Gene de onların güzelliğine direnebildiğini söyledi. Bu da kültürün bir zaferi işte!...

DERTLİ BİR ÜLKE

Bhutan sadece, ruhlar ve batıl inançların ülkesi değil. Birçok derdin çözüm beklediği küçücük bir krallık. Kuzeyinde Tibet, güneyinde de koskoca Hindistan var. Yüksek Himalaya dağları Bhutan'ı Tibet'ten ayırıyor.

Bhutan, küçük bir dağ krallığıdır. Yerliler burada dua taşları önünde dua ederler.

Bhutan belki bir vakitler, kendi yağıyle kavrulan, dertleri az bir ülkeydi. 1865 yılında İngiltere'yle bir andlaşma imzalamış, bunun sonucu olarak, Bhutan ve Hindistan'ın kuzeyindeki dağ kabileleri arasında süregelen çarpışma sona ermişti. 1949'da ise Hindistan'la bir barış anlaşması yapıldı. Hindistan, Bhutan'ın bağımsızlığını garanti edeceğine dair söz verdi. Buna rağmen Bhutanlılar, korkmaktadırlar. Tibet'in Kızıl Çinliler tarafından işgalinden sonra bu tereddüt ve korku daha da artmıştır. 700 bin Bhutanlı, ülkelerinin kuzey kapısını oldukça tehlikeli görüyorlar.

Burası güzel bir ülke... Hani masallarda anlatılan efsane memleketler vardır, işte oralara benziyor. Ülkenin tek hâkimi kral, Bhutanlılar'ın çoğu rönesans devrini hatırlatan bir biçimde giyiniyorlar. Karlı dağların yamaçlarında, yemyeşil ovaların eteklerinde, kalın duvarlarla çevrili kalelere sık sık rastlanıyor.

Yüksek dağların sıra sıra uzanması da, Bhutan'ın komşularıyle olan bağlarını azaltmış. Ancak belirli yerlerden geçit veren dağları aşarak Bhutan'a gidebiliyorsunuz. Aslına bakacak olursanız, Bhutan sımsıcak bir ülke, Bhutanlılar da sevimli, ve konuksever bir millet. Yüzyıllar boyunca dışarıyle temasları olmamasına rağmen, yabancılara sokuluyorlar, onların anlattıklarını dikkatle dinliyorlar.

EĞLENCE YERİ OLMAYAN ÜLKE

Bhutanlılar'ın öteki ülkelerle pek ilgileri yok ama, öyle şeyler biliyorlar ki insan hayret ediyor. Bhutan'ın batısındaki Ha nehri vadisine gitmiştim. 15 yaşında bir çocukla karşılaştım. Bir okulda öğrenciydi, çok güzel Hinduca konuşuyordu. Büyüyünce ne olmak istediğini sordum, gülerek:

— Ne mi olacağım? Elektrik mühendisi olacağım tabiî, dedi.

Şu da bir gerçek ki, elektrik jeneratörünün sadece kral sarayında ve bir iki değirmen ile radyo istasyonunda olduğu bir yerde, karlı dağların çevrelediği bir köyde, böyle bir cevap insanı oldukça şaşırtmaktadır. Bhutan böylesine garip bir ülke işte.

Bhutan'da sinema, tiyatro yok. Gazete, kitap basımına da rastlanmıyor; çok eski birkaç Amerikan dergisiyle, günü geçmiş Hindistan gazetelerini gördüm. Ülkede bizim anladığımız mânada kasaba yok, hattâ postane ve alış veriş yapılan bir dükkân bile bulamadım. Gene de Bhutanlılar, yolda, evde lokomotiften, gökdelenlerden konuşup duruyorlar.

İşte Bhutan böyle bir yer ve ben buraya, yoğun bir sisin insan boyuna kadar indiği, bir günde geldim.

KORKUNÇ KAR ADAMI

Bhutan'ın güney sınırına vardığımda, genişçe bir kafileyi beni bekler buldum. Rehberler, kralın hizmetçileri, katırlar...

Benim yanımda ise, bir Hindli fotoğrafçıyla bir kaç kişi vardı.

İlkin Bhutan'ın sık ormanlık bir bölgesinde bulunan Sinchula geçidini aştık. Orman çok sıktı, küçücük kurtlar dallardan, yapraklardan üstümüze düşüyorlardı. Toprakta bile binlercesi kaynaşıyordu. Kan emen cinsten kurt bunlar. Atların, katırların, gözlerinin kenarlarını, burunlarını kemirdikçe hayvanların yüzüne kan lekeleri yayılıyordu.

Ormanın derinliklerinden kuş sesleri geliyordu. Yüzlerce çeşit kelebek, bulut halinde uçuyorlardı. Kaplan, geyik, yaban köpeği, ayı ve dağ keçisine de rastladık.

Thimbu'ya yolculuğum sırasında, bir şeyi merak etmiştim. Böyle vahşi hayvanları görünce aklıma, kar adamının buralarda yaşayıp yaşamadığı geldi. Yol üstünde bir tapınağa uğradık. Tapınağın duvarında mavimtrak garip bir deri gördüm. Pırıl pırıldı.

— Bu nedir? diye sordum.

Yaşlı bir budist:

— Ayı postu, dedi.

Bu, pek bildiğimiz ayı postuna benzemiyordu. Birden aklıma Himalayalar'da yaşayan kar adamları geldi. Çeşitli söylentiler vardı bunun için, ama, Batılılar henüz kesin olarak ne olduğunu anlayamamışlardı. Yaşlı Budist'e kar adamını sordum.

— Ha, yeti mi? dedi. Bir yeti gören hemen çarpılır, yaşıyamaz.

Kar adamına yeti diyor Bhutanlılar. Bunları söyleyen Budist beni daha sonra tapınağın az ilerisindeki küçük bir eve götürdü. Çok zayıf, on beş yaşlarında bir çocuk vardı bir köşede. Yatıyordu. Gözleri derine kaçmıştı.

— İşte bakın, dedi yaşlı Budist. Şu çocuk geçenlerde bir kar adamı gördü. Kıpkırmızıymış, bir rahibe sandığı için yanına yaklaşıp yüzüne bakmış. Oysa, bir kar adamının yüzünü gören yaşıyamaz. Çocuk da ölecek.

Kar adamları çoğunlukla Bhutan'ın kuzeyinde yaşarmış. Bunu kral Jigme Dorji Wangchuk bile söyledi bana. Çok sık ormanlarda ve nehirlerde piton yılanı da varmış, ama bunlar bizim bildiğimiz zararlı yılanlar değilmiş.

Başşehir Thimbu'ya gelinceye kadar al-

Bhutan'da Nepal tipi bazı tapınaklara rastlanır.

Taktshang tapınağı, dik bir dağ yamacında kurulmuştur ve «kaplan yuvası» diye tanınır.

tı yerde konakladık. Dağ yollarında, hemen, her kırk elli kilometrede bir küçük dinlenme evleri vardı. Tahta pancurlu küçük evlerdi bunlar. İki üç odalıydılar. Birinde, küçük bir mülteci gurubu gördük. Tibet'ten kaçıyorlardı. Bir kaç ay sürecek uzun yolculukta gösterdikleri cesarete hayran oldum.

BİR ÜLKEDE ÜÇ DİN

Bhutan'da üç din var: Hinduism, Budism ve Bon dinleri.

Budist olan Bhutanlılar, dinleri öldürmeyi yasakladığı için kasaplıkla uğraşmıyorlar. Bu işleri, «aşağı sınıf» dedikleri Tibetliler'e vermişler. Birçok Bhutanlı da hâlâ, sağlık işlerinde, rahip ve büyücü - doktorlar kullanıyorlar. Bazı önemli yerlerde kliniklere rastladık. Thimbu ile Paro Dzong'da da iki büyük hastane var. Bu hastanelerde ve kliniklerde öğrenimlerini Hindistan'da yapmış doktor ve eczacıları gördük.

Ancak ülkede, cerrahlık hiç de yaygın değil. Doğumlar da çok ilkel şekilde oluyor. Tabiî bunun sonucu da, çocuklar arasındaki yüksek ölüm sayısıdır.

Bunlara rağmen Bhutan Asya ölçülerine göre, refah içinde olan bir ülkedir. Bhutanlılar iyi yaşıyor, iyi giyiniyorlar. Pek çoğunun en az iki evi vardır.

Başşehir Thimbu'ya vardığımızda, kral ve kraliçe bizi karşıladı. Halk danslarından derlenmiş oyunları da içine alan bir tören düzenlediler. Bhutanlı genç kızlar, el dokuması elbiselerini giymişlerdi. Elbiselerin üzerinde bazı dinî tasvirler vardı. Boyunlarına kulaklarına da elmas ve mercan kolyeler takmışlardı.

Dans eden kızlar daha çok al renkleri seçmişlerdi, bazısı da canavar kafasını temsil eden büyük maskeler takıyordu. Davullar çalınırken kızlar da geniş daireler halinde zıplıyorlar, atlıyorlardı.

Bu dansların ne anlattığını sorduğum zaman, bir rahip :

— Her şeklin bir anlamı vardır, dedi. Ancak bunları anlamak için Buda dinine aşina olmak gerekir. Buda dini, göründüğünden çok derindir.

Bazı fizik gerçekler var ama siz ne derseniz deyin, bir takım insanüstü kuvvetlere de insanın inanacağı geliyor.

Bhutanlılar arasında ok atmak çok yaygın bir spor olduğundan genç kral Jigme Dorji Wangchuk bizi, şehrin ortasındaki alanda düzenlenmiş bir törene davet etti. Ellerindeki yayı çok ustalıkla kullanan Bhutanlılar gördüm. Yarışmaya gurup gurup katılıyorlardı. Her gurup, kendi büyücü - doktorunu getirmişti. Bir tesadüf

Dağınık saçlı, dört yaşındaki Kaka, tipik bir Bhutanlı'dır ve yüksek dağlarda yaşamasına rağmen sıcak kanlı bir çocuktur.

hedefini şaşıran bir ok, atış tahtası yanındaki bir Bhutanlı'nın boynuna saplanıverdi. Hemen o gurubun büyücüsü geldi, oku adamın boynundan çıkarıp, yaranın üzerine hayvan yağı ve pirinç ezmesinden yapılmış bir merhem sürdü. Ben, Bhutanlı'nın yarasını gördükten sonra, adamın öleceğini sanmıştım. Bir kaç gün sonra sordum. Büyücü:

— Yok, çok iyidir, dedi. Kötü ruhları kovduk. Yakında eskisi gibi konuşabilecek bile.

İDAM CEZASI PEK YOK

Bhutan bizim bildiğimiz anlamda tam bir monarşidir. Yani mutlak bir kral idaresi. Yakın zamana kadar her üç yetkiyi de, yasama, yürütme ve yargı güçlerini, kendisi kullanıyormuş. Bugün sekiz kişilik bir danışma kurulu var yanında ve bazı ekonomik, sosyal ve siyasî kararları bu danışma kurulunun tasvibinden geçirdikten sonra uyguluyor.

Kral Jigme Dorji Wangchuk, kendi ülkesinde öğrenimini yapmış ama çok güzel İngilizce, Hinduca ve Tibetçe konuşuyor. İleri görüşlü bir insan. Kendisinden önceki krallarla kıyaslanırsa, daha liberal ve ferdiyetçiymiş. Bunu da, Thimbu'nun başrahibi söyledi.

İngilizler'in 1907 yılında himayelerine aldıkları krallığın üçüncü varisi olan kral, reformcu bir insan olarak tanınıyor.

Yaptığı yenilik hareketleri arasında, Bhutan'da esirliğin kaldırılması, daha doğrusu Hindistan'dakine benzer kast rejiminin yasaklanması, kadınlara bazı hakların tanınması ve krallığın daha çok demokratik bir usulle yönetilmesi var.

Bugün Bhutan'da 130 kişilik bir millî meclis vardır. Millî meclisin üyeleri, 5000 Bhutanlı'ya bir temsilci olmak üzere, seçilmekte ve ayrıca dinî liderler, şehir yöneticileri, kasaba başkanları da tabiî üye sayılmaktadır.

Millî Meclis yılda iki kere toplanır ve her dönem on ilâ onbeş gün sürer. Oturumların da çok hareketli ve hattâ zaman zaman sert tartışmalı geçtiğini bir rahip söyledi bana. Bu oturumların birinde bulunmak fırsatını da elde ettim. Millî meclis, o devresinde, rahiplerin askerî eğitimi, Bhutan'da yaşayan Nepalliler'e toprak dağıtımı gibi bazı önemli konuları görüşüyordu. Toplantıların çok hareketli ve tartışmalı geçtiğine inandım.

Bhutan'da bir Lama, dinî bir törende Bhutanlılar'ı kabul ederken.

Kralın, çıkarılan kanunlar ve kararlar üzerinde veto hakkı var. Sonra Bhutan'da ölüm cezasını da sadece kral verebiliyor. Bazı budist rahipler şimdiye kadar zaten çok az kullanılan bu yetkiye karşıymış. İdam cezasının kaldırılmasını istiyorlarmış.

Bhutan'ın ceza sistemi de Amerika'nın eski devirlerindeki ceza sistemini andırıyor. Kabahat çeşidinden suçlar bile ağır bir şekilde cezalandırılıyor. Boyunlarına ağır tahtadan yapılma boyunduruk vurulu birçok mahkûm gördüm.

Toprak hukuku, Bhutan'da şöyle: Hemen herkesin kendisine ait bir toprağı var. Kasabalılar da yakınlarında bulunan ormanlardan yararlanma hakkına sahip. Dağların dik yamaçlarında sık ormanlar gördüm. Zaten evler de öylesine dik dağların hafif düzlüklerinde yapılmış ki, birbirleriyle nasıl ilişki kurduklarına şaşmamak elden gelmiyor.

Birkaç gün başkent Thimbu'da kaldıktan sonra Bhutan'ın kuzeyine, Tibet sınırına doğru yola çıktık. Yolumuz sarp kayalık dağlardan geçiyordu. Bunlar, Himalayalar'ın güneye uzanan koluydu. Beş bin metre yüksekteydik. Gök hafiften morlaşmıştı, karlı tepelerin eteklerinde zümrüt yeşili ovalar uzanıyordu. Beyaz bulutlar, dağların tepelerinden aşağı salkımlanmıştı.

Katır sırtında bir süre yolculuktan sonra nihayet Chekha'ya vardık. Chekha, 4870 metre yüksekte bir ileri karakol. 18 kişilik bir Bhutan askerî gurubu, az ilerdeki Tibet sınırını gözlüyor. Eskiden buraların daha emniyetli olduğunu, Kızıl Çinliler'in Tibet'i işgalden sonra bu güvenin kalmadığını, her an bir Çin saldırısından korktuklarını anlattılar.

Çevremizi uçları sivri sivri tepeler sarmıştı. Tibet sınırı az ilerimizdeydi. Çok dar bir dağ yolu, bulunduğumuz yeri Tibet'e bağlıyordu.

Bhutan'ın nüfusu fazla sayılmaz, hattâ toprak genişliğine göre oldukça azdır bile. Bunun bazı sebepleri var tabiî. Bhutan'da garip bir takım gelenekler var. Evli Bhutanlılar aynı evde oturmuyor, ayrı ayrı kendi evlerinde yaşıyorlar.

Sonra evlenmeler de çok basit. Evlenecek kişiler ailelerine bu arzularını söylüyorlar, bir Lama da onları dinî bakımdan takdis ediyor. Buna karşılık ölüm törenleri daha uzun. Rahipler bitmek tükenmek bilmeyen dualar okuyorlar; merasim birkaç gün sürüyor.

GAİP UFUKLAR

Bhutan, bana İngiliz yazarı James Hilton'un Gaip Ufuklar adlı eserini hatırlattı. Yazar, Shangri-La diyordu buraya... Eser, bilinmeyen ufukların ötesinde, Himalayaların binlerce metreyi bulan yüksekliklerindeki mutlu bir ülkeyi anlatıyordu.

Yeryüzünde tam bir mutluluk ülkesi var mıdır bilmem ama, sarp karlı tepelerin engin maviliğe doğru uzandığı, zümrüt yeşili düzlüklerin uçurumlarla kesildiği bu ülke, bana Gaip Ufuklar ülkesini hatırlattı.

Tarihte İşkence

Yazan: Daniel P. Mannix
Çeviren: Naci Serez

NÜRNBEG'teki Alman Millî Müzesi'nin müdürü beni gezdirirken:

— İşkence aletlerinin bulunduğu bölümü halka göstermiyoruz, dedi. Fakat siz bu aletleri görmek için çok uzaklardan geldiğiniz için bir istisna yapacağız.

Bunları söyledikten sonra beni müzenin bodrum katına indirdi ve kilitli bir kapıyı açtı.

Mağaraya benzeyen bir yere inmiştik. Karanlık koridorlardan yürümeye başladık. Müze müdürü el feneri ile yolumuzu aydınlatıyordu. Duvarlardan birinin içeri gömülü kapısı önünde durdu, elindeki bir anahtarla kapıyı açtı.

İçeri girdiğim anda nefesim tutulur gibi oldu. İşkence için kullanılan madenî aletleri görmeyi beklerken, karşımda canavarlar belirmişti. Duvarlarda madenden ve taştan yapılmış korkunç insan başları ve vücutları, yerlerde de işkence sonucu kıvranan insan heykelleri vardı.

Müze müdürü:

— Evet dedi. Eski devirlerin işkence hakimleri insan ruhunu çok iyi tanıyorlardı. Burada gördükleriniz işkencenin ikinci derecesidir. Birinci derecesi soruşturma idi. İkincisinde mahkûma işkence aletleri gösterilir, üçüncü derecede ise bu aletler onun üzerinde kullanılırdı. Meselâ, şu duvardaki boyunduruk eski devirlerde zina yapan kimselere takılırdı.

DEMİR KIZ

Odayı gezerken Nürnberg'in «demir kız» adı verilen en tanınmış işkence aletini aradım. Bu alet, demirden yapılmış ve ortasından açılan insan boyunda bir kız heykeliydi. İçi sivri çivilerle kaplıydı. Mahkûm bunun içine konunca çiviler vücuduna saplanırdı.

Odadaki aletler içinde en ilgi çekicilerinden biri de kemik kırma tekerleği idi. Mahkûm bağlandıktan sonra tekerlek çevrilmeye başlanır ve kemikler birer birer kırılırdı. Diğer bir alet de içinde kurşun eritilen işkence tenceresiydi. Eritilen kurşun mahkûmların damarlarına akıtılırdı. «Fas» adı verilen işkence aleti ise beşik biçimindeydi. İçersi sivri iğnelerle kap-

lıydı, mahkûm bunun içine konur ve sallanırdı. En korkunç aletlerden biri de kafatası kırma makinesiydi. Bu alet kafa biçiminde yapılmış demir bir maskeydi; üst ve alt taraflarında vidalar vardı. Mahkûmun yüzüne konduktan sonra maske kapanır, üst ve alttan vidalar sıkıştırılmaya başlanırdı. Sıkıştırılmanın son kısmına doğru mahkûmun gözleri yuvarlarından fırlar ve maskenin göz deliklerinden dışarı çıkardı.

Müze müdürü çeşitli aletleri göstermeğe devam ederek şunları söyledi:

— Eski devirlerde bu işkenceler yapıladursun, halk sanat kollarında çok ileri idi. Birçok hassas aletler imal ediliyordu. Bu arada işkence aletlerinden bir kısmı da maharetli sanatkârların elinden çıkıyordu. Bakın şu küçük alete meselâ, el ve ayaklardaki kemikleri yerlerinden çıkarmak için kullanılıyordu. Bu aletleri kullanan işkence adamlarının anatomiden iyi anlamaları gerekiyordu. Bugün bile bir çok anatomi bilgisi eski devrin işkence odaları hakkında toplanan bilgilerden gelmektedir.

Odayı gezmeye devam ettik. Demir tavşan adı verilen aleti gördüm. Bu alet, üzerinde sivri çiviler bulunan bir demir silindirdi. Mahkûmun vücudu üzerinde aşağı yukarı gezdiriliyordu. Sonra ince, uzun pensler vardı. Bunlar mahkûmun muhtelif yerlerinden vücuduna kızgın kömür sokmak için kullanılıyordu. Özel ve kenarları keskin kaşıklar vardı, bunlarla insanların gözleri oyuluyordu. Yine ince ve uzun şişler burun ve kulaklardan içeri sokulmak için kullanılıyordu.

CELLÂT FRANZ'IN HÂTIRALARI

Müze direktörüne:

— Bu işkenceleri yapanlar ne tip insanlardı? diye sordum.

— Çoğu çalışkan, zekî, hattâ bazıları merhametli idiler. İşkence aletlerini kullanmak, onların göreviydi. Meselâ Franz Schmidt adında bir işkence memurunun hâtıra defteri elimizdedir, belki bunu okumak istersiniz. Bu adam Nürnberg'te kırk yıla yakın bir süre işkence memurluğu yapmıştı. Franz, fertlerinin çoğu cellât olan bir aileden geliyordu. İşkencelerden sonra mahkûm ölünce onların cesetleri üzerinde çalışmalar yapar, anatomi bilgisini artırırdı. Çeşitli buluşları da vardı. Mahkûmlar işkenceden kurtulmak için intihara teşebbüs etmesinler diye demir bir maske yapmıştı. Çünkü o devirde bazı işkence mahkûmları dişleriyle bilek damarlarını ısırıp kendilerini öldürüyorlardı.

Fakat bu Franz Schmidt denen işkence memurunun insanî bir tarafı da vardı. Mahkeme tarafından işkenceye mahkûm edilen bir grup kadının sihirbazlık suçlarını korkudan kabul ettikleri kanaatine varmış ve bunu mahkeme üyelerine kabul ettirerek kadınları kurtarmıştı. Nürnberg'de bu adamın yardımıyle bir çok kimseler kendilerini işkenceden kurtarmıştı.

Franz, görevini merhametsizce değil, fakat dikkatle yapan bir adamdı. Meselâ tekerlek üstünde mahkûmun birer birer kemiklerini kırarken, kanunî sayı olan kırkıncı kemiğe kadar mahkûmun ölmemesine dikkat ederdi. Bu işkencede mahkûmun evvelâ ayakları bir boru içersine sokulur ve yukarıdan indirilen ağır bir cisimle kemikler azar azar kırılır, sonra bir çekiçle kaburga kemikleri ayni şekilde kırılırdı. Bir seferinde Franz Scmidt şehir meclisinin takdirini kazandığı bir işkence şekli tatbik etmişti. Mari Kursnerin adında bir fahişeyi mahkeme işkenceye mahkûm etmişti. Franz Smidt kadını kulaklarından duvara çiviledi ve kırbaçlamaya başladı. O kadar şiddetli bir kırbaçlamaydı ki, kadın kendisini kurtarmakk için kulaklarını koparıp kaçtı.

Franz'ın takdir edildiği diğer bir olay büyücülükle ilgiliydi. Niklaus Stuler adında bir adam büyü yapmakta kullanmak üzere doğmamış çocuk parmağı bulmak için üç hamile kadını öldürmüştü. İşkenceye mahkûm edildi. Franz Schmidt adamın vücudunun etlerini kızgın kıskaçlarla parça parça koparmak suretiyle işkenceyi tatbik etti. Bu cellât bir seferinde görevini yapmaktan affedilmesini istedi. Kayınbiraderini işkence ile ölüme mahkûm ettiler. İşkence mahkemesi, kararın tatbikinde ısrar etti, ancak Schmidt'in hislerine saygı olarak kayınbiraderini kırk yerine otuz kemik kırmak suretiyle öldürmesine müsaade ettiler. Schmidt çok minnettar kalmıştı.

Franz, hâtıra defterinde 361 kişiyi idam etmesini ve kadın, erkek olmak üzere 345 kişiyi de işkenceye tabi tutmasını anlatmaktadır. Ancak hâtıra defteri görevinin iki üç yılına aittir. Halbuki kırk yıla yakın bir süre cellâtlık ettiğine göre de kaç kişiye işkence aletlerini tatbik ettiği tahmin edilebilir. Hâtıra defterinde çok enteresan olayların kaydı vardır. Meselâ bir yerinde başı uçurulan bir mahkûmun kafası koptuktan sonra ağzının beş dakika konuşmak ister gibi açılıp kapandığından bahseder. İşkence çok eski devirlerden beri bir cezalandırma usulü olarak kullanılmıştır. Asurlar bir şehri yaptettikten sonra düşman tarafından birçok kimseyi kazığa oturtur, bazılarını kazığa bağlayıp

Ortaçağ Avrupası'ndan bir zindan.

yakarlardı. Mısırlılar anne ve babasını öldüren bir kimseyi dikenler arasında yuvarlayıp öldürür, Museviler zina yapan kadını taşlamak suretiyle öldürürlerdi.

Tarihte işkence meraklısı ünlü kişiler de görülmüştür. Roma İmparatoru Kaligula cinayetten mahkûm suçluları yemek zamanlarında kendisine yakın bir masada işkenceye kordu. Sicilya kralı Falaris daha şeytanca bir usul buldu. Bronzdan bir öküz heykeli yaptırdı. Heykelin içersine mahkûmu koyduktan sonra altına ateş yaktırırdı. İçerden gelen haykırmalar öküz tarafından çıkarılır gibiydi. Ne var ki bu kralın kendisi de bir isyan sonucu ayni öküz içinde haykırmıştı. Sparta Kralı Nabis ise dahiyane bir işkence bulduğu kanısındaydı. Karısının bir heykelini yaptırdı. Heykelin üstünde keskin çiviler vardı. Çeşitli suçlardan mahkûmları heykelin üzerine bağlatır, ağır ağır ölmelerini seyrederdi.

Romalılar zamanında işkence, ceza kanununda resmen kabul edilmişti, fakat Romalılar da bazı haksızlıklar olduğunu görerek işkenceye ancak bir şahsın yalan söylediği veya aleyhinde kat'î deliller olduğu zaman müsaade ediyorlardı. Bir mahkûm haksız olarak işkence görürse, işkenceye hükmeden hakimi dâva edebiliyor ve haklı çıkarsa, hakim idama mahkûm oluyordu. İşkence sırasında mahkûmun ölümüne sebep olmak suçtu.

ENGİZİSYON İŞKENCELERİ

XII. yüzyılda Avrupa'da bazı yeni hıristiyan mezhepleri türemişti. Bunların hıristiyan dini ile aykırılık derecelerini tahkik etmek üzere «Enkizitörler» adı ile bir soruşturma teşkilâtı kuruldu. Engizisyon kelimesi bundan gelir. Engizisyon hakimlerinin görevi dine aykırı fikirler ileri sürenleri sorguya çekmek ve suçlu bulduklarını işkence ile yola getirmekti. Engizisyon mahkemelerinin tatbik ettikleri işkence sistemi sadece mahkûma acı vermek değildi. Bu mahkemeler işkenceyi sanat haline getirmişlerdi. İşkenceden evvel psikolojik tazyik, tatbik ediliyordu. Sorguya çekilecek şahıs, gece yarısı siyah elbiseler giymiş muhafızlar tarafından evinden alınır, kendisiyle tek bir kelime konuşulmaz ve zindana götürülürdü. Şahıs bu zindanda günlerce karanlıkta, tek başına bırakılır, soruşturma günü gelince, yine siyah elbiseli muhafızlar tarafından alınıp hakimlerin önüne götürülürdü.

Mahkeme salonunda siyah giymiş ha-

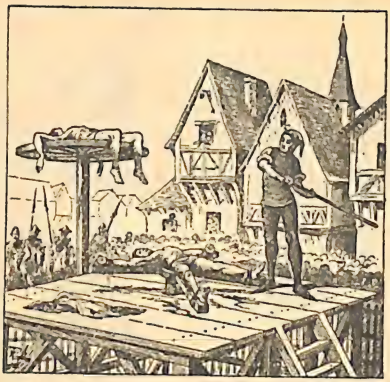

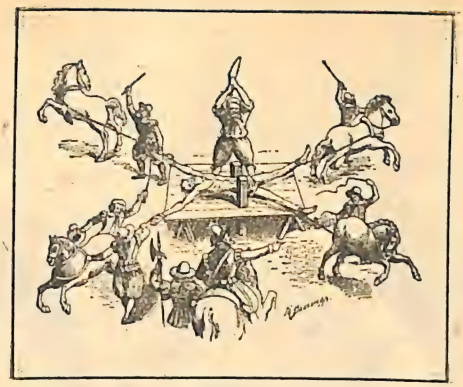

Solda, Ortaçağ'ın korkunç işkencelerinden tekerlek işkencesi. Sağda, yine dehşet verici bir işkence usulü: Parçalama!...

kimler, yüksek bir masa etrafında otururlardı. Salonun zeminine, akacak kanların etrafa dağılmaması için talaş serpilmişti. Duvarlarda siyah ve kırmızıya boyanmış çeşitli işkence aletleri asılı olurdu. Aletlerin ön tarafında ise cellâtlar başlarında siyah maske, bellerine kadar soyunmuş oldukları halde kollarını kavuşturmuş vaziyette beklerlerdi.

Mahkeme işkenceye karar verince ilk tatbik edilen usul mahkûmu çırılçıplak soyduktan sonra beline bir kemer bağlayıp tavandan aşağı sarkan bir çengele asmaktı. Asılı durumdaki mahkûmun bundan sonra vücudunun muhtelif yerleri iplerle sıkılıyordu. İplerle yapılan işkence mahkûmdan istenen itirafı sağlamazsa, hakimler bu sefer «Strapado» denen ikinci usulü tatbik ediyorlardı. Mahkûmun elleri arkadan bağlanıyor ve sadece ayaklarının ucu yere değecek yüksekliğe kadar iple yukarı çekiliyordu. Bu acıklı durumdan mahkûmun muayyen bir duayı üç kere tekrarlaması gerekiyordu. Ondan sonra yere indiriliyor ve onbeş dakika istirahate terkedilip yeniden iple yukarı çekiliyor, fakat bu sefer ayaklarına kurşun ağırlıklar bağlanıyordu. Yine suçunu itiraf etmezse hızla yere koyveriliyor ve bu yüzden kolları omuz mafsallarından çıkıyordu.

Su işkencesi, en korkunç işkence usullerinden biriydi. Bütün diğer usuller mahkûmdan istenen itirafı sağlamazsa su işkencesi tatbik ediliyordu. Mahkûm bir merdivene bağlanıyor, ağzı bir demir çubukla açılıyor ve boğazına bir bez parçası tıkanıp üzerine su dökülüyordu. Mahkûm suyu içtikçe boğulmamak için bez parçasını yutmaya mecbur oluyordu. Ondan sonra işkence memurları ucuna ip bağladıkları bezi adamın midesinden kanlar içinde çekip tekrar dışarı çıkarıyorlardı. Gerekirse işkence tekrarlanıyordu.

BİR İŞKENCE SEBEBİ: TEMİZ GİYİNMEK

Mahkûm tevkif edilip işkence mahkemesi önüne getirildiği zaman kendisine suçunun ne olduğu söylenmez, sadece itiraf etmesi istenirdi. Meselâ bir kadın cumartesi günü temiz iç çamaşırı giydiği için tevkif edilip mahkemeye getirilmişti. Cumartesi Musevilerin tatil günü olduğu için, kadının Hıristiyanlığı bırakıp, Musevi olduğuna hükmedilmişti. Kadın neden tevkif edildiğini bilmiyordu. Kendisini evvelâ ip işkencesiyle söyletmeye çalıştılar, fakat kadın acılar içinde yalvarıp yakarıyordu, suçunun ne olduğunu, neyi itiraf etmesini istediklerini bilmek istiyordu. Kadını ipten sonra su işkencesine koydular, dört gün zindanda bıraktılar ve işkenceleri tekrarladılar. En sonunda kadın işkence hakimlerinin sorularından ne istediklerini hissetmiş ve canını kurtarmak ümidile, «Evet, evet ben Museviliği kabul ettim,» demişti.

Münih millî müzesindeki işkence aletleri arasında da dehşet verici olanlar çoktur. Sivri çivilerle kaplı bir iskemle bunlar arasındadır. Mahkûm iskemleye oturtulur, fakat ilk anda koltuklara tutunmasına müsaade edilirdi. İskemlenin koltuk-

ları da çiviliydi. Bir süre sonra mahkûmun boynuna ağırlıklar asılır ve oturmaya zorlanırdı. Bu müzede eski devirlerde mahkûmları dağlamak için özel demirler de var. İşkence mahkemeleri mahkûma dua etmesini ve suçu yoksa kızgın demirin yakmayacağını söylerlerdi. Şayet mahkûmun eti yanarsa suçlu olduğuna hükmedilirdi.

İşkence tarihinin en ünlü adı İspanya'da on bin kişiyi yakan ve yüz bin kişiyi de çeşitli işkencelerle öldüren Torkemada idi. Papaz olan bu adam dehşet verici görevine rağmen basit bir elbise ile geziyor, et yemiyor ve bir tahta kerevet üstünde yatıyordu. Kendisine yüksek mevkiler teklif edilmişti; fakat o basit hayatı tercih ettiğini söylüyordu. Torkemada'nın bulduğu işkence usulleri çok korkunçtu. Museviler yakalanınca bunlar ayaklarından baş aşağı asılır ve alt tarafa aç köpekler saldırtılırdı. Köpekler asılı insanları param parça ederlerdi. Bazı mahkûmların tabanlarına tuzlu su sürüp bunları keçilere yalatırlardı. Şiddetli gıdıklanma yüzünden mahkûmların çoğu akıllarını kaçırırdı.

KADINLAR İÇİN ÖZEL İŞKENCE ALETLERİ

Kadınlar için çeşitli işkence aletleri vardı. Örümcek adı verilen demir aletin kıskaçları arasında sıkıştırılan kadının göğüsleri çekilerek koparılırdı. Engizisyoncuların en feci işkencelerinden biri Bertrand le Blas adında yarı deli mütaassıp bir adamın başına geldi. Le Blas dinî bir merasim sırasında papazlara küfür etmiş ve haçları yere yıkmıştı. Adamı orada yakalayıp şehrin büyük meydanına götürdüler, ellerini bileklerinden kızgın demirlerle kıvırıp kopardılar, dilini dışarı çekip kestiler, vücudunun bir ucundan diğerine kızgın bir demir soktular ve demir üzerindeki adamı ateş üstünde kızartıp öldürdüler.

FRANSA KRALI'NIN, DÜŞMANLARINA YAPTIĞI İŞKENCE

Almanya'da, İspanya'da olduğu gibi, Fransa ve İngiltere'de de uzun yıllar çeşitli işkence usulleri tatbik edilmişti. Fransa'da XI. Louis, düşmanlarını kuşlar gibi demir kafesler içine koydurur ve duvarlara astırırdı. Canı isteyince mahkûmlardan birine şarkı söylemesini emrederdi. Mahkûm reddettiği takdirde kafesin, içine yaban kedileri koydurur ve altına ateş yaktırırdı. Fransızların bir de «Oubliette» adını verdikleri unutma kelimesinden gelen bir işkence odaları vardı. Yaylı bir kapıdan bu odaya atılan bir mahkûmun artık dışarı çıkmasına imkân yoktu burada ölür giderdi. Kral XI. Louis'nin bu odalarda dört bin kişiyi öldürdüğü söylenir. İsveçliler de eski devirlerde kendilerinin icadı işkence usulleri tatbik ediyorlardı. Gül Kuyusu gibi cazip bir ad verdikleri bir kuyunun dibinde zehirli yılanlar, kurbağalar ve kertenkeleler bulunuyor, mahkûm bunların arasına atılıyordu.

Milyonlarca insana korkunç ıstıraplar veren işkence cezası, bundan yüz yıl kadar önce hemen bütün memleketlerde kaldırılmıştı. Ancak ondan sonraki savaşlar sırasında da birçok işkence usullerinin tatbik edildiği malûmdur.

Şeyhulislâm Feyzullah Efendi'ye Reva Görülen İşkence

II. Sultan Mustafa zamanındaki bir ayaklanma sırasında yeniçeriler'in, Sultan Mustafa'nın hocası Şeyhulislâm Feyzullah Efendi'ye reva gördükleri işkence şekli bir ibret nümunesidir: Asiler, on üç gün hapsettikleri Şeyhulislâm'ın burnunu, kulaklarını ve dudaklarını kestikten sonra, bir ata ters bindirerek Edirne bit pazarına getirdiler. Burada, çeşitli işkenceler yaparak öldürdükten sonra cesedinin ayağına ip bağlayıp zorla topladıkları hıristiyanlar'a, sürüklettiler ve papazlara da cenaze ayini yaptırdılar.

İsmini Taşıdığınız İnsanların Hikâyesi

Yazan: Kemalettin Tuğcu

ÂSİYE

Müslümanlık inanışına göre dört mübarek kadından biri ve Hazret-i Musa'yı Nil'de bularak himaye eden ve firavun'un elinden kurtaran kadındır.

Âsiye ismi, eski Mısır lisanından gelmedir. Arab tefsircileri «Sütun, direk» mânasına geldiğini izah ile Arapça'ya yakıştırmışlardır. Kur'ân-ı Kerîm'in iki yerinde adı geçmektedir.

Âsiye, bir rivayete göre, firavun'un eşi, bir rivayete göre de kızıdır. Tanrılık iddiasına kalkan firavun'a karşı daima cephe almış, onun zulmüne, haksızlıklarına karşı gelmiştir. Bir tanrının varlığına inanıyordu. O sırada Mısır'da yayılan museviliği kabul ediyor, kurtardığı ve büyüttüğü Musa'nın yaymağa çalıştığı hak dinini o da kabul etmişti.

Firavun, Yahudiler'i esir olarak kullanıyor, onları imhaya çalışıyordu. Karısının da onların dinine katıldığını görünce kırbaçla dövdürdü. Fakat Tanrı, Âsiye'ye acı duymama imkânlarını verdi. Firavun Âsiye'nin Tanrı inancını bırakmadığını görünce onu öldürmeye karar verdi ve uçuruma attırdı. Dinî inançlara göre, Tanrı, kayaların üzerine düşmeden, onun temiz ruhunu göklere ulaştırdı. Kayalara düşüp parçalanan, yalnız cesedi oldu.

Âsiye ismi bu dinî rivayetlerle kutsal bir mahiyet almış, iman ve ruh metanetinin bir sembolü haline gelmiştir.

MERYEM

Arapça tefsirlere göre, «dindar kadın» mânasına gelen Meryem, Hz. İsa'nın annesidir. Gelmiş ve gelecek kadınların en şereflileri sayılan dört kadından biridir.

Meryem, Hz. Davud neslinden gelen İmran'la Hanna'nın kızıdır. Uzun zaman evlâdı olmayan annesi, hamile kalınca, onu Kudüs'teki Beyt-i Mukaddes'e adamıştı. Küçük yaşında Meryem'i Musevî din adamlarına teslim etti. Hazret-i Zekeriya, kızı himayesine aldı ve onu Beyt-i Mukaddes'te yaptırdığı bir oda içinde büyüttü. Meryem bakire olduğu halde Tanrı'nın hikmetiyle hamile kaldı. Museviler onu ayıpladılar. Fakat Meryem, dünyaya getirdiği ve İsa adını koyduğu çocuğunu onlara gösterdi. Henüz memede olan çocuk, kendisinin Tanrı tarafından gönderilmiş olduğunu bildirince Museviler Meryem'i serbest bıraktılar, fakat yüz yaşlarında bulunan Hazret-i Zekeriya'yı ihanetle itham ederek öldürdüler.

Meryem, İsa'yı alarak nişanlısı Yusuf'la birlikte Mısır'a gitti. On iki yıl orada kaldı. Daha sonra Kudüs civarına geldiler. İsa, otuz yaşına gelinceye kadar orada kaldılar. Hazret-i İsa'ya peygamberlik geldi ve üçüncü din kitabı olan İncil, ona gönderildi.

İsa, yeni bir dinin temellerini atmaya başladı.

İsa'nın ölümünden sonra bir müddet daha yaşayan Hz. Meryem, bütün Hıristiyanlık âleminde «mukaddes bakire» olarak tanınır, Kur'ân-ı Kerîm'deki muhtelif âyetlerde adı geçmektedir.

ALİ

Arapça, «yüksek, yüce anlamına gelen bu ismin en tanınmış sahiplerinden biri olan Hazret-i Ali, Hazret-i Muhammed'in amcasının oğludur. Ebutâlib'in oğlu, çocuk yaşında amcazadesi Hazret-i Muhammed'le eşi Hadîce'nin himayesi altına girmiş, zekâsı ve sağlam karakteriyle islâmın yayılmasında ve dinî savaşlarda çok büyük bir rol oynamış, çok kuvvetli ve atılgan bir silâhşor olarak gazvelerde şeref kazanmıştır.

Milâdî 598 tarihinde doğduğu rivayet edilen Ali, Hazret-i Muhammed'in damadı olmak şerefine erişmiş ve onun kızı Fâtıma ile evlenmiştir. Hazret-i Hadice'den sonra müslüman olan ilk çocuk odur. Üçüncü halife Osman'ın öldürülmesinden sonra dördüncü halife olarak en büyük din ve idare adamı mevkiini almış ve İslâm'ın yayılmasında çok mühim bir rol oynamış, âdilâne idaresi ile tanınmıştı.

Hazret-i Peygamber'in vefatından sonra, Ali'nin halife seçilmesini isteyen bir zümre, onun veli olduğuna inanmışlardır. Bu yüzden mezhep kavgaları husule gelmiş ve bütün şubeleriyle Şîîlik ortaya çıkmıştır.

24 haziran 656 tarihinde peygamber vekili olarak kendisine biat edilen Ali, cemaat arasındaki ikiliği kaldırmak için giriştiği mücadeleler ve savaşlar neticesinde pek çok yıprandı. Kûfe şehrine çekilen Ali, İbni Mülcem adında biri tarafından zehirli bir kılıçla başından yaralandı ve 661 yılı başında, bir ramazan günü vefat etti. Necef şehrinde «Meşhed-i Ali» de medfundur.

YÂKUB

İbranî dilinden gelen bu ismin «takip eden, topuk tutan» mânasına geldiği Tevrat'ta yazılıdır. Rivayete göre, Milâttan önce 2206 yılında dünyaya gelen Yakub, peygamberlerin büyüklerindendir. Hazret-i İbrahim'in torunu ve İshak'ın oğludur. İkiz olarak kardeşi Iys'dan sonra doğmuştur. İshak, Iys'ı yerine vekil bırakmak isterken, Yakub, babasına bir tabak mercimek hediye etmiş ve onun gözlerinin görmemesinden faydalanarak peygamberlik duasını ondan almıştı. Fakat sonra Iys'dan korkarak kaçıp dayısı Laban'a sığınmış, ondan küçük kızı Rahil'i istemiş, dayısı ona yedi yıl çobanlık yaptırdıktan sonra büyük kızı Liya'yı vermiş ve küçük kızını alabilmesi için, yedi yıl daha çobanlık etmesini şart koşmuştur.

Yakub, Rahil'i alarak Kenan topraklarına dönmüş, Allah'ın kulu mânasına gelen İsrail unvanını almıştır. Yakub'un on iki oğlu olmuş, bu on iki oğuldan on iki İsrailoğulları dalları ayrılmıştır.

Yakub en küçük oğlu Yusuf'u bütün oğullarından fazla sevdiği için, kardeşleri Yusuf'u bir kuyuya atmışlar ve Yusuf bir kervan tarafından Mısır'a götürülüp esir olarak satılmıştır.

Yakub, sevgili oğlunun kaybolmasından büyük ıstıraplar çekmiş, gözleri ağlamaktan kör olmuş, Mısır'da firavun'un sarayında mümtaz bir mevki alan oğlu Yusuf'un gömleği kendisine götürülünce yüzüne gözlerine sürmüş, gözleri yeniden görmeye başlamıştır.

Bunun üzerine Yakub, oğullarıyla birlikte Mısır'a giderek sevgili oğluna kavuştu ve onun yanında on yedi yıl daha yaşadı. İsrâiloğulları, Yakub'un on iki oğlundan çoğalarak Mısır'da mümtaz bir mevki kazanmıştır.

Ortodoksluk Ve Türkler

AMERİKA'DA yaşayan bir takım Rumlar, «Türkiye'de Ortodokslar'a baskı yapılıyor.. Yok edilmelerine çalışılıyor..» iddiası ile memleketimiz aleyhine propaganda yapmakta ve dost Amerikan efkâr-ı umumiyesinin Hıristiyan oluşundan faydalanarak, kazandıkları taraftarları alet etmek suretiyle, zaman zaman müdahelelerde bulunmaktadırlar.

Yunan gayelerine hizmet eden bu iddiaların sebeplerini burada anlatacak değiliz. Üzüntü veren bir nokta mutaassıp Amerikalılar'ın, Türkler'in Ortodokslar'a baskı yaptığına inanmaları ve Hıristiyan gazete yazarlarının, bunu her fırsatta gazetelerinde belirtmeleridir.

Yalnız bu konuda Batı dünyasının bilmediği ve bizim ehemmiyet vermediğimiz bir nokta var. Eğer İstanbul'un fethinden bu yana Türk devlet adamları Ortodoks'luğu himayelerine almamış olsalardı, bugün Ortodoks mezhebi diye bir mezhep kalmayacak, Katolikler'le Protestanlar arasında eriyip yok oacaktı.

ORTODOKSLUK

Büyük Roma imparatorluğu, Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılınca, Doğu'ya yerleşenler Bizans'ı kurdukları zaman, batıdakiler kadar koyu ve fanatik dindar değillerdi. Zamanla Bizans'taki din adamları Ortodoks'luğu benimsemiş ve 1054 te Papa'yı tanımıyarak, «patrik» lerinin bağımsızlığını ilân etmişlerdir.

Bugün bazı ülkelerde Ortodoks patrikleri bulunmakla beraber, İstanbul'daki patrik, bunların başı olup, «Ortodoks Dünya Patriği» unvanını taşır.

Bizans, papayı tanımayı reddettiği andan itibaren, Katolikler'in husumetini kazanmıştı. Papa kendi tabiri ile bu «asi Hıristiyanlar'ı» cezalandırmak için her çareye baş vurmuş ve selefleri de aynı yoldan yürümüşlerdi. Bunun neticesi olarak, 1204 yılında Bizans'ta hüküm süren iç karışıklıklar ve taht kavgalarından faydalanmasını bilen dördüncü Haçlı ordusu, güçlük çekmeden şehri almıştı. Latinler Bizans'ı gûya savunmak maksadıyle Bizans halkına gaddarca muamele etmişler, Ortodoks din adamlarını kılıçtan geçirdikleri gibi, başta kiliseler olmak üzere bütün şehri yakıp yıkmışlar ve yağma etmişlerdi.

ORTODOKS DÜŞMANLIĞI

Gene bu düşmanlığın bir neticesi olarak, 1302 de Venedikliler büyük bir donanma ile şehri denizden muhasara etmiş, fakat netice alamadan gitmişlerdi.

Aradan bir asır geçmesine rağmen, bu mezhep ayrılığından doğan kin, tesirini kaybetmedi ve Papa'nın zoru ile Galata sahiline yerleşen Cenevizliler, 1348 ve 1437 senelerinde, iki defa Bizans'ı ele geçirmeğe çalıştılar.

Papalık, fikir ve iman birliği bulunmayan Bizans'a yerleştirdiği casuslar vasıtasıyla, bazı asilleri satın almış, bunlara kendi propagandasını yaptırmıştı.

Patrik Athenagoras

Türkler'in İstanbul'u fethetmeye hazırlandıkları duyulunca, Bizanslılar'ı büyük bir endişe aldı. Bundan istifade etmesini bilen Katolikler derhal faaliyete geçtiler, papa'nın adamları, İmparator Konstantin'e, papa'dan yardım istemesi teklifinde bulundu. Böyle bir teklifi kabul etmenin, papanın isteklerine boyun eğmek olduğunu bilen İmparator, kararsız bir durumda kalmıştı. Gün geçtikçe hazırlıklarını tamamlayan ve Avrupa'da süratle yayılan Türkler'in artık Bizans imparatorluğuna bir son vereceklerine katiyetle kanaat getiren Konstantin, Katolikler'den yardım istemeyi kabul etti, papaya heyetler göndermeğe başladı. Bu heyetler, papayı memnun etmek için Katolik'liği kabul ettiler. Bu arada Floransa konsilinde, Katolik ve Ortodoks kiliselerinin birleşmesi kararlaştırıldı.

Ancak böyle bir birleşmeyi, mutaassıp Bizans halkının ve din adamlarının tasvip etmeyeceklerini bilen Constantin, müşkül durumdan sıyrılmak için, Papa V. Nicolas'dan, kendisine yardımcı olarak kudretli bir din adamını göndermesini rica etti. Papa bu göreve Kiev Ortodoks metropoliti iken, Roma'ya giderek papanın eteğine yüz süren ve Katolik'liği kabul ederek kardinal olan İsidor'u tayin etti. Rum asıllı olan İsidor, yanına yardımcı olarak, Midilli başpiskoposunu ve 200 silâhşor alarak, bir gemi ile İstanbul'a hareket etti.

İsidor'un İstanbul'a gelişi, Bizans halkı üzerinde iyi bir tesir yapmamış, zaten karışık olan durum, büsbütün bir çıkmaza girmişti. Buna rağmen Kardinal İsidor, para ve kuvvet gücü ile 12 Aralık 1452 de Ayasofya'da topladığı Ortodoks din adamlarına Floransa konsilinin iki kilisenin birleştirilmesi kararını büyük bir törenle kabul ettirdi.

Ayasofya'da bu ayin yapıldığı sırada, galeyana gelen Bizanslılar, durumu protesto için gösteriler yapmış, Katolikler'e bu fırsatı tanıyan Konstantin'e en ağır hakaretlerde bulunmuşlardı. Halk, birleşmeye aleyhtar olan din adamı Gennadios'un etrafında toplanarak, durumu değiştirecek çareler arıyordu. Başvekil Notaras da bu birleşmeyi tasvip etmeyenlerdendi. Bunu her fırsatta imparatorun karşısında söylemekten kaçınmıyordu. Hattâ tarihe geçen «Mukaddes şehrin sokaklarında, Latin tacını görmektense, Türk sancağının galebesini tercih ederim..» şeklindeki sözleri ile Latinler'in, Bizanslılar'a yaptıklarını unutmadıklarını ortaya koyuyordu.

Elli üç gün devam eden muhasaradan sonra şehre giren Fâtih Sultan Mehmed'in, Ayasofya'da namazını kıldıktan sonra, verdiği ilk emir, Hıristiyan halka ilişilmemesi olmuştu.

FETİHTEN SONRA

Bizanslı tarihçilerden Dukas'a göre, Fâtih şehirde kalan Rumlar'ın emniyetini temin ettikten sonra, kaçanların tekrar geri gelmelerine çalışmıştır. Rumlar'a şehirde ikamet müsaadesi vermiş, onları vergiden muaf tutmuş, şehrin imarında çalıştırarak zamanın en yüksek yevmiyesini ödemişti.

Yine Bizanslı tarihçi Kritovulos'a göre, hükümdar payı olan ve kendi hissesine düşen binlerce Rum esirini bugün Fener'in bulunduğu bölgede yerleştirmiş, kendilerine ev ve toprak vermişti. Aynı tarihçiler, Fâtih'in şehrin imarını kontrol için dolaşırken, muhtelif işlerde çalışan Rumlar'a hal hatır sorup para dağıttığını yazmaktadırlar.

Fâtih Sultan Mehmed'in Rumlar'a en büyük müsamahası, Ortodoks patrikliğini bizzat ihya etmesidir. Eğer Fâtih, İstan-

bul'u aldığı zaman buradaki Rumlar'ı devrin âdetlerine uyup kılıçtan geçirmiş olsaydı, bugün yeryüzünde bir tek Rum'a rastlamak mümkün olmazdı. Genç yaşına rağmen iyi bir asker olduğu kadar, iyi bir idareci olan Fâtih, ölmüş olan bir mezhebe yeniden hayat kazandırmıştı. Patrikhane tarihçisi Yedeon bu konudaki görüşünü; «Ortodoks Hıristiyanlar'ın himaye edilmesi ve rahat yüzü görmeleri ancak İkinci Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethi ile başlar.» sözleriyle belirtmektedir.

İLK TÜRK ORTODOKS PATRİĞİ

İstanbul'un fethinden birkaç gün sonra Sultan Mehmed evvelce ilmî değerini duyduğu Gennadios'u arattı. Edirne civarında bir manastıra çekilmiş bulunan Gennadios'u İstanbul'da merasimle karşılayan Fâtih, kendisine iltifatta bulunmuş, onunla uzun bir süre görüşmüştü. İstanbul fethedildiği sıralarda Ortodoks kilisesi Katolikler'le birleştiği için, patriklik makamı boş bırakıldığından Fâtih, Gennadios'u bu mevkie lâyık gördü ve Bizans imparatorları zamanında olduğu gibi son derece parlak bir merasimle Gennadios'u patriklik makamına geçirtti. Merasimden sonra patriği sarayına davet eden Fâtih, ona son derece kıymetli bir patrik asası hediye etmiş ve şerefine verdiği ziyafetten sonra kendisini uğurlamak nezaketini göstermişti. Gennadios, saraydan padişahın hediye ettiği kıymetli ata bindirilerek vezir ve paşaların refakatinde tantanalı bir alayla patrikhaneye götürülmüştü.

Fâtih, Gennadios'u patrik makamına getirtirken, Hıristiyan dini ve mezhepleri hakkında, bazı imtiyazlar da tanıdı. Hattâ ona Ermeni, Musevî ve Katolikler ile ilgili bazı davaların halli için yetki verdi.

Gennadios'un patrik seçilmesi ve patriklik makamının, Osmanlı imparatorluğunun himayesine, parlak bir şekilde girmesi, etrafa dağılmış olan Rumlar üzerinde, müspet bir tesir yaptı. Göç ettikleri yerlerden tekrar İstanbul'a döndüler. Şehrin Küçükçekmece'ye kadar uzanan bölgesinde köyler kurarak, sebze yetiştirmeye ve çiftçilik yapmaya başladılar. Mallarını da şehre getirerek satıyor bu şekilde geçiniyorlardı. Fâtih Ortodokslar'ı kuvvetlendirmek için Ulah ülkesinden getirttiği esirleri azad etmiş ve Rum köylerine yerleştirerek bunların Rumlaşmasına fırsat vermişti. Kısa zamanda buradaki Rumlar'la kaynaşan Ulah'lar, Ortodoks kilisesine intibak ederek Rum'laşmış, hattâ iki nesil sonra kendilerini Rum aslından sanmaya başlamışlardı.

Fâtih Sultan Mehmed, aldığı kuvvetli din terbiyesinin neticesi olarak, gerçek bir Müslüman olduğu için, diğer dindekilere karşı daima müsamahakâr davranmıştı. Bununla ilgili bir olayı tarihçiler şöyle anlatır: «Fâtih, Rumeli'deki fütuhatına devam ederek Sırbistan hudutlarına doğru ilerlerken, Ortodoks olan Sırp Prensi Brankoviç, Katolik Macarlar'la, Müslüman Türkler arasında müşkül bir durumda kalmış, biri Fâtih'e ve diğeri de Macar nâibi Hunyad'a iki heyet yollayarak: «Sırbistan idarenize terkedilirse, Sırp milletinin mezhepleri hakkında ne gibi müsaadede bulunacaksınız?» diye sordurmuş. Hunyad: «Sırbistan'daki Ortodoks kiliselerini yıkıp yerine Katolik kiliseler inşa ettireceğim,» demiş. Fâtih ise: «Her caminin yanıbaşında bir Ortodoks kilisesi inşa edilmesine, buralarda herkesin kendi dinine göre ibadet etmesine müsaade ederim..» diye cevap vermiştir.

Fâtih'ten sonra gelen padişahlar, patrik ve patrikhaneye aynı şekilde muamele etmişler, Ortodokslar'ı hiç kimseye ezdirmemişler, yabancıların bir Ortodoks'a yaptığı kötü muayeleyi, bir Osmanlı'ya yapılmış telâkki ederek, buna teşebbüs edeni harpler pahasına cezalandırmışlardı.

Ancak, Osmanlı imparatorluğunun zayıf düştüğü devirlerde, Ruslar'ın gayretiyle Patrikhane bir fesat yuvası haline geldi. İstanbul'daki Venedik ve Ceneviz sefirleri, Patrikler'i, imparatorluğa karşı asi olmaya sürüklediler. Latin devletlerinin gayesi padişahları gazaba getirip, Ortodokslar'ı imha ettirmekti. Böyleliklke papa tekrar eski kuvvetini kazanacak, Avrupa'da söz sahibi olabilecekti. Ruslar ise, Bizans'ın ihyası fikrini hortlatmak suretiyle Türkler'i yıpratmaya çalışıyor, bunun için de patrikhaneyi kendilerine alet ediyorlardı. Ancak Gennadios'tan sonra patriklik makamına gelenler, cahil olduklarından çabuk tesir altında kaldılar. Bunlardan Portemios 1567 de Parmakkapı'da, Gregorios ise 1821'de Patrikhane'nin kapısında asıldı. Her iki partiğin de Osmanlı İmparatorluğu hudutları içinde reayayı isyana teşvik ettikleri delillerle sabit olmuştu.

İngiliz sefiresi Lady Montagu hâtıralarında: «Kadı efendi, şayet arapça bilseydim, Kur'an'ı birlikte zevkle okuyabileceğimizi bana temin etti. Kur'an bizim İngiltere'de zannettiğimiz gibi değildir. Bilâkis çok yüksek bir ahlâkı, çok yüksek bir şekilde telkin ediyor. Buradaki birçok Hıristiyanlar bunun böyle olduğunu tasdik ettiler. Kur'an bize Rum papazları tarafından anlatılıyor. Bunlar aslına fesat karıştırıyorlar. Rum papazlarından

daha cahil, daha müfsit insanlara rastlamadım.» diyerek bu düşüncemizde ne kadar haklı olduğumuzu ortaya koyuyor.

Osmanlı imparatorluğu devrinde, İstanbul'daki Ortodoks Rumlar, hiçbir vakit, bir Türk'ten ayırt edilmemişler, devlet idaresinde en merkezî mevkilere getirilmişlerdi. Hattâ bunlardan çoğu İslâm dinini kabul ederek sadrâzamlığa kadar yükselmişlerdi. Son devirlerde bile birçok vezir ve sefir Rumlar'dandı. İmparatorluğun çöküşünden sonra, İstanbul'u işgal eden kuvvetlere güvenen patrikhane Bizans bayrağı çekmek suretiyle bütün hislerini ortaya koymuş ve Ortodoks mezhebinin yaşaması için beş yüz seneden beri yapılan fedakârlıkları inkâr ederek imparatorluğu yıkmak için her çareye baş vurmuştur. Buna rağmen, Osmanlı imparatorluğundan sonra kurulan modern Türk devletinin yöneticileri de aynı yoldan gitmiş ve patrikhaneyi hiçbir menfaat beklemeden yaşatmış ve himaye etmişlerdir.

Patrikhaneden kuvvet kazanmaya çalışan bazı devletler, kendi emellerine alet etmeye çalıştıkları bu müesseseyi, kötü yollara sürüklemekte ve Türkiye'yi müdaheleye zorlamaktadırlar.

Amerika'daki olaylar da bunun bir neticesidir. Amerikan milletine şunu anlatmamız gerekir ki, Türkler Ortodokslar'ı imha etmeyi istemiş olsalardı, bunu on beşinci asırda rahatça yapabilirlerdi. Türk hükümetlerinin patrikhanenin hareketlerini kontrol etmekten maksadı, Ortodoksluğa baskı yapmak değil, ileride dünya sulhunu bozabilecek herhangi bir olayı zamanında önlemektir.

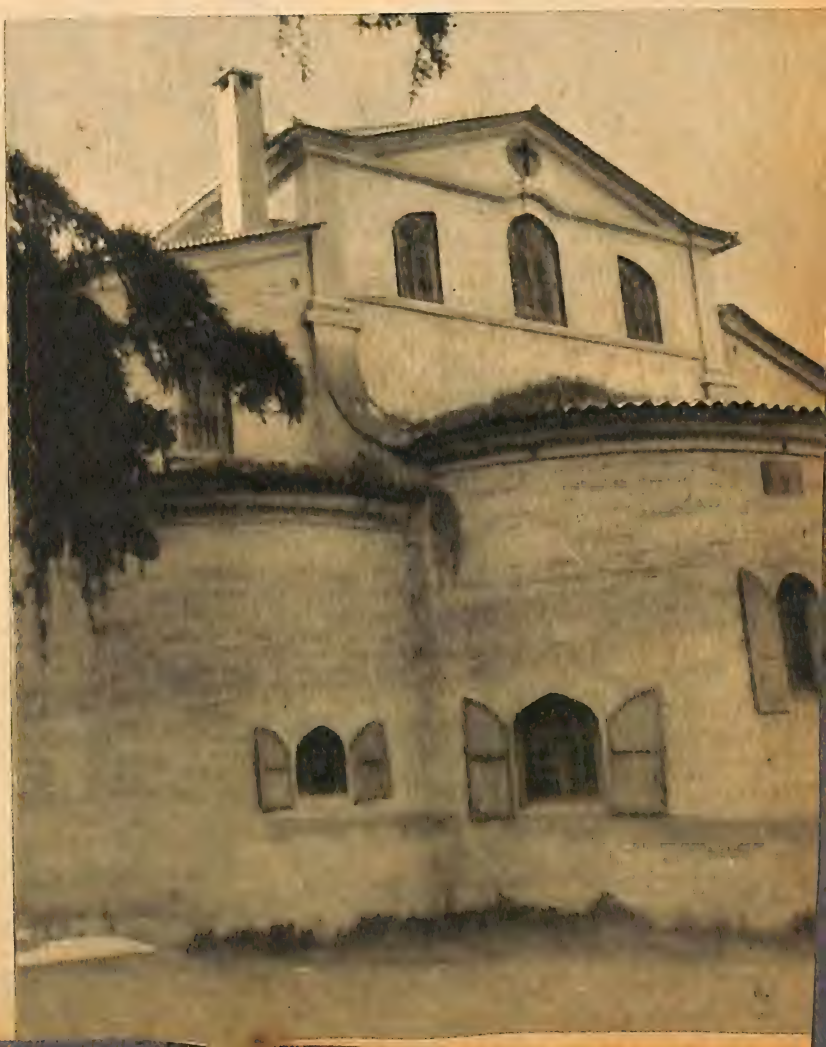

Fener'deki patrikhaneden bir görünüş.

İstanbul'un Dünü ve Bugünü

İstiklâl Caddesi

Genellikle fazla bir değişikliğe uğramayan caddelerimizden biri de İstiklâl caddesidir. Hele Tünel tarafındaki binalar bundan kırk beş yıl öncekinin hemen aynıdır. Cadde genişletilmemiş, yalnız, şimdi tramvaylar kaldırılmıştır.

I. Sultan Mahmud'un annesi Sâliha Sultan tarafından üzerindeki Seyyid Vehbi'nin tarih manzumelerine göre 1145 (1732/33)'te yapılmıştır. Ortada ileri taşkın bir sebil, yanında iki çeşme vardır.

Azapkapı Çeşmesi

Azapkapı çeşmesi, III. Ahmed zamanında başlayıp Lâle Devri'nden sonrasına kadar uzanan Türk sanatının klasik ölçülerden uzaklaştığı yıllarda yapılmıştır. 1954'te ihya edilmiştir. Çeşme - sebilin yanındaki sıbyan mektebi ise bugün yıkılmış bulunmaktadır.

Çengelköy Cinayeti

Yazan: İhsan BİRİNCİ

ÇENGELKÖY'de Sultan Vahîdeddin'in veliaht iken oturduğu köşkün aşağı tarafındaki evlerin birinde korkunç çığlıklar yükseldi.

Evkaf dairesinde, onun bunun parasını kırmak suretiyle tefecilik yapan ve bu suretle altın babası olarak tanınan Süleyman Efendi'nin evinde, İstanbul'u heyecana veren müthiş bir cinayet işleniyordu. Yıl 1913 idi...

Süleyman Efendi, bir tesadüf eseri olarak o gece evine gelmemişti. Kapı camını kırmak suretiyle içeri giren meçhul şahıslar, ikinci kattaki yatak odasında ev sahibi yerine, yaşlı karısı ile genç kızını bulmuşlardı.

Gürültüye uyanan biçarelerin bıçaklardan korunmak için uzattıkları elleri parçalanmıştı. Canavarlar bununla yetinmemiş, korkularından birbirlerine sarılan ana ile kızını kısa zamanda yere sermişlerdi. İki kadını öldüren şerirler sofaya çıkınca yukarı kattan gürültüye koşan Süleyman Efendi'nin oğlu İsmail Hakkı Bey'le karşılaştılar.

İsmail Hakkı Bey'in merdiven başındaki ışığı yakması, hayatına mal oldu. Daha ağzını açamadan, vücudu delik deşik edildi. Fakat asıl maksatlarına kavuşamayan katiller de kaçmaya mecbur olmuşlardı.

Süleyman Efendi'nin evinden gelen tüyler ürpertici haykırışlarla; cam kırılmalarını işitip sokaklara dökülen muhit sakinlerinin uğultusu, düdük seslerine karışıyordu.

Vak'a mahalline ilk gelenlerden biri, komşu evlerin birinde oturan Üsküdar taharri memuru kâtip Salih olmuştu. Az sonra da polisleriyle yetişen Çengelköy merkez memuru Şevket Bey, hadiseye el koymuş ve bu işe Üsküdar polis müdürlüğü taharri dairesi başmemuru Hidayet Bey'i memur etmişti.

Polisleri yanına alan taharri komiseri Şevket, polis memuru Tatar Mustafa ve kâtip Salih ile birlikte, açık kalan kapıdan içeriye girdiklerinde korkunç manzarayla karşılaşmıştı.

Üç katlı ahşap binanın birinci katından itibaren, yerler kan içindeydi. Yukarı kata çıkan merdiven basamaklarında, beyaz gömleği kana bulanmış bir adam yatıyordu... Başı alt basamakta, ayakları yukarıya doğru uzanmış olan bu ceset, ev sahibi Süleyman Efendi'nin oğlu İsmail Hakkı Bey'di.

Yatak odasına koşan memurlar, yerde ana ile kızını yine birbirlerini kucaklamış vaziyette gördüler.

Hemen orada kısa bir görüşme yapan memurlardan, kâtip Salih, cinayetin hırsızlık maksadiyle işlendiğini ileri sürmüştü. Zira komşusu olan bu aileyi, gayet iyi tanıdığından; haklarında kimsenin böyle fecî bir cinayeti işleyecek kadar husumeti olamayacağına emindi. Bu hale göre birden ziyade kişiler tarafından işlenen

cinayetin faillerini Çengelköy'de aramak beyhude olacaktı.

Kanunî formaliteye göre, müddeiumumî ve adlî tabip'in gelmesi için sabahı beklemek gerekiyordu. Onlar gelinceye kadar geçecek zamanda bir şeyler yapabilmek çabasını gösteren Sertaharri Hidayet Bey:

— Arkadaşlar, dedi. Neredeyse sabah olacak. Karakola gitmektense, Çakaldağı'na doğru çıkalım. Hem etrafı taramış olur, hem de orada oturan bir tanıdıktan birer yorgunluk kahvesi içeriz.

Alacakaranlıkta etrafı gözetleyerek ilerleyen polis ekibi, Çakaldağı'na yaklaştıkları sırada, Hidayet Bey, birden arkadaşlarından ayrılıp sola saptı... Bir şeyler sezdiğini anlayan diğerleri, oldukları yerde durdular.

Bir hayli ilerleyen Hidayet Bey, az ötede bir hışırtı duymuştu, tabancasını çekerek:

— Kıpırdama, yakarım!... Diye bağırdı.

İhtarını duyan memurlar, koşarak yanına geldiler. Yüzüstü yere yatmış bir şahıs, evvelâ dizlerinin üzerine doğruldu ve sonra elleri havada ayağa kalktı. Dağılmış saçları ve boynunda çarpılmış kravatı ile, efendiden bir adama benziyordu. Elektrik fenerinin ışığı altında, sararmış bir yüz belirdi.

— Kimsin?

— Hidayet Bey, beni tanımadınız mı? Kumkapı'daki kahvede görüşürdük.

Bu beklenmedik cevaba bir an tereddüt geçiren taharri şefi, biraz daha sokulunca, meçhul şahsı iyice tanıdı. Ahırkapı'da oturan Evkaf Nezareti kâtiplerinden Mehmet Tevfik idi.

— Tevfik Efendi bu hal nedir?

— Sorma ağabey, güya felekten bir gece çalmağa gelmiştik!...

— Dağ başında böyle şey olur mu?

— Akşamdan beri burada bekleyip durdum. Beni bir arap karısı gelip alacaktı.

Yalan söylediğini belli eden bu adama, Hidayet Bey sert bir lisanla:

— Kimmiş o yosma? diye çıkışınca, Mehmed Tevfik iyice afallalmıştı. Kekelemeğe başladı. Sorgusunun diğer kısımları da karakolda tamamlandı... Mehmed Tevfik ile cinayetin işlendiği evin sahibi Süleyman Efendi, ayni dairede bulunuyorlardı. Son zamanlarda maişet darlığı çeken Mehmed Tevfik, kendisi gibi tefeci olan zengin arkadaşını soymayı zihnine koymuştu. Fakat bunu tek başına bece-

Çengelköy cinayetinin idam edilen faillerinden, tatlıcı Raif (solda) ve azılı şeriki Kara Ahmed (sağda).

Otuz yıla mahkûm edilen hamal Yahya

remezdi. Tasarladığı planını tatbik sahasına çıkaracak adamlara ihtiyacı vardı.

Bu maksatla zamanın namlı kabadayılarından Raif'i buldu. Öteden beri tanıdığı Raif'le önce Süleyman Efendi'nin evine nereden ve nasıl girileceğini kararlaştırdılar.

Tatlıcı Raif elebaşılığı üzerine almıştı. Daha da adama ihtiyaç vardı. İlk olarak Yeldeğirmeni'nin işsiz güçsüz takımından Kara Ahmed'i ve Çengelköy'de hamallık eden Yahya'yı yanlarına aldılar. Hamal Yahya esasen sabıkalı, her işe ve bilhassa hırsızlığa, adam öldürmeye müsait bir şerirdi.

Her şeyi itiraf etmekten başka çaresi kalmayan Mehmed Tevfik, Çengelköy karakolunda sıraladığı bu isimler arasında, bir kişiyi daha söylemişti: Kadıköylü Fahreddin...

Bu şahıs ötekilerin aksine asil bir aileye mensuptu. Hali vakti yerinde, hattâ fakirlere yardımlarıyle Kadıköy'de sempati kazanmış biriydi. Bu adamın kumardan başka kötü bir hali görülmemişti. Polisler Fahreddin'i Kadıköy'de Ermeni kilisesinin yanındaki kahvede, ceketini omuzuna atmış, nargile içerken buldular. Vicdan azabı içinde kıvrandığı belli oluyordu. Hiç itiraz etmeden:

— Ya, sorma Hidayet Bey, dedi. Bir belâya karıştığımın farkındayım.

Sonra içini çekerek, ilâve etti:

— Ötekiler de yakalandılar mı?

Mehmed Tevfik'in yakayı ele verdiğini kendisine bildirilince, bu defa itiraf yollu anlatmaya başladı:

— Tatlıcı Raif, ara sıra eğlence ve kumar partileri tertipler, beni de davet ederdi. İki gün önce burada beni bularak «Hazır ol, Çengelköy'de bir cümbüşe gideceğiz, yarın bana uğra» demişti.

Dün akşam da evime giderken, dükkânına uğradım: «Hazırlık tamam. Şimdi Çengelköye git ve Vangel'in meyhanesinde otur. Biz arkadaşlarla gelip seni alırız,» dediler. Ben işin iç yüzünü sorduğumda: «Kadın, kumar hepsi var!...» dedi.

O gece saat ona doğru Tatlıcı Raif meyhaneye gelerek beni aldı. Sokakta tanımadığım iki kişi bizi bekliyordu. Davranışlarında kumarbaz veya hovarda hali yoktu. Şüphelenmiştim ama ne çare, bir kere yola çıkmıştık. Bir aralık Tatlıcı Raif, «Eve hep birden girmeyelim. Belki etraftan gören olur.» Kara Ahmed'i göstererek: «Biz evvelâ bununla girelim, işaret verince, siz de gelirsiniz,» dedi. Ben orada kalmıştım. Bahçe duvarından girdikleri evden, az sonra gürültüler geldi. Camların kırılması üzerine, oradan kaçıp Kadıköy'e geldim. İşte her şeyi biliyorsunuz. Kanundan kaçılmaz, götürün beni.

Kara Ahmed ile hamal Yahya'yı Yeldeğirmeni'nde şimendifer işçilerinden Halil adındaki arkadaşlarının odasında yakaladılar. Temizlemeye vakit bulamadıkları üstleri başları kan içindeydi.

Sıra, ele başıları Tatlıcı Raif'in yakalanmasına gelmişti. Hamal Yahya'nın beyanına göre, Haydarpaşa İbrahimağa çayırına kadar beraber gelmişler, sonra birbirlerinden ayrılmışlardı.

On beş gün araştırmadan sonra, o civardaki doktor Hüseyin Remzi Bey'in boş köşkünde saklandığı öğrenildi. Sıkı tatkip yüzünden yiyecek bulamadığı için, nerede ise açlıktan öleceği öğrenilince, yirmi polis köşkün etrafını sardı.

Tam bu sırada civar sekenesinden Tulumbacı Necip, Hidayet Bey'e yaklaşarak:

«Aradığınız adam karşıki değil, bu önünüzdeki köşkte saklanıyor!» diye bir ihbarda bulundu, vakit geçirmeden işaret edilen köşkün pencere camı kırılarak bekçi Remzi içeri sokuldu. Bekçi az sonra heyecan içinde geri döndü.

— Raif içerde!... Elinde tabancasiyle merdiven başında duruyor.

Köşkün kapısına yüklenen polisleri, bir anda karşısında gören Tatlıcı Raif, şaşırmıştı. Bir şeyler söylemek ister gibi dudaklarını oynattı. Sonra anî bir kararla, elindeki tabancayı kenara fırlattı. Bitkin adımlarla merdivenden inerek, polislerin yanına geldi. Teslim olmuştu.

Böylelikle yakalanan failler, adaletin pençesinden kurtulamamışlardı. Sevkedildikleri mahkemede; Tatlıcı Raif ile Kara Ahmed idam, Hamal Yahya 30 yıl kürek, Mehmed Tevfik 15 yıl kürek, Fahreddin 10 yıl kürek cezasına mahkûm oldular.

Tatlıcı Raif ile Kara Ahmed'in idam cezaları, Kadıköy'de infaz edildi.

Bir Asır Önce

Nuruosmaniye Camii — *Bundan 140 yıl kadar önce, camiin az ilerisindeki Çemberlitaş civarında bir esir pazarı vardı. Küçük ahşap evlerin çevrelediği bir alanda kurulurdu. 1846 yılında, Sultan Abdülmecid'in fermanıyle esir ticareti yasaklanmıştır.*

Amerikan İç Savaşı

Yüz yıl önce, Amerika'daki Kuzey - Güney savaşı bütün şiddetiyle devam ediyor; her iki taraf ağır kayıplara uğruyordu. Chicamauga savaşında da, ön saflarda birliğini yöneten Güneyli General Hood, kalçasından yaralanmıştı. Bunu gören askerler, hemen koşup generali tuttular, onun attan düşmesine mâni oldular. Gravür, General Hood'un yaralandığı anı göstermektedir.

KARİKATÜR

YAZISIZ

— Bu hazine dairesinin öyle bir yankı düzeni vardır ki, insan imdat istese, bir kilometre öteden duyulur.

— Harp içinde yapılan bu pillerin ışığı pek kısa düşüyor.

YAZISIZ

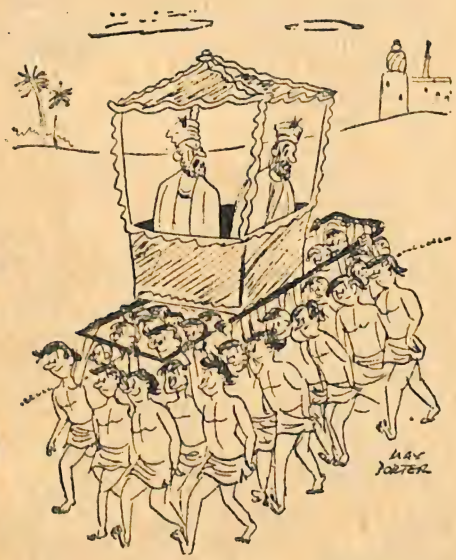

— *Ne yapayım? Kayınbiraderlerimin hepsine de iş vermem gerekti.*

— *Bu odanın tarihi on altı yaşından küçük olanların yanında anlatılmaz.*

Osmanlı Tarihi

Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, I. cildin 2. baskısı, Ankara 1961, T. T. K. yayınlarından, 640 + XXII sayfa + metin dışı harita, resim, soy cedvelleri, 50 TL.; II. cildin 2. baskısı, Ankara, 1964, 784 sayfa v.s. 68 TL.

Müellif, yıllarca önce yayınladığı eserinin İstanbul'un Fethi'ne kadar olan ilk cildini bu kere çok genişleterek ve bir kısım yanlışlarını düzelterek 2. defa bastırmıştır. Eser, yayınlarının üstün ilmî kalitesi ile milletlerarası şöhret yapan T. T. K. tarafından neşir sahasına konmuştur. Zevkli ve mükemmel bir baskısı vardır. Memleketimizde ilmî eserlerin nadiren birden fazla baskısı yapıldığından, müellif tebrike değer.

İ. H. Uzunçarşılı, Osmanlı tarihinin büyük mütehassıslarından biridir; bilhassa değerli ve bol miktarda tarihî vesikayı yayınlamakla haklı bir şöhret yapmıştır. Terkibî eserlerinde yerli menbalara sıkı sıkıya bağlıdır. Ele aldığı geniş devirli Türk-Osmanlı tarihi parçalarını da, kendi çerçevesi içinde mütalâa etmekte, dünya tarihi çerçevesine yükselmemektedir. Osmanlı Türkleri'nin yabancılarla olan temas ve alâkaları, müellifin daima en zayıf sayfalarını teşkil eder. Umumî heyetiyle son derece faydalı ve güzel olan eser, bir takım kusur ve yanlışlardan kurtulamamıştır. Bunlardan bir kısmı, en büyük mütehassısların eserlerinde de rastlanan ufak tefek yanlışlar olmakla beraber, bir kısmı da, aslî menbaların kullanılmamasından ve bu konulardaki müracaat eserlerinin bilinmemesinden doğan hatalardır. En göze çarpanlarını kaydediyoruz:

«Kutalmış» adını hâlâ «Kutulmuş» şeklinde yazmak (s. 1), herhalde eski bir alışkanlık eseridir. Fakat ecnebî isimlerde bu gibi hatalar, oldukça fecî bir mahiyet gösteriyor. «L'Ange» kelimesinin bir tek kelime halinde «Lanj» (s. 33) şeklinde yazılması, müellifin arap harfleri ile yazılmış ve ecnebî mevzular üzerinde kat'iyen kullanılmaması icap eden kitaplardan iktibas ettiğini gösteriyor. Hele ayni imparatorun adını «Mihail» yazarken (s. 36) bir sayfa sonra Fransızca'laştırıp «Mişel» şeklinde kaydetmek (s. 37) gibi garabetlere oldukça sık raslanıyor. Avrupa tarihine temas eden yerlerde bu garabetler çok sıklaşıyor. «Viennois», «Vinnois» şeklinde yazılıyor; «dauphin»in bu ülkenin hükümdarına verilen ad olduğu da bilinmediği için bir «kont» olan bu hükümdara, hiçbir zaman taşımadığı «dük» unvanı veriliyor (s. 68). Bütün bunlar, müellifin elinin altında, Avrupa tarihine ait sağlam menbaların bulunmamasından ileri geliyor. Fakat Doğu isimlerinde de yanılmalar oluyor; «Battûta» yerine «Batuta» (s. 74, 78, 79) yazmak gibi. Arap harfleri ile yazılmış değersiz kitaplardan alındığı için «Cantacuzène = Kantakuzinos» un «g» ile daima «Kantagüzen» şeklinde yazılmasını da bunlara ilâve etmek lâzım.

Türk unvanlarında da dikkatsizlik ve ihmal var. «Hatice Hatun» yerine «Hatice Sultan», «Kızıl Ahmed Paşa» yerine «Kızıl Ahmed Bey» deniyor (s. 90). Eserin sonundaki soy kütüğünün 39. notunda da ayni hata yapılıyor. Keza burada 17. notta Timur'un torunu olan Ebûbekir Mirza'nın «Timur'un oğlu» gösterilmesi çok büyük bir dalgınlık eseridir. Zira Timur'un yalnız 4 oğlu olduğu ve bunların hep-

sinin pek tanınmış şahsiyetler bulunduğu malûmdur. Avrupa coğrafyasında da derin hatalar eksik değil. Meselâ «Rhône» nehri yerine «Ren nehri» yazmak ve hele Avignon şehrinin Ren nehri üzerinde bulunduğunu ileri sürmek, çok büyük bir dikkatsizlik sayılabilir (s. 235, n. 2). Hanedan münasebet ve nizamlarında da sık hatalara düşülüyor. «Lüksenburg kralı» gibi (s. 238) tarihte ne görülmüş, ne işitilmiş unvanlar kullanılıyor; herhalde müellif «Lüksemburg hanedanından kral» demek istiyor ki, ikisinin arasında hiçbir münasebet yoktur. «Hanedan» yerine bazen yanlış olarak «sülâle» (s. 237) de deniyor. «Hohenzollern» yerine de «Hohenzolren» deniyor (s. 281). Burgondiya dukası Philippe, IV. Charles'ın «dayısı» (s. 280) değil, fakat amcasıdır; aksi halde, Fransız hanedanının en mühim akrabalık münasebeti altüst olmuş olur. «d'Artois» nın «Dartova» şeklinde yazılması da (s. 286) ayni çeşitten bir yanlıştır. Bizans imparatoriçesine hiç işitilmemiş bir şey olarak «kraliçe» denmesi de (s. 295) başka bir garabettir. Macarca isimler büsbütün alt üst olmuş; meselâ «Kemeny» ye «Gemeni» (s. 419) deniyor. Bütün bunlardan sonra «Konstantınîye» nin harekesi değiştirilerek «Kostantaniyye» yazılması (s. 438) hoş olmuyor.

1447'de II. Mehmet «on yedi yaşına basmış» (s. 445) değil, sadece 15 yaşındadır. S. 562'deki şecere de yanlış tertiplenmiştir; Şeyh Edebalı'nın çocukları, onun yeğenleri gibi gösteriliyor. «Levâmî'» kelimesi de «Lâmi» şeklinde okunuyor (s. 540); fakat bunun bir baskı yanlışı olması daha kuvvetli bir ihtimaldir.

S. 587-95 arasına uzun bir ilk Osmanlı hükümdarları ile çağdaş başlıca hükümdarların listesi konmuş. Bu liste konmasaydı çok daha iyi olurdu. Çünkü büyük tarih bilgininin ismine gerçekten gölge düşürecek derecede berbattır ve hemen her satırı türlü bakımlardan yanlıştır. Bu 9 sayfadaki hataları saymıya sayfalarımız müsait değildir. Bir fikir vermek üzere bir kaçını kaydediyorum: «Zeyyân» hanedan adı bazı «Zeyan» (s. 587), çok kere de «Ziyan» (s. 588, 90, 1, 3, 4), «Merîn» hanedanı «Mürin» (s. 587, 8, 94), «John» adı «Jan» (s. 588), «Muhammed» yerine «Mehmed» (s. 588, 94), Timur'un ölümü «1405» yerine «1409» (s. 590, 2), Rus «büyük prensleri» yerine «dukaları» (s. 590, 1,2,3), «James» yerine «Jak» (s. 593), «Henry» yerine «Hanri» (s. 592), yazılmış. Hükümdar isimleri ve çok kere saltanat tarihleri tamamen yanlış. «Macaristan kralı» yerine «Macar kralı» (s. 594, 5) deniyor ki, ikisinin arasındaki büyük hukukî fark malûmdur. Keza Rusya büyük prensliği de birden «çarlık = imparatorluk» derecesine yükseltiliyor (s. 594, 5).

Eserde, Osmanlı tarihinin Rumeli bahisleri, başlıca Hammer'den aktarıldığı ve bu konudaki kaynaklar ve son tetkikler görülemediği için yer yer aksak ve eksik. Buna karşılık Anadolu bahisleri ve Beylikler'le olan münasebetler, müellifin bu konuyu ve kaynaklarını çok iyi incelemiş olması dolayısıyle gerçekten mükemmeldir. Eserin büyük eksiği, metod bakımından çok eski olması ve meselelerin çok defa sathında kalınması, iyi ortaya konulamaması ve dünya tarihi çerçevesinde değerlendirilmemesidir.

Görülüyor ki, müellifin hataları umumiyetle bir tek tarafının aksaklığından meydana gelen aşağı yukarı ayni mahiyette, fakat zaman zaman pek büyük yanlışlar. Bütün bunlara rağmen, İ. H. Uzunçarşılı'nın eseri, kuruluş devri Osmanlı tarihi üzerine yazılan kitapların şimdilik en iyisi olarak tarih ilmi için büyük bir kazançtır.

Eserin II. cildine ait düşüncelerimi, diğer bir yazımda belirteceğim.

Y. Ö.

Gelecek Sayımızda

Çora Batır

Ruslar'ı titreten bir Türk kahramanının efsanevî hayatı

Mutafa Şener (Etimesut - Ankara)

Nazik davetinize ve ilginize teşekkürler ederiz.

Mustafa Gökyüz (Çorum)

Hitler nasıl ve nerede intihar etti? — Sevr ve Lozan Andlaşmalarını bizden kimler imzaladı?

Hitler, Berlin'deki başbakanlık binasının sığınağında tabanca ile intihar etti (30 nisan 1945). Lozan Andlaşmasını İsmet İnönü, Sevr Andlaşmasını Hadi Paşa ve Rıza Tevfik imzaladı.

Armağan Yüksel (Bahçelievler - Ankara)

Eylül sayımızda çıkan cevaptaki «Mahmut Tahir» in siz olmadığınızı söylüyorsunuz. Mektuplar tamamen ayni üslûpta olduğu için öyle sandık. Düzeltir, özür dileriz.

Mehmet Kılkit (Mucur - Kırşehir)

Naklettiğiniz yazıttaki ibareler, âyet parçaları ve dinî formüllerdir. Bunlardan yazıtın zamanını tayin etmeye imkân yoktur.

İlhan Çeneli (Hayrabolu - Tekirdağ)

Cem Sultan nasıl öldü? İskenderiye kütüphanesi nasıl yakıldı? Osmanlı devleti hangi tarihte kuruldu?

Cem Sultan, zehirlenerek öldü. Papa VI. Alessandro Borgia tarafından zehirletildiğine muhakkak nazarıyle bakılabilir. — İskenderiye kütüphanesi, Sezar, Mısır'a girince çıkan vuruşmada yandı. Müslümanlar tarafından yakıldığı rivayeti bugün kesin olarak reddedilmektedir. Araplar geldiği zaman, bu kütüphane çoktan mahvolmuştu. — Osmanlı devletinin kuruluş tarihi olarak Osman Gazi'nin Ertuğrul Gazi'nin yerine geçtiği 1281 yılını almak fikrimizce en uygun olanıdır. 1299 - 1300 tarihinin geleneksel bir tarih olmanın ötesinde hiçbir ilmî değeri yoktur.

Âdem Uluocak (Kurşunlu - Çankırı)

Yıldırım Bâyezid nasıl öldü?

Yıldırım Bâyezid, en kuvvetli rivayete göre, teessüründen hastalığı ilerleyerek eceliyle öldü. Zehirle veya başka bir şekilde intihar ettiği rivayeti zayıftır.

Ümit Çavuşoğlu (Fatsa - Ordu)

Yavuz niçin küpe takmıştır?

O zaman moda olduğu için. Hind racaları günümüze kadar küpe takarlardı. Yavuz'un küpe takmasını başka açıklama şekillerine bağlamak inandırıcı değildir.

Tarih Postası

OKUYUCULARIMIZIN TARİHLE İLGİLİ SORULARI, BU SAYFALARDA CEVAPLANDIRILMAKTADIR.

Faruk Güneş (Karaköy - İstanbul)

Osmanlı deniz ticaret tarihi üzerinde yazılmış eserler var mı?

Maalesef bu konuda hiçbir müstakil kitap yoktur. Malzemenizi, çeşitli kitaplardaki dağınık bilgilerden derlemek mevkiindesiniz. İslâm Ansiklopedisi'nin «Sefîne» maddesinde gösterilen kitap ve atıf yapılan maddeler, bu hususta bir fikir verebilir. Bir de Robert Mantran'ın «İstanbul dans la Seconde Moitié du XVIIe Siècle» adlı eserini gözden geçiriniz.

Şehra Ömrüm (Alsancak - İzmir)

Zenta bozgunu nasıl oldu? Fâtih'in hürmet ettiği ulemâ kimlerdir?

Zenta bozgununun bütün tafsilâtı, Hayat müessesesi tarafından yayınlanan Türkiye Tarihi'nin X. cildinde verilmiştir. — Fâtih, bütün ulemâya, bilhassa kendine hocalık eden Molla Gûrânî, Molla Husrev, Akşemseddin gibi zatlara saygı gösterirdi.

Orhan Bayrak (Ankara)

İstanbul müzelerini çok geniş çapta seri röportajlar halinde zaten okuyucularımıza sunmaktayız. Türbeler hakkındaki yazınızdan ileride faydalanacağız.

Celâl Ergun (Karadeniz Ereğlisi - Zonguldak)

Refet Paşa'nın İstanbul'da karşılanışı hakkında verdiğiniz bilgiye ve nazik alâkanıza teşekkür ederiz.

Emine Sevim (Üsküdar - İstanbul)

Gürcüler hangi ırk grupundandır, ne zaman Müslüman oldular?

Gürcüler, Kafkasya ırk grupunun en kalabalık kavmidir. Büyük çoğunluğu Ortodoks'tur. Bir miktar Müslüman ve Katolik Gürcü de vardır.

Ali Osman Tan (Karşıyaka - İzmir)

Trabzon yakınlarında türbesi olan Şeyh Hacı Abdullah Halife'nin «halife» sıfatı ne mânaya geliyor?

Buradaki «halife» sıfatı «mürit, kalfa» mânasındadır ve mühim bir unvan değildir. Bahsettiğiniz zâtın, bir tarikat şeyhi olduğu anlaşılıyor.

Selim Sancaktar (Baltalimanı - İstanbul)

Atatürk hangi dilleri bilirdi ?

Fransızca ve biraz Almanca. O zamanki öğretim programında mevcut olan Arapça ve Farsça'yı da okumuştu. — Diğer dileklerinizi dikkat nazarına almaya çalışacağız.

Hüseyin Delibaşı (Kayseri)

Atilla'nın kabri nerededir?

Atilla'nın kabri Macaristan'da bir yerdedir; fakat mevkii bilinmiyor. Müslüman dinine girmeden önce Türkler, hükümdar mezarlarını tecavüzden korumak için meçhul yerlere yaparlar ve hiç bir iz bırakmazlardı.

Tevfik Soyumer (Küçükçekmece - İstanbul)

«Lusitania» kelimesini majüskül yazdığınız halde «i» lerin noktalarını koymuşsunuz. Doğru mu?

Alelâde yazıda majüskül i'lerin noktaları hiçbir Avrupa dilinde konmaz. Fakat bizimki, elle yazılmış, tezyinî mahiyette bir başlıktı. Böyle fantezi başlıklarda nokta konduğunu birçok Avrupa dergisinde de görmeniz mümkündür.

Mustafa Topal (Altınlı köyü - Soma - Manisa)

1943 yılına raslayan 12 Rebiülevvel tarihi hangi milâdî güne tesadüf eder?

19 mart cuma gününe raslar.

Kd. Bşç. Ahmet Dikmen

Kanunî Sultan Süleyman, Fırat nehrinde mi boğuldu?

Fırat nehrinde boğulduğuna inanılan «Süleyman - Şah», Osman Gazi'nin büyükbabası olarak rivayet edilir. Kanunî Sultan Süleyman'la ilgisi yoktur. Hâlen Suriye'de kalan Rakka yakınlarında ve Fırat üzerindeki Câber kalesinin yanındaki «Türk Mezarı» denen makam, bu inanış yüzünden Türkler'in millî yerlerinden biri sayılır ve bu sebeple Lozan Muahedesi, burayı Türkiye'ye bırakmıştır. Hâlen bu yerde bir jandarma karakolumuz vardır.

Sedat Yenigün (Fatih - İstanbul)

Vaktiyle arşiv vesikalarımızın Bulgarlar'a satıldığı doğru mu?

Evet. Sorumsuz bir takım memurlar, bir kaç kamyon dolusu, son derece değerli arşiv vesikasını, eski kâğıt fiatına Bulgarlar'a satmışlardı. Mesele basına aksetti ve zamanın hükümeti ilgilenerek, Bulgaristan'dan geri istedi. Fakat Bulgarlar geri vermediler. Bugün Bulgaristan arşiv ve müzelerini süslemektedir.

Ali Sabit Bulam (Giresun)

Saint Helena adası nerededir? Napoléon'a ait yazılar koyamaz mısınız ?

Saint Helena adası, Afrika açıklarında, Atlas Okyanusu'nda, küçük ve bir iki bin nüfuslu bir adadır. İngiltere'ye aittir. Napoléon'a ait yazılar koyduk ve koyacağız.

Macit Selekler (Antalya)

Kanunî'nin ünlü başdefterdârı İskender Çelebî'nin Antalya ile ilgisi var mıdır?

Tarihî kaynaklarda İskender Çelebî'nin Antalya ile ilgisi belirtilmiyor. Hattâ babasının adını bilmiyoruz. Bir de Yavuz devrinde başdefterdâr olan «Eski İskender Çelebî» vardır. Bunun Antalya'daki mescidi yaptırmış olması muhtemeldir.

Adil Kandeşer (Nusaybin - Mardin)

Fevzi Çakmak hakkında bir yazı koyamaz mısınız?

İlk fırsatta koyacağız.

Hikmet Seçim (Eskişehir)

Fâtih gibi gemilerini karadan yürütenler var mıdır?

Türk tarihinde Aydınoğlu Gazi Umur Bey'le Turgut Paşa da aynı şeyi daha küçük ölçüde yapmışlardır. İlkçağda da bu işi yapan bir iki hükümdara raslanıyor.

Serim Yurt (İçcebeci - Ankara)

Piramit yazısı nedir?

«Piramit yazısı» diye bir şey yoktur. Piramitlerdeki yazılar, eski Mısırlılar'ın, resimle mâna ifade etmek esasına dayanan «hiyeroglif yazıları» dır.

Saime Elsan (Fatih - İstanbul)

Pertev Demirhan'ın biyografisi hakkında kısa bilgi verir misiniz ?

Pertev Demirhan, 1871'de İstanbul'da doğdu. Mustafa Paşa'nın oğludur. 1892'de kurmay yüzbaşı oldu. 1894 - 98 arasında Almanya'da yüksek ihtisasını yaptı. Harb Akademisi'ne hoca oldu. 1904-5'te Rus - Japon savaşını takip etmek üzere bir yıl Japonya ve Kore'de kaldı. Generalliğe yükseldi. 1908'de Meşrutiyet'in ilânında ferik (korgeneral) rütbesiyle Bağdad'daki VI. Ordu' nun kurmay başkanı idi. Meşrutiyet'te Harbiye müsteşarı, Balkan Savaşı'nda kolordu komutanı oldu. 1916'da Viyana'ya gitti. 1932'de Askerî Temyiz üyeliğinden emekliye ayrıldı. Türkçe ve Almanca birçok eserin yazarıdır. Son yıllarda 90 küsur yaşında ölmüştür.

Ziya Zaimoğlu (Aydınlıkevler - Ankara)

Musâhib Mustafa Paşa kimdir? «Pomak» ne demektir?

Musâhib Mustafa Paşa, IV. Mehmed devri sonlarında uzun yıllar 2. vezirlikte bulunmuş bir devlet adamıdır. Padişahın kızı Hadice Sultan' la evli olduğu için «damat» tı. — Bulgaristan' da yaşayan, Türkçe'yi unutmuş, fakat hâlâ Müslüman olan ve Bulgarca konuşan 40.000 kadar bir topluluğa «Pomak» denmektedir.

Zafer Öztürk (Aksaray - İstanbul)

İkinci Dünya Savaşı sonunda Türkiye niçin Rodos ve Oniki Ada'yı almadı?

İtalyan'lar 1944'te bu adaları boşaltırken, Ankara'ya, Türkiye'den aldıkları Rodos ile Oniki Ada'yı işgal etmesi teklifinde bulundular. Fakat milletlerarası bir anlaşmazlıktan ve savaşa bulaşmaktan çekinen hükümet, bu teklife yanaşmadı.

Alpagut Cem (Vezneciler - İstanbul)

Kanunî'den sonra gelen padişahların ilk on padişah derecesinde başarı gösterememelerinin sebebini, ilk padişahlar gibi annelerinin Türk asıllı olmamasında görüyorum. Ne dersiniz?

Bu fikrinize katılmak kolay değildir. İlk 10 padişah arasında I. Murad gibi annesi Türk aslından olmayanlar vardır. Sonrakilerin anneleri ise Türk aslından olmamakla beraber, tamamen Türk terbiyesiyle yetişmiş kimselerdir. Bu noktanın hanedanın gerilemesiyle bir ilgisi olabileceği iddia edilemez. Kanunî'den sonra gelen hükümdarların ekserisi de büyük çapta şahsiyetlerdir. Ancak devlet düzeni bozulduğu ve gerileme başladığı için, eskileri derecesinde başarı gösterememişlerdir.

Rıza Kemal Uygur (Erenköy - İstanbul)

Oğuzlar hakkında hangi kitapta etraflı bilgi bulabilirim?

Prof. Dr. Faruk Sümer'in «Oğuzlar» adındaki bir kitabı yayınlanmak üzeredir. Orada etraflı ve doğru bilgi bulabileceğiniz gibi, bu konuda yazılmış bütün eserler de tanıtılmaktadır.

Fahri Yiğit (Alanya - Antalya)

Atilla nasıl öldü?

Atilla'nın ölüm sebebi münakaşalıdır. Bir düğün gecesinin sabahı, yatağında ölü bulunmuştur.

S. K. (Sarayköy - Denizli)

Ebced hesabı nedir? — 1949 yılının Kurban Bayramı hangi tarihe raslamıştır?

Ebced hesabı, her harfin bir rakam değeri taşıdığı Arap harfleriyle yazılmış bir mısra veya sadece bir terkiple tarih düşürmeye denir. Bu işin tekniğini kısaca anlatan bir makaleyi, bu sayıda Reşad Ekrem Koçu'nun kaleminden mecmuamızda okuyacaksınız. — 1949 yılının Kurban Bayramı, 2 eylül pazartesi gününe tesadüf etmiştir.

Ali Kemal Bulut (Sürmene - Trabzon)

Vey ırmağı Çin'in neresindedir? Çin Seddi ne zaman yapılmıştır?

Vey (Wei) ırmağı, Kuzey Çin'dedir. Hwang Ho'nun Şensi eyaletinde aldığı kollardan biridir. — Çin Seddi'nin esası, Mete'ye karşı M. Ö. II. yüzyılın ilk yıllarında yaptırılmıştır. Sonradan birçok ilâve ve yenilemeler olmuştur. Maamafih bu sed, kuzeyden gelen Türk istilâsını önliyememiş, gerek Mete, gerek sonraki Türkler, seddi sayısız defa aşıp Çin'e dalmışlardır.

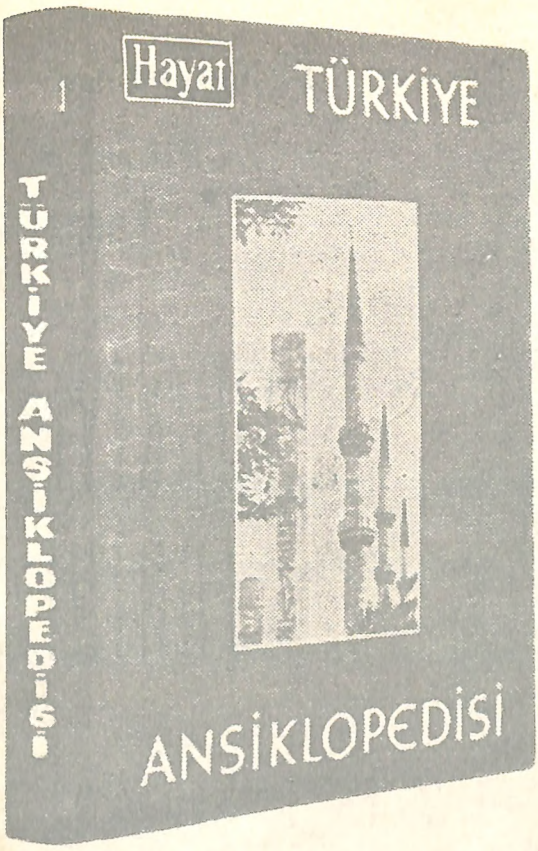

Eşsiz
Bir
Eser

Hayat

TÜRKİYE
Ansiklopedisi

Hayat mecmuasının fasiküller halinde yayınladığı Türkiye Ansiklopedisi, ciltli olarak piyasada satılmaktadır. İsteyen okuyucular, ellerindeki fasikülleri, özel cilt kapaklarımızla ciltleterek nefis bir esere sahip olabilirler. Hayat Türkiye Ansiklopedisi ciltli olarak 35 liradır.

Cilt kapakları ve ciltler, Hayat satan bayilerle müvezilere sipariş edilebileceği gibi, umumî bayiimiz BATEŞ BAYİLİK TEŞKİLÂTI, Cağaloğlu - İstanbul adresinden de temin edilebilir, Yalnız cilt kapaklarının fiyatı 7,5 liradır.

Başlangıcından Zamanımıza Kadar

TÜRKİYE TARİHİ

Yazan: T. YILMAZ ÖZTUNA

10. Cilt: 1683-1703 Yılları

Bütün Türk ve Türkiye tarihi, tarih ilminin son sözü olarak ancak bu eserde mevcuttur. Her Türk'ün evinde bulunması icab eder.

Her cilt 288 sayfa metin, 16 sayfa tifdruk baskı resim, haritalar ve listelerle renkli karton kapak içinde 7,5 liradır. 12 ciltte tamamlanacaktır.

Genel Dağıtım: BATEŞ Bayilik Teşkilâtı - Cağaloğlu - İstanbul